

Ny
forskning

GRAMMATIK

Ny forskning i grammatik

Merete Birkelund

Henrik Jørgensen

Sten Vikner

Udgivet af:
Dansk Sprognævn.

Med økonomisk støtte fra:
Støtteforeningen for Grammatiknetværket.

Redaktion: Merete Birkelund, Henrik Jørgensen og Sten Vikner.

Serieredaktør: Eva Skafte Jensen, esj@dsn.dk.

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2019

Sats: SIDE-1, Anne Charlotte Mouret
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISSN: 2446-1709 (onlineversion)

**Dansk
Sprognævn**
Adelgade 119b
DK-5400 Bogense

Indholdsfortegnelse

<i>Kasper Boye, Maria Messerschmidt, Josefine Straube Hansen & Victoria Schaffälitzky de Muckadell: Grammatikalisering af danske præpositioner.....</i>	4
<i>Kasper Boye, Jessie Leigh Nielsen & Peter Harder: Hvordan valideres tværspørgsprog kategorier? Aspekt som eksempel</i>	22
<i>Kasper Boye, Sarah Rosenbech Nielsen & Byurakn Ishkhanyan: Determinativproduktion: Fra Brocas afasi til en lingvistisk teori om, hvad grammatik er.....</i>	38
<i>Marie Herget Christensen: Sætningskløvnings koder fokus og non-fokus i dansk</i>	54
<i>Eva Skafte Jensen: Peter og mig, vi gik i biografen. Paratagmer i ekstraposition i dansk</i>	71
<i>Katrine Falcon Søby & Line Burholt Kristensen: Hjælp! Jeg har mistede min yndlings rød taske. Et studie af grammatikafvigelser</i>	89
<i>Henrik Høeg Müller: Dansk med måde</i>	105
<i>Michael Nguyen: Lokative pronominer og præpositionalfrasens struktur</i>	122
<i>Peter Juul Nielsen: Indirekte objekt i moderne dansk talesprog: En korpusundersøgelse af frit indirekte objekt</i>	141
<i>Johan Pedersen: Spansk verbal-kongruent betydning: verbet, konstruktionen og det grammatiske aspekt. Et kontrastiv-sprogtypologisk perspektiv</i>	160
<i>Sten Vikner: Sætningsstruktur og strukturelle flertydigheder.....</i>	176

Grammatikalisering af danske præpositioner

Kasper Boye, Maria Messerschmidt,
Josefine Straube Hansen
& Victoria Schaffalitzky de Muckadell

Abstract

Messerschmidt & al. (2018) made a distinction between grammatical and lexical prepositions based on the functional theory of grammatical status in Boye & Harder (2012), and demonstrated that this distinction is significant for the description of agrammatic speech. The functional theory predicts that grammatical items attract less attention than lexical ones. In this paper, we use a letter detection experiment to demonstrate that this also holds for Danish prepositions. Not all grammatical-lexical preposition pairs contrasted show a significant difference between letter detection rates, however. We argue that varying degrees of differences reflect different positions in a grammaticalization cline in which a grammatical descendent is gradually distilled out of a lexical source.

Nøgleord

præpositioner, grammatisk, leksikalsk, bogstavsøgning, opmærksomhed

1. Indledning

Er præpositioner grammatiske eller leksikalske ord? Det spørgsmål har en lang række forskere besvaret, men ikke på samme vis. Som omtalt i Messerschmidt & al. (2018), finder man alle tænkelige svar i litteraturen: Nogle betragter ordklassen som grammatisk *en bloc* (fx Harley 2006: 77, 118; jf. Chomsky 1981: 48). Andre ser den som leksikalsk *en bloc* (fx Jackendoff 1973; Leikin 2002), mens atter andre opfatter præpositioner som grammatisk-leksikalske hybrider (fx Mardale 2011; Bordet & Jamet 2010)

eller som en ordklasse med både leksikalske og grammatiske medlemmer (fx Friederici 1982; Littlefield 2005; Kean 1979).

Ifølge den funktionelle teori om grammatisk status i Boye & Harder (2012) er det et empirisk spørgsmål, om en given præposition er grammatisk, leksikalsk eller har både grammatiske og leksikalske betydningsvarianter. I Messerschmidt & al. (2018) udviklede vi med afsæt i samme teori et modifikationskriterium, som vi brugte til at klassificere betydningsvarianter af de mest frekvente præpositioner i dansk som enten grammatiske eller leksikalske. Efterfølgende viste vi i en sammenlignende undersøgelse af en person med agrammatisk afasi og en ikke-hjerneskadet kontrolperson, at klassifikationen er signifikant for beskrivelsen af agrammatisme: Agrammatisme går i højere grad ud over produktionen af præpositioner, der ifølge vores klassifikation er grammatiske, end over produktionen af præpositioner, der er leksikalske.

Den funktionelle teori definerer grammatiske tegn som diskursivt sekundære pr. konvention og leksikalske som tegn, der pr. konvention har potentialet til at være primære (Boye & Harder 2012: 7). Denne definition indebærer en hypotese om, at grammatiske tegn alt andet lige tiltrækker sig mindre opmærksomhed end leksikalske. Hypotesen er blevet bekræftet i bogstavsøgnings- (Vinther, Boye & Kristensen 2014) og ændringsblindhedsforsøg (Christensen & al., under revision). I nærværende artikel ser vi på, om den holder for præpositioner. Vi undersøger med andre ord den hypotese, at præpositioner, der ifølge vores klassifikation er grammatiske, tiltrækker sig mindre opmærksomhed end præpositioner, der er leksikalske.

Undersøgelsen tager form af en bogstavsøgningstest, idet det antages, at evnen til at finde bogstaver under læsning for forståelse bl.a. er betinget af, hvor opmærksom læseren er på de ord, der har de pågældende bogstaver. Vores hypotese kan således udmøntes i følgende forudsigelse: I en bogstavsøgningstest overses der flere targetbogstaver i grammatiske præpositionsvarianter end i leksikalske.

For at afprøve, om denne forudsigelse holder stik, kontrasterer vi i bogstavsøgningstesten tre grammatiske præpositionsvarianter med tre leksikalske varianter: *for* (grammatisk) med *før* (leksikalsk) og grammatiske varianter af *efter* og *fra* med leksikalske varianter. Fælles for alle disse præpositionsvarianter er, at de i skriften har et r.

Artiklen er struktureret som følger: I afsnit 2 gennemgår vi kort den funktionelle teori i Boye & Harder (2012) og det modifikationskriterium, der blev udledt af teorien i Messerschmidt et al. (2018), hvorefter vi bruger kriteriet til at klassificere de udvalgte præpositionsvarianter som gram-

matiske eller leksikalske. Til slut i afsnit 2 giver vi en kort introduktion til undersøgelser af sproglig opmærksomhed med fokus på bogstavsøgning. I afsnit 3 præsenterer vi vores test, og i afsnit 4 resultaterne af testen. I afsnit 5 diskuterer vi resultaterne, idet vi lægger særlig vægt på det indblik, de efter vores mening giver i grammatikalisering som konventionaliseringsproces. Afsnit 6 er en kort konklusion.

2. Teoretisk baggrund

2.1 *En funktionel teori om grammatisk status*

Den centrale idé i Boye & Harders (2012) teori om grammatisk status er, at grammatik-leksikon-kontrasten er et konventionelt middel til at indikere diskursprominens, dvs. til at indikere graden af “kommunikativ vigtighed” og dermed graden af opmærksomhed, der kræves. Grammatiske tegn (morfer, ord, konstruktioner) defineres som sagt som tegn, der pr. konvention er diskursivt sekundære (“baggrundede”), mens leksikalske tegn defineres som tegn, der pr. konvention har potentialet til at være primære (“forgrundede”). Teorien er således funktionel, idet den forankrer en strukturel sontring (grammatik vs. leksikon) i en funktionel (diskursiv sekundaritet vs. potentiel primaritet), og essensen i den er semantisk: Grammatiske tegn er sekundære pr. konvention, fordi deres indhold pr. konvention er sekundært; leksikalske tegn er potentielt primære i kraft af, at deres indhold er potentielt primært (Boye & Harder 2012: 13). Teorien er endvidere sprogbrugsbaseret, idet den ser grammatisk og leksikalsk status som konventioner: Konventioner opstår i og holdes i live af sprogbrugen, og de kan tilsidesættes, som når man korrigerende kontrasterer et grammatisk tegn med et andet i *Jeg sagde: jeg købte EN cykel, ikke cyklEN*. Grammatikalisering – dannelsen af grammatiske tegn – er således en konventionaliseringsproces. Dermed er teorien også kognitiv, for der er en klar sammenhæng mellem konvention og *entrenchment*: Tegn, der er diskursivt sekundære pr. konvention, er *entrenched* med diskursivt sekundær status.

2.2 *Modifikationskriteriet*

Teorien indebærer tre diagnostiske kriterier, der kan bruges til at skelne grammatiske og leksikalske tegn – eller grammatiske og leksikalske betydninger. Her skal vi kun beskæftige os med modifikationskriteriet, for som beskrevet i Messerschmidt et al. (2018), er det det eneste af de tre, der ikke er begrænset til sætningsled, og som derfor kan anvendes på præpositioner.

Hvad angår de to øvrige kriterier, fokuskriteriet og adresseringskriteriet, henvises der til Boye & Harder (2012: 13-18) og Messerschmidt & al. (2018).

Modifikationskriteriet lyder således: Grammatiske tegn og betydninger kan ikke modificeres selvstændigt; leksikalske tegn og betydninger kan. Kriteriet følger af forskellen på grammatisk og leksikalsk status, som den defineres i Boye & Harder (2012: 7, 13) (se Messerschmidt et al. 2018: 92-93): Modifikation indebærer elaborering af det, der modificeres, og elaborering tiltrækker sig opmærksomhed. Eftersom grammatiske tegn og betydninger er diskursivt sekundære pr. konvention, er de således dårlige kandidater til elaborering ved modifikation. Leksikalske tegn, der pr. konvention er potentielt primære, er derimod fuldt forenelige med modifikation. I Messerschmidt et al. (2018: 93) blev kriteriet illustreret med eksemplet i (1):

(1) Han har løbet hurtigt.

Har er et grammatisk verbum, et hjælpeverbum, og det kan ikke modificeres af mådesadverbier som *hurtigt*. Det kan kun det leksikalske verbum *løbet*. Tilsvarende kan hjælpeverbet eller dets perfektumbetydning ikke modificeres selvstændigt af præsenssuffikset *-r* – på trods af, at *-r* netop er bundet til hjælpeverbet. Det er hele sagforholdet, inklusive perfektumbetydningen, der modificeres temporalt af *-r*.

2.3 Danske præpositioner og grammatik-leksikonsondringen

I Messerschmidt et al. (2018) argumenteres der for, at leksikalske præpositionsvarianter kan modificeres af visse adverbier. Seks præpositionsmodificerende adverbier identificeres: *kort*, *midt*, *lige* (i betydningen ‘præcis’ eller ‘hele vejen’), *præcis* og *umiddelbart*. Et syvende er *helt*. Efter at have anvendt kriteriet på de mest frekvente danske præpositioner foreslår Messerschmidt et al. (2018) en klassifikation af betydingsvarianter af de hyppigst forekommende danske præpositioner. De observerer, at gruppen af varianter, der ifølge kriteriet er grammatiske, består af varianter, der har kasus- eller aktionsartsrelateret (fx atelicitetsmarkerende) funktion, mens den leksikalske gruppe omfatter lokativiske og temporale varianter.

I denne artikel kontrasterer vi som sagt tre grammatiske præpositionsvarianter: *for* og grammatiske varianter af *efter* og *fra*, med tre leksikalske varianter: *før* og leksikalske varianter af *efter* og *fra*. De pågældende kontraster er eksemplificeret i (2) - (4), hvor a-eksemplerne har en grammatisk variant, mens b-eksemplerne har en leksikalsk.

- (2a) Emmanuel betalte for Jonas.
- (2b) Emmanuel betalte før Jonas.
- (3a) Han slog efter en bodybuilder til et spil ølbowling.
- (3b) Han slog en bodybuilder efter et spil ølbowling.
- (4a) Vi fik de lækreste snegle og croissanter fra bageren.
- (4b) Vi fik de lækreste snegle og croissanter fra morgenstunden.

I overensstemmelse med den omtalte observation i Messerschmidt et al. (2018) har de grammatiske varianter kasus- eller aktionsartsrelateret funktion: *For* i (2a) markerer den tematiske rolle benefaktiv, *efter* i (3a) aktionsartsværdien atelicitet, og *fra* i (4a) den tematiske rolle kilde. De leksikalske varianter er – ligeledes i overensstemmelse med observationen – temporale. (5) - (7) viser, at varianterne i (2a), (3a) og (4a) netop er grammatiske, mens dem i (2b), (3b) og (4b) er leksikalske. Kun de sidstnævnte lader sig modificere af præpositionsmodificerende adverbier uden betydningsændring. Med * markerer vi således, at præpositionsvarianterne ikke lader sig modificere uden betydningsændring. (5a) er helt uacceptabel. (6a) er kun acceptabel, hvis *kort* læses som mådesadverbium i stedet for som præpositionsmodificerende adverbium. (7a) er kun acceptabel, hvis *fra bageren* læses lokativisk i stedet for som kilde.

- (5a) *Kort for Jonas betalte Emmanuel.
- (5b) Kort før Jonas betalte Emmanuel.
- (6a) *Han slog kort efter en bodybuilder til et spil ølbowling.
- (6b) Han slog en bodybuilder kort efter et spil ølbowling.
- (7a) *Helt fra bageren fik vi de lækreste snegle og croissanter.
- (7b) Helt fra morgenstunden fik vi de lækreste snegle og croissanter.

Af (8) - (10) og (11) - (13) fremgår det, at det i (5b), (6b) og (7b) netop er de leksikalske præpositioner, der modificeres, og ikke præpositionssyntagmerne som helhed. Man kan substituere præpositionssyntagmerne med proformer:

- (8) Da betalte Emmanuel.
- (9) Han slog en bodybuilder der/da.
- (10) Der/da fik vi de lækreste snegle og croissanter.

Men præpositionssyntagmerne kan ikke substitueres uafhængigt af de præpositionsmodificerende adverbier.

- (11) *Kort da betalte Emmanuel.
- (12) *Han slog en bodybuilder kort der/da.
- (13) *Helt der/da fik vi de lækreste snegle og croissanter.

De præpositionsmodificerende adverbier er altså en del af præpositions-syntagmerne og ikke modifikatorer af dem. For yderligere diskussion af modifikationskriteriet henvises der til Messerschmidt et al. (2018: 93-97).

2.4 Bogstavsøgning og andre undersøgelser af diskursprominens og opmærksomhed

Bogstavsøgning består i, at man læser en tekst, imens man identificerer og markerer forekomster af et eller flere på forhånd givne bogstaver (*targetbogstaver*). Bogstavsøgning kan bruges til at undersøge, hvor opmærksom man er på forskellige ord (*targetord*) – og dermed ordenes diskursprominens – idet det antages, at evnen til at finde bogstaver under læsning bl.a. er betinget af, hvor opmærksom læseren er på de ord, der har de pågældende bogstaver. Jo større en andel af targetbogstaverne man finder, desto mere opmærksom antages man at være på de ord, bogstaverne forekommer i.

Bogstavsøgning har tidligere været anvendt til at påvise forskelle i opmærksomhed på grammatiske og leksikalske ord. På grundlag af kriterier i Boye & Harder (2012) kontrasterede Vinther, Boye & Kristensen (2014) danske grammatiske ord (artikler og hjælpeverber) med leksikalske ord (pronomener, proprier og fuldverber) på samme eller omtrent samme plads i i øvrigt identiske tekster. De bad forsøgsdeltagere læse teksterne med henblik på at kunne besvare efterfølgende forståelsesspørgsmål og samtidig overstrege forekomster af bogstaverne *n* og *t*, som forekom i targetordene. Resultatet af undersøgelsen var, at forsøgsdeltagerne overså signifikant flere forekomster af *n* og *t* i de grammatiske end i de leksikalske ord. Ligeledes på grundlag af kriterier i Boye & Harder (2012) klassificerede Kalledsøe, Vinther & Boye (2016) alle ord i danske alderssvarende tekster som enten grammatiske og leksikalske. De bad forsøgspersoner fra 0., 2., 4. og 6. klasse samt voksne læse teksterne med henblik på besvarelse af forståelsesspørgsmål og samtidig overstrege forekomster af bogstavet *t*. Resultatet af undersøgelsen var, at mens personer fra 0. klasse, der forventedes ikke at kunne læse endnu, ikke gjorde forskel på grammatiske og leksikalske ord, overså ældre forsøgsdeltagere signifikant flere forekomster af *t* i de grammatiske end i de leksikalske ord.

Bogstavsøgningsundersøgelser af andre sprog end dansk peger i samme retning: Grammatiske ord vies mindre opmærksomhed end leksikalske (fx Smith & Groat 1979; Rosenberg & al. 1985). Også andre typer undersøgelser

af sproglig opmærksomhed peger i den retning: Ændringsblindhedsundersøgelser viser, at man er mindre opmærksom på ændringer i grammatiske ord end ændringer i leksikalske (fx Christensen et al. under revision; se Vinther, Boye & Kristensen 2014 for yderligere diskussion). Det skal dog nævnes, at de fleste undersøgelser ikke er baseret på en teoretisk forankret distinktion mellem grammatik og leksikon. I et bogstavsøgningsforsøg fandt Foucambert & Zuniga (2012), at præpositioner grupperer sig mellem på den ene side determinativer og konjunktioner, der antages at være grammatiske, og på den anden adverbier, adjektiver, substantiver og verber, der antages at være leksikalske. Som påpeget i Boye & Bastiaanse (2018: 4) er det nærliggende at se dette som et udtryk for, at gruppen af præpositioner har både grammatiske og leksikalske medlemmer.

3. Bogstavsøgningstesten

3.1 Præpositionskontraster

Som omtalt i afsnit 2.3 kontrasterer vi tre grammatiske præpositionsvarianter: *for* og grammatiske varianter af *efter* og *fra*, med tre leksikalske varianter: *før* og leksikalske varianter af *efter* og *fra*. Der er i afsnit 2.3 redegjort for klassifikationen af disse varianter som hhv. grammatiske og leksikalske. Her skal det dog noteres, at de tre kontrastpar indeholder kontraster af forskellig størrelse. Størst forskel er der på *for* og *før*. De er klart forskellige både udtryks- og indholdsmæssigt: Den relevante betydningsvariant af *for* markerer benefaktiv, mens *før* er temporal (se (2a-b)). Dernæst kommer parret med grammatisk og leksikalsk *efter*. Det består af to udtryksmæssigt identiske varianter, der dog adskiller sig indholdsmæssigt: Grammatisk *efter* angiver atelicitet, mens leksikalsk *efter* er temporalt (se (3a-b)). Mindst forskel er der på grammatisk og leksikalsk *fra*. De to betydningsvarianter er udtryksmæssigt identiske, og de adskiller sig kun lidt indholdsmæssigt: Grammatisk *fra* angiver abstrakt kilde, mens leksikalsk *fra* markerer lokativisk kilde (se (4a-b)).

Præpositionsparrene blev kontrasteret i sætningspar. Parrene blev konstrueret, så de var minimalpar eller i hvert fald mindst muligt forskellige fra hinanden. Eksempler på sætningskontrasterne findes i (2) - (4) ovenfor.

3.2 Stimuli

Bogstavsøgningstesten består af to versioner af en tekst på 614 ord. De to tekstversioner er identiske med undtagelse af de sætninger, der kontra-

steres. Der er i alt 10 sætningskontraster, idet kontrasten mellem *for* og *før* repræsenteres fire gange i hver tekstversion, mens hver af præpositions-kontrasterne med *efter* og *fra* repræsenteres tre gange i hver tekstversion: to gange ved den leksikalske variant og en gang ved den grammatiske i den ene version, og to gange ved den grammatiske og en ved den leksikalske i den anden version. De to tekstversioner indeholder således tilsammen lige mange leksikalske og grammatiske præpositionsvarianter.

Teksten blev konstrueret til formålet. For at undgå priming blev targetpræpositionerne kun anvendt i de ti kontrasterende sætninger (jf. Trofimovich & McDonough 2009: 1). Eftersom yderpositioner på en linje kan tiltrække sig mere opmærksomhed (Smith & Groat 1979: 318-319), blev tekstversionerne formateret, så targetordene er placeret omtrent midt på linjen. Teksten handler om en fest og giver mange detaljerede oplysninger. Disse oplysninger blev der spurgt til i en række forståelsesspørgsmål, der blev fabrikeret for at minimere risikoen for, at forsøgspersoner skannede teksten for targetbogstaver.

Testen blev udskrevet dobbeltsidet med tekstdelen på første side og forståelsesspørgsmålene på bagsiden. En samtykkeerklæring var klipset uden på tekstdelen og fungerede dermed som forside, sådan at det ikke var muligt at kigge på teksten, før testen gik i gang.

3.2 Forsøgsdeltagere

I alt har 93 personer frivilligt gennemført forsøget, hvoraf 12 måtte frasorteres. Af de 81 tilbageværende deltagere var 54 kvinder, 25 mænd, og to angav sig som værende af andet køn. Deltagerne var mellem 18 og 38 år gamle, og gennemsnitsalderen lå på 22,5 år. Informanterne var alle studerende på Københavns Universitet og læste forskellige humanistiske eller samfundsvidenskabelige uddannelser. Ingen læste lingvistik.

De frasorterede omfatter medicinerede, ordblinde, personer, der ikke har angivet dansk som modersmål, personer, der havde en score på under 1 i forståelsesspørgsmålene (se afsnit 3.4), og personer, der brugte mere end ti minutter på at læse teksten.

3.3 Fremgangsmåde

Forsøgene foregik under tilstedeværelse af en forsøgsleder. Begge tekstversioner blev testet af samme antal informanter (inden frasortering). Forsøgsdeltagerne blev instrueret mundtligt af forsøgslederne forud for testen. De fik at vide, at formålet med undersøgelsen var at teste multitasking under læsning, og at de havde cirka 5-8 minutter til at læse teksten, men at de i

øvrigt skulle gøre det så hurtigt som muligt. Deltagerne fik besked på at strege alle forekomster af r ud, mens de læste. De blev også instrueret i at læse teksten med henblik på at forstå indholdet, så de var i stand til at svare så korrekt som muligt på de efterfølgende forståelsesspørgsmål.

Endelig blev de instrueret i kun at læse teksten en gang og efter endt gennemlæsning at vende arket, notere deres tidsforbrug (et ur var synligt for alle deltagere) og derefter besvare forståelsesspørgsmålene. Efter ti minutter blev alle deltagere bedt om at gå videre til forståelsesspørgsmålene, uanset om de var færdige med at læse eller ej. En pilottest viste, at langt de fleste deltagere kunne nå at læse teksten igennem på den tid. Tidsbegrænsningen var nødvendig for at sikre, at folk ikke var alt for grundige i deres bogstavsøgning.

3.4 Data og analyse

For hver deltagers bogstavsøgning registreredes andelen af oversete targetpræpositioner pr. targetord og pr. tekst. Eftersom hver targetpræpositions status som grammatisk eller leksikalsk var kendt, kunne andelen af oversete grammatiske og leksikalske targetord let beregnes.

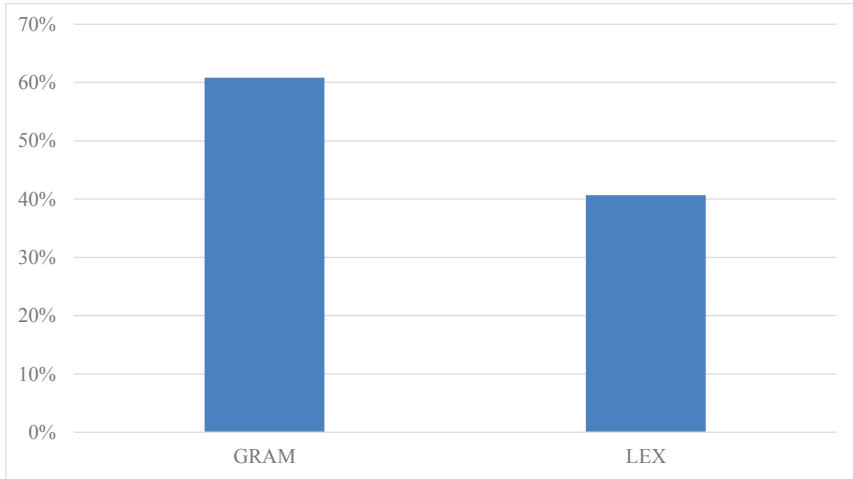
Der blev også beregnet en score for hver deltagers besvarelse af de seks forståelsesspørgsmål. Der blev givet et point pr. rigtigt svar og et halvt for svar, der indikerede, at deltageren kunne huske konkrete detaljer fra teksten og dermed ikke udelukkende havde skannet teksten for targetbogstaver. Der kunne altså maksimalt opnås seks point for besvarelsene.

Derudover blev køn, alder, uddannelse, modersmål, eventuelle kommentarer til testen samt læsetid registreret.

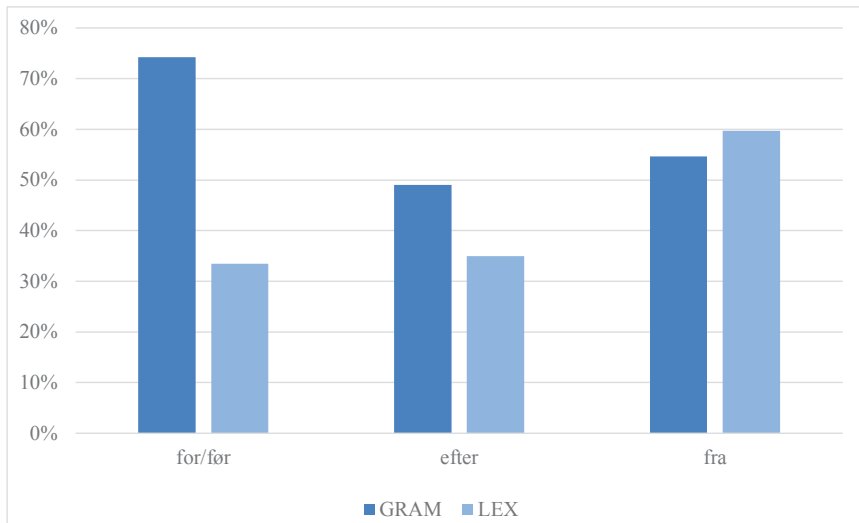
Statistiske tests blev udført ved hjælp af R (R Core Team 2017). Bogstavsøgningsdata viste sig at være normalfordelt. For at kunne bestemme, om der er en signifikant forskel på den grammatiske og leksikalske betingelse, kunne vi derfor anvende en parret t-test. Ud over at teste, om der var en overordnet forskel på grammatiske og leksikalske præpositionsvarianter, undersøgte vi, om der var forskelle inden for hvert kontrastpar.

4. Resultater

Som illustreret i figur 1 overså forsøgsdeltagerne flere r 'er i grammatiske præpositionsvarianter (61%; $n=405$; middelværdi 0,61; SE 0,03) end i leksikalske (41%; $n=405$; middelværdi 0,41; SE 0,03). Forskellen var signifikant ($t(80) = 6,62, p < 0,001, r = 0,60$).

Figur 1: Gennemsnitlig fejlandel for alle præpositionsvarianter.

Figur 2: Gennemsnitlig fejlandel for hvert præpositionsvariantpar.

Der er imidlertid ikke signifikant forskel inden for hvert enkelt præpositionsvariantpar. Som illustreret i figur 2 overså forsøgsdeltagerne 60% (n=121) af forekomsterne af grammatisk *fra*, men 55% (n=122) af forekomsterne af leksikalsk *fra*. Denne forskel er ikke signifikant ($t(80) = -0,9666, p = 0,3367$). Det er altså de to øvrige par, der bærer den overordnede signifikante forskel. Forsøgsdeltagerne overså 75% (n=162) af forekomsterne af grammatisk *for* mod 34% (n=162) af forekomsterne af leksikalsk *for*. Denne forskel er signifikant ($t(80) = 9,6933, p < 0,001$). De overså 49% (n=122) af forekomsterne af grammatisk *efter* mod 35% (n=121) af forekomsterne af leksikalsk *efter*. Denne forskel er ligeledes signifikant ($t(80) = 2,3035, p < 0,05$).

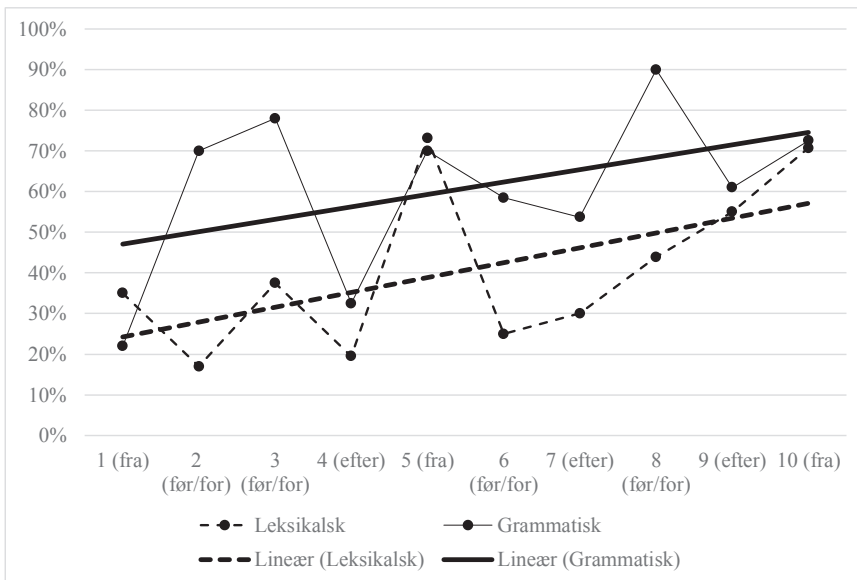
Vi fandt (ikke overraskende) en overordnet sammenhæng mellem tidsforbrug og bogstavsøgning: Jo længere tid, man har brugt, desto færre targetord har man overset. Vi fandt også en overordnet tendens til, at deltagerne overså desto flere targetord, jo tættere på slutningen af teksten ordene befandt sig. Derimod fandt vi ikke nogen tydelig sammenhæng mellem bogstavsøgning og besvarelserne af forståelsesspørgsmål.

5. Diskussion

I overensstemmelse med Boye & Harders teori om forskellen på grammatik og leksikon var undersøgelsens hypotese, at man er mindre opmærksom på og derfor overser flere targetbogstaver i grammatiske præpositionsvarianter end i leksikalske præpositionsvarianter i en bogstavsøgningstest. Hypotesen blev overordnet set bekræftet på signifikant niveau, men kun to af de tre kontrasterede præpositionsvariantpar følger den overordnede tendens, og de gør det i forskellig grad: Der er størst og signifikant forskel på grammatisk *for* og leksikalsk *for*, mindre, men signifikant forskel på grammatisk og leksikalsk *efter* og ingen signifikant forskel på grammatisk og leksikalsk *fra*.

Nedenfor argumenterer vi først for, at denne variation hverken er betinget af forsøgsdesignforhold (afsnit 5.1) eller frekvensforskelle (5.2). Derefter argumenterer vi for, at variationen kan forstås som betinget af et grammatikaliseringskontinuum, i hvilket et grammatisk element gradvis uddestilleres af en leksikalsk kilde og til slut får en selvstændig kognitiv repræsentation (5.3).

Inden da skal vi for fuldstændighedens skyld bemærke, at der ikke er nogen oplagt fonologisk forklaring på variationen. *Fra*-varianterne, der skiller sig ud i bogstavsøgningsresultaterne, skiller sig oplagt også ud ved deres r-lyd, men r-lyden er netop fælles for begge varianter.

Figur 3: Fejlandel fordelt på targetordene og deres pladser.

5.1 Designforhold kan ikke forklare variationen

Som nævnt i afsnit 5 fandt vi en overordnet tendens til, at deltagerne overså desto flere targetord, jo tættere på slutningen af teksten ordene befandt sig, en såkaldt *fatigue*-effekt. Det er nærliggende at overveje, om denne tendens kan forklare den variation, vi har fundet i bogstavsøgningsresultaterne for de tre præpositionskontraster, vi har undersøgt. Dette ville være tilfældet, hvis alle forekomster af *fra*-varianterne befandt sig til slut i teksten, og hvis der her blev fundet for få bogstaver til at bære en signifikant forskel på de to betingelser. Men som det fremgår af figur 3, der viser resultaterne af vores undersøgelse af sammenhængen mellem tekstplacering og bogstavsøgning, holder denne forklaring ikke. For det første blev *fra*-varianterne ikke kun kontrasteret i slutningen af teksten (kontrastplads 10), men også i begyndelsen (plads 1) og i midten (plads 5). For det andet er der stadig tendens til, at en betragtelig andel targetbogstaver findes selv i slutningen af teksten (tendenslinjerne (de fede og lige) i figur 3 er ikke i nærheden af 100%).

5.2 Frekvensforskelle kan ikke forklare variationen

Det er veldokumenteret, at frekvens har indflydelse på opmærksomhed: Jo hyppigere et element er, desto mere tilbøjelige er vi til at overse det (Healy 1976; Koriat & Greenberg 1991). Da grammatiske ord og betydningsvarian-

ter ofte er højfrekvente, kunne det tænkes, dels at den overordnede forskel, vi fandt på grammatiske og leksikalske præpositioner, grundlæggende er frekvensbetinget, dels at variationen i de tre kontrastpar er frekvensbetinget: Det kunne fx formodes, at *fra*-varianterne skiller sig ud ved at være nogenlunde lige frekvente.

Alle de præpositioner, der er udvalgt til undersøgelsen, er blandt de 100 mest frekvente danske ord (at dømme efter en frekvensliste over de 3000 mest brugte danske ord fra Korpus 2000: <http://www.copenhagencast.com/learningcenter/3000mostfrequentDanishwords.pdf>). Men det er naturligvis ikke ensbetydende med, at de betydningsvarianter, vi undersøgte, alle er højfrekvente. For at undersøge, om præpositionsvarianternes frekvens har påvirket resultaterne, har vi foretaget en frekvensanalyse ved hjælp af en stikprøve af data fra KorpusDK.

Resultatet af frekvensanalysen frembyder et mønster, der ikke harmonerer med bogstavsøgningsmønsteret. Grammatisk *for* er ganske vist langt mere frekvent end leksikalsk *før* (98% mod 2%), hvilket kunne forklare bogstavsøgningsforskellen for de to varianter vedkommende. Men grammatisk *fra* er også langt mere frekvent end leksikalsk *fra* (78% mod 20%, med 2% irrelevante forekomster), og *fra*-varianterne udviste netop ingen signifikant bogstavsøgningsforskell. Dertil kommer, at grammatisk *efter* faktisk er mindre frekvent end leksikalsk *efter* (15% mod 61%, med 24% irrelevante forekomster), hvilket udelukker en frekvensforklaring på bogstavsøgningsforskellen for disse to varianter vedkommende. Der er altså så lidt sammenhæng, som overhovedet kan tænkes, mellem frekvensmønstrene og bogstavsøgningsmønstrene, og en frekvensforklaring på de sidstnævnte må forkastes.

5.3 Variationen afspejler et grammatikaliseringskontinuum

Nøglen til en forståelse af variationen i bogstavsøgningsresultaterne ligger i de observationer om kontrastparrene, vi gjorde i afsnit 2.1. Her nævnte vi, at de tre kontrastpar indeholder kontraster af forskellig størrelse. De tre par danner med andre ord et kontinuum, der har at gøre med, hvor beslægtede de kontrasterede betydningsvarianter er. Dette kontinuum spejles nøje i det kontinuum, vi fandt i vores resultater: *For* og *før* adskiller sig klart både udtryks- og indholdsmæssigt, og dette par udviser den største bogstavsøgningsforskell. Grammatisk og leksikalsk *efter* adskiller sig kun indholdsmæssigt, men dog relativt klart (i forhold til grammatisk og leksikalsk *fra*), og dette par udviser en mindre, men stadig signifikant bogstavsøgningsforskell. Grammatisk og leksikalsk *fra* adskiller sig kun ind-

holdsmæssigt og kun relativt svagt (i forhold til grammatisk og leksikalsk *efter*), og dette par udviser ingen forskel.

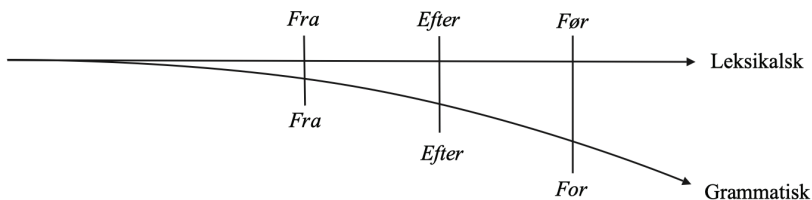
I det følgende vil vi argumentere for, at variationen i bogstavsøgningsresultaterne for de tre kontrastpar kan forstås som betinget af – og giver ny indsigt i – et grammatikaliseringskontinuum, i hvilket et grammatisk element gradvis udestilleres af en leksikalsk kilde og til slut får en selvstændig kognitiv repræsentation.

Argumentationen kræver en præcis forståelse af bogstavsøgning og teorien i Boye & Harder (2012). Det er for det første vigtigt at forstå, at bogstavsøgningsforskelle forudsætter, at de sammenlignede størrelser (fx ord) har forskellige kognitive repræsentationer: Hvis den samme kognitive repræsentation aktiveres af begge sammenlignede størrelser, og hvis denne repræsentation er associeret med en vis diskursprominens, må det forventes, at der ingen bogstavsøgningsforskel er på de to sammenlignede størrelser.

For det andet er det vigtigt at forstå, at teorien om grammatisk status og grammatikalisering i Boye & Harder (2012) ikke er en teori om kognitive repræsentationer. Den kan bruges til at afgøre, om en given sproglig størrelse er grammatisk eller leksikalsk, og den forudsætter således, at man kan skelne sproglige størrelser fra hinanden. Men den er ikke en teori om, hvordan og hvornår sådanne størrelser kan skelnes, eller om hvordan og hvornår der kan skelnes tilsvarende kognitive repræsentationer.

Vi har i vores undersøgelse på grundlag af udtryks- og især indholdsforskelle kontrasteret tre gange to betydningsvarianter af præpositioner, og vi har på grundlag af teorien i Boye & Harder (2012) identificeret de tre kontraster som kontraster mellem grammatiske og leksikalske varianter. Men i lyset af ovenstående er det klart, at der ingen garanti er for, at disse varianter har distinkte kognitive repræsentationer.

Bogstavsøgningsresultaterne skal efter vores mening netop forstås som betinget af, i hvilken grad de kontrasterede præpositionsvariantpar har distinkte repræsentationer. Man kan forestille sig et kontinuum som illustreret i figur 4.

Figur 4: Grammatikaliserings- eller udestilleringskontinuum.

I den ene ende af kontinuummet finder vi kontrasten mellem grammatisk *for* og leksikalsk *før*, der klart er distinkte størrelser, og derfor udviser den klareste bogstavsøgningsforskel. I den anden ende finder vi kontrasten mellem grammatisk og leksikalsk *fra*, der kun udviser en indholdsfor- skel og kun en relativt lille en, og som derfor kan antages ikke at have distinkte repræsentationer. Denne antagelse forklarer, hvorfor de ikke udviser nogen signifikant bogstavsøgningsforskel. Imellem disse to yderpositioner i kontinuummet finder vi kontrasten mellem grammatisk og leksikalsk *efter*. Forskellen på disse to varianter er mindre end forskellen på *for* og *før*. Der er som nævnt kun tale om en forskel på indholdssiden, men forskellen er relativt stor. Det er derfor nærliggende at antage, at de to varianter ikke i samme grad som *for* og *før* er associeret med distinkte repræsentationer. Denne antagelse forklarer, hvorfor *efter*-kontrasten giver en bogstavsøgningsforskel, der er mindre end den for *for-før*-kontrasten, men større end den for *fra-fra*-kontrasten.

Figur 4 er altså på en og samme gang en illustration af tre relaterede kontinua: 1) et kognitivt repræsentationskontinuum, 2) et dermed associeret sprogligt grammatikaliserings- eller uddestilleringskontinuum og 3) et deraf betinget bogstavsøgningskontinuum.

Kontinuaene i figur 4 kan ikke i nærværende sammenhæng tolkes diakront, for *for* er ikke udviklet af *før*. Men det er oplagt, at en generaliseret version af kontinuaene kan tolkes diakront: Med tiden udvikler et tegn, der har én samlet kognitiv repræsentation, indholdsvarianter med forskellig repræsentation, hvorefter indholdsvarianterne udspalter sig i forskellige tegn.

6. Konklusion

Teorien om grammatisk status i Boye & Harder (2012) indebærer dels en skelnen mellem grammatiske og leksikalske præpositionsvarianter i dansk, dels en hypotese om, at førstnævnte tiltrækker sig mindre opmærksomhed end sidstnævnte. I denne artikel har vi på baggrund af det modifikationskriterium, der blev udviklet i Messerschmidt et al. (2018) identificeret tre grammatiske og tre leksikalske præpositionsvarianter. Disse varianter har vi kontrasteret to og to i en bogstavsøgningstest. De overordnede resultater af testen bekræfter opmærksomhedshypotesen, og dermed underbygger de – i lighed med den afasiologiske undersøgelse i Messerschmidt et al. (2018) – den teoretisk funderede sondring mellem grammatiske og leksikalske præpositionsvarianter.

Bekræftelsen af opmærksomhedshypotesen bæres af to af de tre præpositionsvariantpar. For det tredje par fandt vi ingen signifikant forskel i bogstavsøgning. Dette præpositionspar har de to varianter, der ligner hinanden mest, og vi har argumenteret for, at bogstavsøgningsresultaterne forstås som betinget af – og giver ny indsigt i – et grammatikaliseringskontinuum, i hvilket et grammatisk element gradvis uddestilleres af en leksikalsk kilde og til slut får en selvstændig kognitiv repræsentation.

Om forfatterne

Kasper Boye, ph.d., lektor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Maria Messerschmidt, cand.mag. i lingvistik og ph.d.-stipendiat, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Josefine Straube Hansen, stud.mag. i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Victoria Schaffalitzky de Muckadell, stud.mag. i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Litteratur

Bordet, L. & Jamet, D. (2010): Are English prepositions lexical or grammatical morphemes? *Cercles, Occasional Papers*, 1-26.

Boye, K., & Bastiaanse, R. (2018): Grammatical versus lexical words in theory and aphasia: Integrating linguistics and neurolinguistics. *Glossa: a journal of general linguistics*, 3(1), 29. DOI: 10.5334/gjgl.436

Boye, K. & Harder, P. (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language*, 88(1), 1-44.

Chomsky, N. (1981): *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.

Christensen, M.H., Kristensen, L.B., Vinther, N.M. & Boye, K. (Under revision). Grammar is background in sentence processing.

Foucambert, D. & Zuniga, M. (2012): Effects of Grammatical Categories on Letter Detection in Continuous Text. *Journal of Psycholinguistic Research*, 41: 33. DOI: 10.1007/s10936-011-9175-1.

Friederici, A.D. (1982): Syntactic and semantic processes in aphasic deficits: The availability of prepositions. *Brain and Language*, 15(2), 249-258.

Harley, H. (2006): *English words: A linguistic introduction*. New York: John Wiley & Sons.

- Healy, A.F. (1976): Detection errors on the word the: Evidence for reading units larger than letters. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 2, 235-242.
- Ishkhanyan, B., Sahraoui, H., Harder, P., Mogensen, J. & Boye, K. (2017): Grammatical and lexical pronoun dissociation in French speakers with agrammatic aphasia: A usage-based account and REF-based hypothesis. *Journal of Neurolinguistics*, 44, 1-16.
- Jackendoff, R. (1973): The Base Rules for Prepositional Phrases. I: Anderson, S. & Kiparsky, P. (red.). *A Festschrift for Morris Halle*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 345-356.
- Kalldesøe, L.J., Vinther, N.M. & Boye, K. (2016): Hvornår begynder sondringen mellem grammatik og leksikon at påvirke skriftsprogsprocesseringen? *Logos: Audiologopædisk tidsskrift*, 78, 24-26.
- Kean, M.-L. (1979): Agrammatism: A phonological deficit? *Cognition*, 7, 69-83.
- Koriat, A. & Greenberg, S.N. (1991): Syntactic control of letter detection: Evidence from English and Hebrew nonwords. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 17(6), 1035-1050.
- Leikin, M. (2002): Locative prepositions in language acquisition and aphasia. I: Feigenbaum, S. & Kurzon, D. (red.). *Prepositions in their syntactic, semantic, and pragmatic context*. Amsterdam: John Benjamins, 283-299.
- Littlefield, H. (2005): Lexical and Functional Prepositions in Acquisition: Evidence for a Hybrid Category. *Boston University Conference on Language Development 29*, Online Proceedings Supplement.
- Mardale, A. (2011): Prepositions as a semilexical category. *Bucharest Working Papers in Linguistics*, 13, 35-50.
- Messerschmidt, M., Boye, K., Overmark, M.M., Kristensen, S.T. & Harder, P. (2018): Sondringen mellem grammatiske og leksikalske præpositioner. *Ny forskning i grammatik* 25. 89-106.
- R Core Team (2017): *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Wien. URL <https://www.R-project.org/>
- Rosenberg, B., Zurif, E., Brownell, H., Garrett, M. & Bradley, D. (1985): Grammatical Class Effects in Relation to Normal and Aphasic Sentence Processing. *Brain and language*, 26, 287-303.
- Smith, P.T. & Groat, A. (1979): Spelling patterns, letter cancellation and the processing of text. I: Koolers, P.A., Wrolstad, M.E. & Bouma, H. (red.). *Processing of Visible Language. Proceedings of the first Conference on Processing of Visible Language*. New York: Plenum: 309-324.

Trofimovich, P. & McDonough, K. (2009): *Using priming methods in second language research*. New York: Routledge.

Vinther, N.M., Boye, K. & Kristensen, L.B. (2014):. Grammatikken i baggrunden – opmærksomhed under læsning. *NyS – Nydanske Sprogstudier*, 47, 99-139.

Hvordan valideres tværsproglige kategorier? Aspekt som eksempel

Kasper Boye, Jessie Leigh Nielsen & Peter Harder

Abstract

The precise status of cross-linguistic categories remains a contested issue in contemporary linguistics. This paper proposes a solution based on a functional rethinking of classic concepts in Danish structural linguistics. It is argued that the level of content substance constitutes the necessary starting point for typological categories (such as tense and aspect), distinct from but presupposed by structural categories. This theory is compared to Haspelmath's influential notion of "comparative concepts". Comparative concepts arise as subjective stipulations (as claimed by Haspelmath), but we argue that they can be evaluated and potentially validated as cross-linguistically real substance descriptions. A validation procedure based on semantic mapping is proposed and illustrated in an analysis of Comrie's (1976) category of aspect, which is argued – in contrast to what is generally assumed – not to constitute a cross-linguistically valid semantic domain. We conclude, however, that the category of aspect does constitute a different type of generalization: a generalization over cross-linguistically frequent distinctions.

Nøgleord

typologi, sprogspecifikke kategorier, komparative kategorier, struktur, substans, semantiske kort, aspekt

1. Indledning

Denne artikel omhandler spørgsmålet om tværsproglige kategoriers status og deres forhold til sprogspecifikke kategorier. En afklaring af dette spørgsmål kan med fordel, og i overensstemmelse med dansk lingvistisk tradition, spaltes op til to underspørgsmål: 1) Spørgsmålet om forholdet mellem rent

semantiske “substans”-kategorier, baseret udelukkende på indholdsmæssige sondringer, og strukturelle kategorier, baseret på kontraster der er systematisk indkodet. 2) Spørgsmålet om hvilken status tværspørglige kategorier har i forhold til sprogspecifikke kategorier (substansbaserede såvel som strukturelle). Artiklen opstiller og argumenterer for fire hypoteser om hvordan dette problemkompleks bedst kan behandles.

Tværspørglige kategorier har det grammatiske fundament at de opstilles når man konstaterer ligheder mellem sprog med hensyn til hvilke betydningsområder der udtrykkes ved grammatiske størrelser (idet afgrænsningen hovedsagelig er traditionelt bestemt, jf. Boye & Harder 2012). Et eksempel er kategorien tempus, som opstilles når grammatiske morfemer såsom affikser eller hjælpeverber markerer forskelle mellem om et udsagn omhandler nutiden eller fortiden.

Hvad det grammatiske angår, er det teoretiske grundlag imidlertid udtømt med konstateringen af at der foreligger en kodning ved noget man traditionelt opfatter som grammatiske morfemer. Resten af beskrivelsen drejer sig om rent semantiske forhold. Tværspørglige kategorier er derfor typisk defineret alene ud fra betydningsområder, som fx når man definerer tempus som omhandlende ydre tidsmæssig forankring, mens aspekt omhandler intern tidsmæssig konfiguration (jf. Comrie 1976: 5).

Artiklens første tese er at denne diskussion med fordel kan afklares med henvisning til (en funktionelt baseret, opdateret version af) sondringen mellem struktur og substans (jf. Engberg-Pedersen et al. 1996; Harder 2016).

Problemstillingen er behandlet teoretisk af Haspelmath (2010) i en indflydelsesrig artikel. Hans nøglebegreb er “comparative concepts”, her oversat til “komparative kategorier”. En komparativ kategori er en tværspørglig kategori som er opstillet med henblik på at etablere en sammenlignende redegørelse for kategorier i en række enkeltsprog. Det kan være på generisk niveau som i eksemplet tempus, eller det kan være et bestemt valg inden for den generiske kategori, såsom præteritum. Ifølge Haspelmaths teori må sådanne tværspørglige kategorier forstås alene som subjektive stipulationer – noget lingvisten selv kan opstille som hun vil.

Vores næste tese er at denne fremstilling er ufuldstændig: Det er rigtigt at det som udgangspunkt er op til lingvisten at opstille sådanne tværspørglige kategorier – de springer ikke direkte ud af virkeligheden som den foreligger for beskriveren. Men som alle andre videnskabelige begreber kan de underkastes en validering, dvs. en procedure hvor man undersøger om de begreber lingvisten foreslår opstillet, lever op til de kriterier man har for

holdbare teoretiske begreber. Fx viste begrebet “flogiston” sig ikke at være et holdbart begreb i fysikken.

Videre argumenterer vi for at semantiske kort (“semantic maps”) kan bruges til at validere en bestemt type af komparative kategorier, nemlig generiske semantiske kategorier a la aspekt og tempus. Artiklen giver en gennemgang af hvordan en sådan valideringsprocedure kan se ud.

I fortsættelse heraf diskuterer vi implikationerne af denne procedure for den tværsproglige kategori aspekt, således som den fremstår i Comries indflydelsesrige fremstilling (Comrie 1976). Vi argumenterer for – som artiklens sidste hovedtese – at aspekt-kategorien ikke kan bestå en sådan valideringstest (på basis af data fra Bybee et al. 1994), og søger at vise hvorfor den ikke kan det.

2. Substans og struktur i typologisk perspektiv

Fra sprogvidenskabens barndom har man opereret med sproglige kategorier på tværs af sprogene. Som beskrevet ovenfor er tværsproglige kategorier baseret på ligheder mellem sprog med hensyn til hvilke betydningsområder der udtrykkes ved grammatiske størrelser. Således er kategorien tempus defineret ud fra at grammatiske morfemer i sproget markerer forskelle mellem om et udsagn omhandler fx nutiden eller fortiden. Hvordan denne lighed nærmere skal karakteriseres, forholder traditionen sig ikke til. Det er derfor også meget forskelligt hvad der i forskellige grammatikker og forskellige sprog opfattes som tempus, fx om det inkluderer (præsens) perfektum og pluskvamperfektum (= præteritum perfektum), futurum og konditionalis. Dette problem er fra traditionen overtaget i analyser på forskellige teoretiske præmisser, inklusive europæisk strukturalisme, generativ grammatik og moderne kognitiv og funktionel grammatik

Et grundproblem er spørgsmålet om præcis hvad forholdet er mellem de betydningsområder der er basis for intuitionen om bestemte tværsproglige kategorier, og de teoretiske grundlag der skal levere kriterierne for at opstille kategorier. De mest indflydelsesrige teorier i tiden giver forskellige svar på dette spørgsmål. Groft sagt opererer formalistiske teorier med en ret klar adskillelse mellem semantiske og grammatiske kategorier, mens funktionalistiske teorier antager en ret direkte sammenhæng mellem semantiske og grammatiske kategorier.

Vi argumenterer for at en opdateret forståelse af dansk tradition, som den er kommet til udtryk i dansk funktionel lingvistik, kan levere et nyttigt svar på spørgsmålet. Dansk funktionel lingvistik afviger fra såvel formalisti-

ske tilgange som andre funktionalistiske tilgange ved at søge at opstille en sammenhængende teori der omfatter både den nødvendige forskel og den nødvendige sammenhæng imellem semantiske og grammatiske kategorier. Denne teori beror på den klassiske strukturalistiske sondring mellem form og substans (jf. Saussure 1916, Hjelmslev 1943) i en opdateret version (jf. Engberg-Pedersen et al. 1996; Boye 2012: 7; Harder 2016). Det afgørende i denne opdatering er at substans omtolkes fra at være det mindre vigtige – det som lingvisten skal lægge bag sig – til at være den nødvendige ramme omkring al lingvistisk teoridannelse. En lingvistisk teori som ikke er integreret med en fremstilling af den substantielle basis, savner således den nødvendige ontologiske forankring.

Saussure anfører som et leksikalsk mønstereksempel på at sproglig betydning er løsrevet fra det der betegnes, at man i engelsk sonderer mellem *sheep* og *mutton*, mens man på fransk kun har én betegnelse, nemlig *mouton*. Det rigtige i ræsonnementet er at man ikke kan aflede sproglige betydninger direkte fra verdens indretning – men dette begrundes ikke den strukturalistiske dogmatik ifølge hvilken det lingvistisk relevante alene er ordenes placering i et netværk af modsætninger (“valeur” med Saussures betegnelse). Forholdet er i stedet at betydningsområdet er en nødvendig baggrund, uden hvilken de sproglige modsætninger bliver uforståelige: Hvis ikke man tager udgangspunkt i en forståelse af hvad ‘får’ er for noget (både i Frankrig og England), kan man ikke forklare hvad forskellen mellem sprogene egentlig er – man kan kun sige at man på engelsk har “ord 1” og “ord 2”, mens man på fransk kun har “ord 3”. Man kan beskrive dette som et generelt træk ved figur-grund-fænomener: Man kan ikke behandle figuren uden at have grunden med i teorien.

Det er derfor nødvendigt at have en eksplicit teori der også inkluderer semantisk substans som forudsætning for at opstille og afgrænse sproglige struktureringer. Netop i forbindelse med typologiske kategorier er dette vigtigt – fordi sprogstrukturer som udgangspunkt vedrører sprogspecifikke forhold. Kategorier på tværs af sprogene må ifølge denne betragtning som udgangspunkt være baseret på semantisk substans, altså på fællesmængder af det betegnede på tværs af sprogene. Dette er i fuld overensstemmelse med den antagelse som blev beskrevet ovenfor som den man intuitivt tog for givet i traditionen: Vi observerer at to sprog har udtryk for noget vi som udgangspunkt opfatter som “det samme” – i det leksikalske eksempel ‘får’, i det grammatiske eksempel tidsreference – og denne (substans)lighed er så grundlag for teoridannelsen om tværsproglige kategorier.

En metodologisk forudsætning for denne teori er dermed at man rent

faktisk kan beskrive hvori denne semantiske substans består, uafhængigt af det sprogtegn man benævner den ved. Dette afspejler den funktionalistiske grundtanke at sprog får betydning ved at indgå (= “fungere”) i en sammenhæng som foreligger uafhængigt af sproget selv. Uden adgang til en sådan forståelse kan man ikke diskutere hvilke betydningsstørrelser der i det enkelte sprog udhæves som strukturelt relevante, og hvordan disse adskiller sig fra hinanden fra sprog til sprog.

Fra et funktionelt-kognitivt synspunkt må semantisk substans forstås ikke direkte som størrelser i den fysiske verden, men som potentielt meddelelsesindehold hos sprogbrugere. Substans er således knyttet til muligheden for at meddele sig – men ikke til en bestemt sproglig indkodning. Struktur er derimod (til forskel fra substans) kendetegnet ved kun at kunne beskrives som egenskaber ved den måde betydninger er indkodet i et bestemt sprog.

Valget af et bestemt sprogtegn forudsætter og indebærer en strukturering af den substans man vil lade indgå i sin meddelelse – en engelsktalende vælger således ved brugen af *multton* en bestemt semantisk figurering af betydningssubstansområdet ‘får’ – nemlig at anskue det som noget der er beregnet til at spise. Tilsvarende vælger man ved at udtrykke sig i præteritum, fx i udsagnet *verden var af lave*, at anskue indholdet som en fortidig situation, hvor man ved valget af præsens (*verden er af lave*) ville have udtrykt det som en egenskab ved den aktuelle situation. Disse valg er i situationen overladt til sprogbrugeren – men de eksisterer kun for sprogbrugeren fordi de på forhånd er fastlagt som en del af de sproglige konventioner der foreligger i det pågældende sprogsystem.

I modsætning hertil er substanskategorier ikke begrænset af hvad det enkelte sprog udskærer af potentielle betydningsdomæner. Tid foreligger fx som noget man kan have til hensigt at udtrykke sig om, uanset hvilket sprog man vælger at udtrykke sig i. Der gælder imidlertid en motiverende relation mellem substanskategorier og strukturelle kategorier: Substansområder som sprogbrugere ofte har lyst til at indkode, er gode kandidater til at have en strukturel plads i sprogene. Også i sådanne tilfælde er det imidlertid metodologisk vigtigt at skelne mellem substanskategorien og strukturkategorien – ellers ville man netop ikke meningsfuldt kunne tale om at substanskategorien motiverer at der foreligger en strukturel modsvarighed.

Det følger af denne beskrivelse at substanskategorier er *potentielt* universelle. Når man ikke kan hævde uden forbehold at substanskategorier er universelle, er det fordi man ikke kan tage for givet at alle sprogsamfund opererer med samme potentielle meddelelsesindehold. Tid er et af de berømte diskussionsemner her; og doktrinen om at man må have styr på

substansen, betyder her at man er nødt til at forstå hvad sprogbrugere siger til hinanden, før man kan sige noget meningsfuldt om det strukturelle – det kan fx godt tænkes at man har et begreb om tid uden at dette er strukturelt privilegeret i ens sprogsystem.

Sammenligning af strukturelle kategorier på tværs af sprog forudsætter således at man antager at sprogbrugere, på tværs af sprog, i et vist omfang deler semantisk substans. Hvis man antog at hver kultur levede i fuldstændig forskellige betydningsverdener, ville dette ikke være muligt. Man må derfor også lægge til grund at der findes – som en del af den virkelighed sprogene indgår i – et fænomen man kan kalde “tværsprogligt fælles betydningssubstans”. Heri ligger som nævnt ikke at al betydning er fælles på tværs af sprogene – kun at noget af det er, og det er dette som kan indgå i typologiske sammenligninger. I modsat fald ville sprogsammenligning være umulig. Det er denne fælles sproglige betydningssubstans som udgør det “tertium comparationis” som typologi må bygge på.

På denne baggrund kan Haspelmaths (2010) “komparative kategorier” – det mest indflydelsesrige bud på grundlaget for typologisk teori – nærmere beskrives som (**formodede**) **substansregioner** – dvs. kandidater til at udgøre delområder af den tværsproglige fællesmængde af betydningssubstans inden for hvilken typologisk sammenligning er mulig. Som beskrevet i indledningen er et afgørende træk ved komparative kategorier som anskuet af Haspelmath at de ikke udgør empiriske fund, men er noget der stipuleres af lingvisten. Det betyder at de er “konstrukter” (Haspelmath 2010: 666), at de ikke kan være rigtige eller forkerte (Haspelmath 2010: 678), og at de kun kan være “mere eller mindre produktive”, dvs. at de tillader formuleringen af mere eller mindre interessante underinddelinger og generaliseringer (Haspelmath 2010: 678). Ifølge denne tanke er der ikke blot ingen garanti for at komparative kategorier beskriver sammenhængende substansdomæner – det er overhovedet ikke muligt at validere (eller forkaste) dem.

Disse beskrivelser er efter vores opfattelse ikke forkerte inden for de rammer Haspelmath selv har fastlagt. Forskellen er at vi tillægger muligheden for at validere komparative kategorier en afgørende rolle i teorien, mens Haspelmath netop ser bort fra muligheden af en sådan validering. Hvis man indsætter en valideringsprocedure som en nødvendig del af teorien, gælder Haspelmaths forbehold kun hvad der er tilfældet forud for at *valideringen* er gennemført. Indtil da er det således rigtigt at kategorier er noget lingvisten er frit stillet til at opstille.

For at give et eksempel kunne man som et tankeeksperiment opstille to typer verber der udtrykker ‘total’ hhv. ‘partiel ændring’, med mulige eksem-

pler på total ændring så som *dø/dræbe*, *smuldre/knuse* og mulige eksempler på partiel ændring som *forfalde/skade*, *forbedre(s)*. Derefter kunne man så se om der kom noget interessant frem på tværs af sprogene. Vi ville på forhånd tro at dette ikke ville vise sig at være specielt produktivt – men der er ikke noget der hindrer en lingvist i at opstille disse kategorier.

Vi finder at det giver bedst teoretisk mening hvis man går ud fra følgende præmisser: 1) For at komparative kategorier kan gøre fordring på at have status af teoretiske begreber, skal de ledsages af en validering/dokumentation af hvilke tværspørgelige ligheder de kan bruges til at subsumere; 2) i så fald er de ikke længere frit opfundne produkter af lingvistens fantasi; 3) i stedet må forskellen i status mellem validerede og ikke-validerede komparative kategorier ses som videnskabsteoretisk analog med forskellen mellem en arbejdshypotese og en begrundet konklusion om beskaffenheden af den semantiske substans der er fælles for sprogene.

3. Validering af generiske semantiske komparative kategorier

Denne opfattelse vil nu blive illustreret i relation til en bestemt type af tværspørgelige størrelser der er central i typologisk lingvistik (især for en funktional betragtning). Her tænkes på tværspørgelige deskriptive kategorier som aspekt, evidentialitet og numerus, som (når alle de centrale egenskaber skal med) kan beskrives som generiske, semantiske og komparative.

Disse kategorier er **semantiske** i den forstand at de dækker betydningsområder (snarere end morfosyntaktiske eller fonologiske ligheder). De er **generiske** i den forstand at de dækker områder der kan underinddeles i mere specifikke værdier: Aspekt dækker således perfektiv og imperfektiv, inklusive habituel og progressiv aspekt (jf. Whorf 1956 om “generic” vs. “specific categories”). De er **komparative** i den forstand at de bruges som udgangspunkt for at beskrive hvilke strukturelle kategorier der indgår i specifikke sprogsystemer – men de betegner altså ikke en egenskab der er defineret ved at høre hjemme i et eller flere specifikke sprog. For nemheds skyld nøjes vi herefter ofte med at tale om “generiske komparative kategorier”.

Sådanne generiske komparative kategorier beskrives i Bybee, Perkins og Pagliuca (1994) som “clusters of grams” – fx “aspect”, “evidentials”, “epistemic moods” (Bybee et al. 1994: 316-324). Bybee et al.s syn på disse kategorier svarer til Haspelmaths: Komparative kategorier er stipulationer. Ifølge Bybee et al. er de (1) bare bekvemme “meaning labels” (pp. 316-324);

(2) “not structurally significant categories” (p. 3); (3) men de repræsenterer dog “cognitively significant semantic domains” (p. 3).

I modsætning til både Haspelmath og Bybee et al. mener vi at generiske kategorier bør ses som arbejdshypoteser om signifikante sproglige substansområder, ikke kun som vilkårlige stipulationer. Det betyder ikke at de i sig selv nødvendigvis er ‘kognitivt virkelige’ som enheder der kan påvises i (alle) sprogbrugeres kognitive repræsentation af verden. Deres eksistensmodus ligger i at de udgør “steder hvor det sner” i den menneskelige erfaringsverden når man skal beskrive hvor sprogene “kaster deres skygge”, dvs. lægger strukturelle distinktioner ned over substansen. Men først og fremmest er de dele af den betydningsverden som man empirisk kan konstatere at sprog er fælles om at indkode.

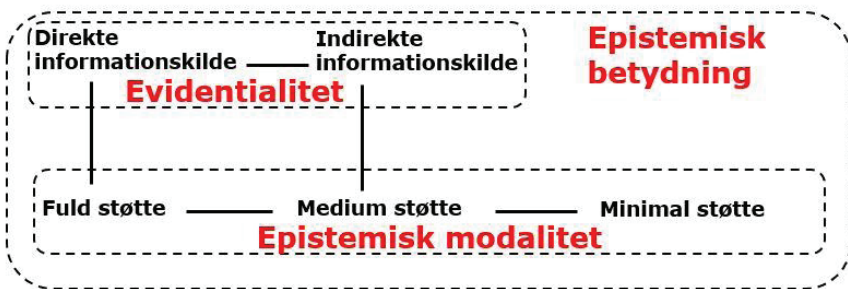
Vi skal nu se nærmere på hvordan man kan validere en generisk komparativ kategori, dvs. bekræfte en hypotese om at den fælles semantiske substans omfatter underkategorier så som tempus, numerus og aspekt. En sådan påvisning indebærer at det pågældende semantiske substansområde er signifikant for beskrivelsen af sprogspecifikke strukturelle træk i konkrete sprog.

Der kan opstilles i hvert fald følgende måder at validere generiske substanskategorier på: validering på basis af konceptuelt sammenhængende distributionelle systemer; validering på basis af skopus-egenskaber og validering baseret på semantiske kort, jf. Boye (2012). I det følgende beskriver vi hvordan man kan gennemføre en validering baseret på semantiske kort.

Grundlaget for opstillingen af semantiske kort kan beskrives som følger: Semantiske kort afbilder relationer mellem formodede semantiske substansværdier (= semantiske komparative kategorier) ved at placere dem på et fælles semantisk territorium (heraf betegnelsen “kort”). Semantiske kort udnytter videre det faktum at sprogspecifikke udtryk slår semantiske substansværdier sammen på forskellige måder på tværs af sprogene; disse forskellige “sammenslåninger” kan så bruges til at beskrive forholdet mellem de involverede semantiske størrelser. Kriteriet for at identificere en substansrelation – og afbilde den som en forbindelseslinje – mellem to komparative kategorier på et semantisk kort er at der findes udtryk som 1) er polyfunktionelle og dækker begge kategorier, eller 2) har flyttet sig diakront fra den ene til den anden kategori. Tilfældig homonymi eller portmanteau-fænomener gælder ikke da de ikke manifesterer semantisk sammenfald (jf. Croft 2001; Haspelmath 2003).

Et eksempel på et semantisk kort er kortet over epistemisk betydning i figur 1 (jf. Boye 2010, 2012). Kortet er fremkommet ved at definere en række

semantiske komparative kategorier og identificere relationer mellem dem på grundlag af ovenfor nævnte kriterium. Det fremgår af figur 1 at der er belæg for relationer fx mellem kategorierne ‘direkte informationskilde’ og ‘fuld støtte’ og kategorierne ‘indirekte informationskilde’ og ‘medium støtte’ og ‘minimal støtte’. Kategorierne på kortet er som sagt substanskategorier, og relationerne mellem dem er lingvistisk signifikante substansrelationer. Det følger heraf at kortet giver et indtryk af konturer i den semantiske substans.

Figur 1: Semantisk kort over epistemisk betydning (efter Boye 2010, 2012).

Figur 1 kan også tjene til at illustrere hvordan semantiske kort kan udnyttes i valideringen af generiske semantiske komparative kategorier som lingvistisk signifikante substansbeskrivelser. Som kriterium for sådan validering foreslår vi følgende:

Kriterium for validering af generiske semantiske komparative kategorier:

En semantisk komparativ kategori må dække et sammenhængende område på et semantisk kort. Med andre ord må hver eneste af de specifikke kategorier der dækkes af den generiske komparative kategori der valideres, være relateret til mindst en af de andre specifikke kategorier der dækkes af den generiske kategori (Boye 2010, 2012).

Med dette kriterium kan evidentialitet og epistemisk modalitet valideres som generiske komparative kategorier vha. kortet i figur 1. På kortet er de specifikke kategorier der omfattes af disse generiske kategorier (for evidentialitets vedkommende ‘direkte’ og ‘indirekte informationskilde’; for epistemisk modalitets vedkommende ‘fuld’, ‘medium’ og ‘minimal støtte’) direkte forbundet med mindst en anden specifik kategori. Både evidentialitet og epistemisk modalitet dækker altså sammenhængende områder på

kortet i figur 1. Det samme gør overkategorien epistemisk betydning eller “epistemicitet”.

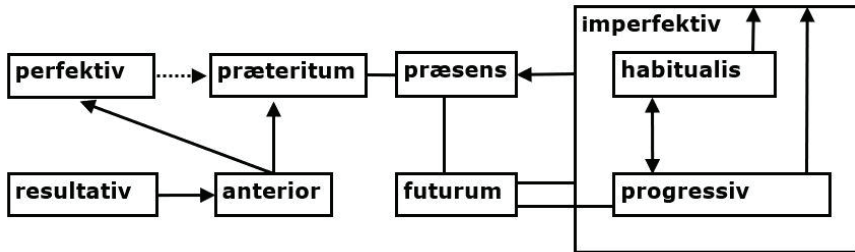
I næste afsnit skal vi undersøge om det samme kan siges om en anden af de veletablerede semantiske betydningskategorier: aspekt.

4. Kan aspekt valideres som generisk komparativ kategori?

Vi lægger her den klassiske behandling i Comrie (1976) til grund for vores diskussion af aspekt. Ifølge Comrie (1976: 5) handler aspekt om den interne temporale beskaffenhed af den indkodede situation. Ud fra de samme principper som er anvendt på epistemisk betydning, kan man tentativt udlede et substansområde der omfatter Comries aspekt-underkategorier, og undersøge om Comries aspekt kan valideres som generisk komparativ kategori.

Vores undersøgelse bygger på datasættet fra Bybee et al. (1994), som består af 315 verbalmorfemer fra 76 sprog. Til sammenligning kan vi henvise til van der Auwera & Plungians (1998) kort over modalitet, der ligeledes er baseret på Bybee et al. (1994). Datasættet indeholder fire forskellige kategorier som er en del af Comries aspekt-beskrivelse: perfektiv, imperfektiv, progressiv og habitualis. Derudover har vi også inkluderet kategorier som ofte relateres til aspekt: tempuskategorier (præteritum, præsens, futurum), resultativ og anterior (førtid). Disse ikke-aspektuelle kategorier er taget med i undersøgelsen fordi vi forventer at de vil være tæt forbundne med aspektkategorierne. Der er ikke nogen risici ved at inkludere flere kategorier i undersøgelsen, for hvis de viser sig ikke at være relevante for undersøgelsen, vil de simpelthen ikke være forbundne med nogen andre kategorier på kortet. På et klassisk semantisk kort vil der kun være forbindelser mellem kategorier hvor der er empirisk belæg for det. Det er også vigtigt at pointere at vi har gjort brug af Bybee et al.s data som de har kodet og kategoriseret dem. Det vil sige at vi har brugt deres kategorier som de har defineret dem. Deres aspektkategorier er dog baseret på Comries definitioner (Bybee et al. 1994: 125) og egner sig derfor godt til at undersøge Comries aspekt begreb empirisk.

Det semantiske kort over aspektuelle og relaterede kategorier ses i figur 2.

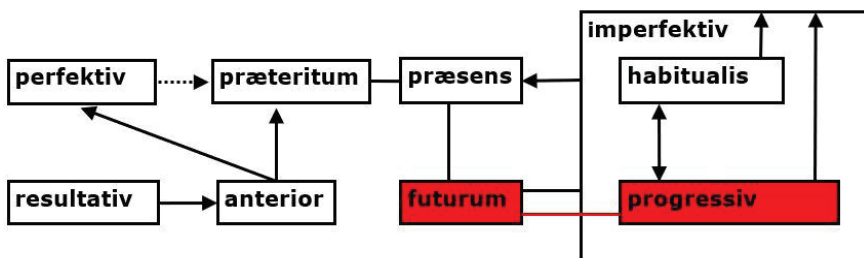

Figur 2: Semantisk kort over aspektuelle og relaterede kategorier.

Det semantiske kort skal læses sådan at hver firkant repræsenterer en specifik komparativ kategori. Der er altså ni specifikke komparative kategorier på kortet. Linjerne viser synkront attesterede forbindelser mellem kategorierne, og pilene viser diakront attesterede forbindelser (jf. afsnit 3). Fx repræsenterer pilen mellem anterior og perfektiv en tendens til at morfemer som udtrykker anterior, udvikler sig til perfektiver over tid. Boksen til højre repræsenterer det forhold at imperfektiv er overbegreb til habitualis og progressiv. Pilene fra habitualis og progressiv til den store imperfektiv-boks afspejler at morfemer som udtrykker habitualis eller progressiv, ofte udvikler sig til imperfektiver. Den stiplede pil mellem perfektiv og præteritum afspejler at datagrundlaget for forbindelsen mellem disse to specifikke kategorier er usikkert.

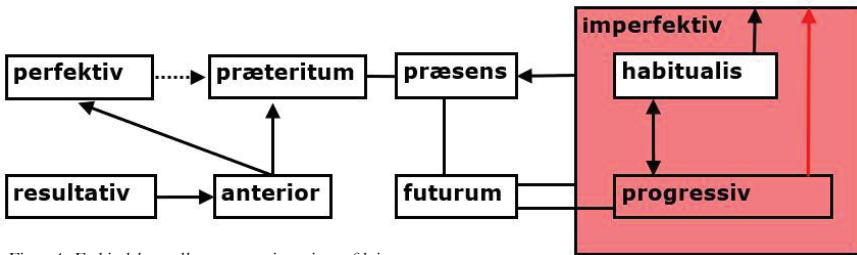
I det følgende gennemgår vi to eksempler på forbindelser på kortet, og hvordan de er underbygget af data.

- 1) Forbindelsen mellem futurum og progressiv er underbygget af to morfemer i datasættet. Baluchi (indoiransk, Pakistan) har et morfem, *əga bu*, der udtrykker progressiv og forventet fremtid (Bybee et al. 1994: 276), og pangasinansk (austronesisk, Filippinerne) har et morfem, *on*, der udtrykker futurum og progressiv (via reduplikation) (Bybee et al. 1994: 277), jf. figur 3.

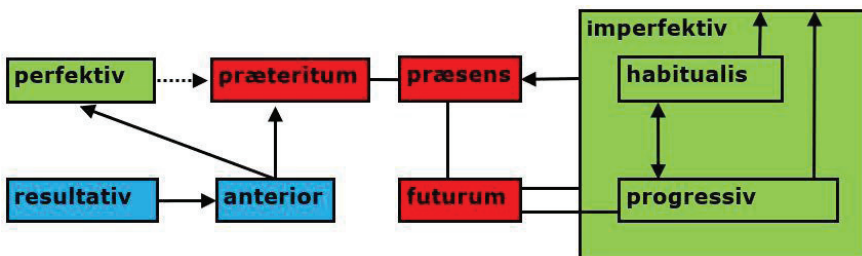
Figur 3: Forbindelse mellem futurum og progressiv.

- 2) Forbindelsen mellem progressiv og imperfektiv understøttes af at progressiver ofte udvikler sig til imperfektiver ved at udvide deres betydningsområde til at indbefatte habituel. Dette er dokumenteret fx i yoruba (niger-congo, Nigeria) (Bybee et al. 1994: 141), jf. figur 4.

Figur 4: Forbindelse mellem progressiv og imperfektiv.

På baggrund af kortet i figur 2 og det kriterium for validering af generiske semantiske komparative kategorier der blev opstillet i afsnit 3, kan vi nu undersøge om aspekt (i Comries forstand) kan valideres som generisk komparativ kategori. Som det fremgår af kortet, udgør aspekt i modsætning til epistemisk betydning ikke et internt sammenhængende område på kortet. Aspekt omfatter pr. Comries definition perfektiv og imperfektiv (og herunder progressiv og habitualis). På kortet er disse specifikke aspektuelle kategorier opdelt i to grupper, perfektiv til venstre side og imperfektiv med underkategorier til højre, og man kan ikke på kortet relatere perfektiv til imperfektiv uden at gå uden for aspekt-området, nemlig via tempusbetydninger. Det betyder at aspekt ikke dækker et sammenhængende substansområde. Dermed kan kategorien ikke valideres ifølge den opstillede valideringsprocedure. I modsætning hertil kan tempus valideres, for så vidt som det defineres som omfattende præteritum, præsens og futurum. Disse tre specifikke kategorier udgør et sammenhængende område på kortet, jf. figur 5.

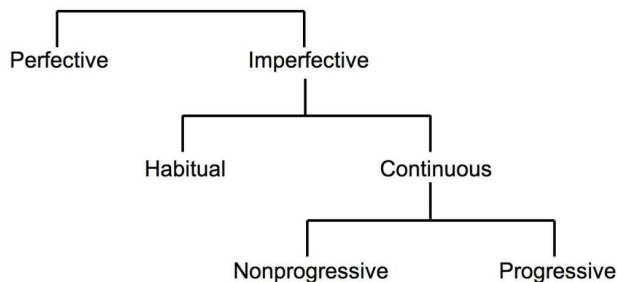
Figur 5: Semantisk kort over aspektuelle og relaterede kategorier med fremhævelse af de aspektuelle (grønne) og temporale (røde) kategorier.

5. Aspekt som en strukturelt funderet kategori

Afvisningen af aspekt som generisk komparativ kategori rejser spørgsmålet om aspekt-begrebet som helhed er fejlagtigt konstrueret, a la flogiston?

Det mener vi ikke det er. Problemet er et andet, nemlig at aspekt ikke har samme ontologiske fundering i en tværsprogligt fælles betydningssubstans som tempus, skønt det er hvad man plejer at antage. I stedet har det en anden fundering der er lige så interessant for typologisk teori, om end den kan siges ikke at være fundamental på samme måde: Aspekt er baseret på en **strukturel distinktion** mellem to betydningsområder – ikke på et semantisk substansområde som sådan. Distinktioner antages normalt at høre under struktur, ikke under substans – eller, sagt på en anden måde, distinktioner er ikke en del af det semantiske grundstof: En distinktion forudsætter at der på forhånd foreligger noget substans, og en distinktion er så noget man lægger ned over denne substans. I forhold til kort-metaforen er en distinktion ikke et **område**, men en **grænse**: Det der er på den ene side af grænsen, har én status, og det der er på den anden side af grænsen, en anden.

Aspekt kan altså ikke forstås som dækkende et sammenhængende substansdomæne, men som et overbegreb for en tværsprogligt genkommende distinktion. Denne forståelse er faktisk i overensstemmelse med Comries, for så vidt som han definerer aspekt som et overbegreb for en række binære modsætninger; se figur 6.

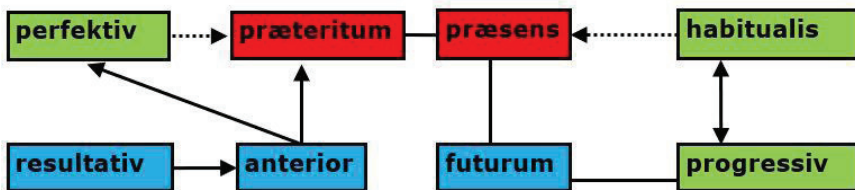
Figur 6: Comries klassifikation af aspektkategorier (Comrie 1976: 25).

Fordi Comries aspektforståelse bygger på modsætninger, er der ingen garanti for at den er forenelig med en substansbaseret indholdsbeskrivelse. Dette viser sig også ved konfrontation med de typologiske data (jf. Bybee et al. 1994: 139): Udtryk for “non-progressiv” kan ikke påvises, og udtryk for “continuous” kan heller ikke påvises. Derfor anvender Bybee et al. (1994)

også kun termen “imperfektiv” om udtryk der dækker **både** habituel **og** progressiv.

Distinktioner udelukker naturligvis ikke substanskontinuitet som sådan, men der kan argumenteres for at binære distinktioner gør: Hvor forskellige underområder som futurum og progressiv kan vises at være relateret til hinanden fordi der findes morfemer der dækker begge betydningsområder, er det af gode grunde utænkeligt at et morfem havde en betydning der både dækkede perfektiv og imperfektiv (så ville hele den aspektuelle faktor være neutraliseret væk).

Fra en empirisk synsvinkel er det dog ikke nødvendigt at opfatte aspekt som dækkende en binær distinktion. Imperfektiv kan opløses i de kategorier det omfatter, progressiv og habitualis, således at der identificeres tre specifikke aspektkategorier: perfektiv, progressiv og habitualis, som illustreret i figur 7.

Figur 7: Semantisk kort over aspektuelle og relaterede kategorier uden imperfektiv.

Der er intet problematisk i en sådan opløsning. Der er ikke mere grundlag for at opstille den komparative kategori imperfektiv end der ville være for at opstille en kategori for udtryk der dækker både perfektiv og præteritum. Progressiv og habituel betydning dækkes ofte af samme udtryk – men det gælder også perfektiv og præteritum. At bruge termen imperfektiv som om den udtrykte et semantisk område der subsumerede både habituel og progressiv, vil være “squinting grammar”: Det har kun mening fordi man ved at der i andre sprog er en binær modsætning til perfektiv.

Selv ikke hvis imperfektiv fjernes fra det semantiske kort, og man således beskriver aspekt som en non-binær kategori, kan kategorien imidlertid valideres som generisk komparativ kategori: Der er ingen direkte forbindelse på det semantiske kort i figur 7 mellem perfektiv på den ene side og progressiv eller habitualis på den anden, og dermed dækker aspekt ikke et sammenhængende område af kortet.

7. Sammenfatning

Vi har argumenteret for følgende fire hovedteser:

1. Den teoretiske fundering af begrebet “komparative kategorier” må forstås på basis af en antagelse om at der eksisterer en fællesmængde af potentielt indkodelige betydningsområder på tværs af nogle eller alle sprog. Denne fællesmængde består af hvad vi med baggrund i dansk strukturalistisk tradition kalder indholds- eller betydningssubstans, forstået som det der er genstand for strukturering (opskæring, “cutting the pie”) i enkeltsprogene. Komparative kategorier er navne på formodede funktionelt-kognitive substansområder (regioner) der udgør delområder i det samlede fælles territorium af tværspørgligt attesterede betydningsområder.
2. Komparative kategorier opstår som subjektive stipulationer (jf. Haspelmath 2010), men hvis de er testet – og bestået – på deres egnethed til at profilere strukturelle ligheder og forskelle mellem sprog, går de fra at være rene arbejdshypoteser til at være underbyggede teorier (om det tværspørglige semantiske substansområde). Generiske komparative kategorier er således hypoteser om tværspørgligt signifikante substansområder. De kan valideres ved at det påvises at de udgør betydningsområder der gør det muligt at sammenligne strukturelle distinktioner på tværs af sprogene.
3. Semantiske kort er beskrivelser af substansområder baseret på undersøgelser af et antal sprogspecifikke strukturer (samkodning, udskæring af betydningsområder) og kan som sådan bruges til at validere generiske komparative kategorier. Sådanne kategorier er validerede hvis de dækker sammenhængende områder af semantiske kort.
4. Comries aspekt-kategori kan ikke valideres som tværspørglig substanskategori, baseret på Bybee et al.s (1994) data. I stedet udgør den en anden, ontologisk afvigende type af generalisering: en generalisering baseret på tværspørgligt genkommende strukturelle distinktioner.

Om forfatterne

Kasper Boye, lektor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Jessie Leigh Nielsen, ph.d.-stipendiat, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Peter Harder, professor i engelsk, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Litteratur

- Boye, K. (2010): Semantic maps and the identification of cross-linguistic generic categories: Evidentiality and its relation to epistemic modality. *Linguistic Discovery* 8(1), 4-22.
- Boye, K. (2012): *Epistemic meaning: A crosslinguistic and functional-cognitive study*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bybee, J., Perkins, R. & Pagliuca, W. (1994): *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Comrie, B. (1976): *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, W. (2001): *Radical Construction Grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Engberg-Pedersen E., Fortescue M., Harder, P., Jakobsen, L.F., Heltoft L. (red.) (1996): *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Harder, P. (1996): *Functional semantics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harder, P. (2016): Substance(s) and the rise and imposition of structure(s). *Acta Linguistica Hafniensia* 48(1), 7-34.
- Haspelmath, M. (2003): The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and crosslinguistic comparison. I: *The new psychology of language: Cognitive and functional approaches to language structure* 2. Tomasello, M. (red.). London: Lawrence Erlbaum, 211-242.
- Haspelmath, M. (2010): Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies. *Language* 86(3), 663-687.
- Saussure, F. de. (1916) [2005]: *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Van der Auwera, J. & Plungian, V. A. (1998): Modality's semantic map. *Linguistic Typology* 2(1), 79-124.
- Whorf, B. L. (1956) [1940]; Science and linguistics. I: *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Carroll, J.B. (red.). Chicago: MIT Press, 207-219.

Determinativproduktion: Fra Brocas afasi til en lingvistisk teori om, hvad grammatik er

Kasper Boye, Sarah Rosenbech Nielsen
& Byurakn Ishkhanyan

Abstract

This paper summarizes recent experiments examining the production of grammatical and lexical determiners in healthy individuals and individuals with agrammatic aphasia. The experiments discussed employ a design in which the Danish grammatical indefinite article *en/et* is contrasted with the lexical numeral *en/et*. The results show that articles are harder to produce than numerals. In agrammatic speech the difference is reflected in a higher proportion of omissions of articles. In healthy speech the difference is reflected in increased response times and decreased accuracy rates for articles. The results are interpreted in light of a usage-based and functional theory of grammar, in which grammatical items are defined as signs that are by convention discursively secondary and structurally dependent.

Nøgleord

determinativer, artikler, numeraler, agrammatisme, grammatik

1. Indledning: Agrammatisme og determinativproduktion

Begrebet agrammatisme betegner et symptomkompleks, der kan findes i Brocas afasi. (1), hvor taleren beskriver det billede, der på dansk kaldes “Småkagetyveriet” (se Jensen 1992: 9), er et prototypisk eksempel på agrammatisk tale.

- (1) *Ja, ja ... dreng ... og pige ... og mor. Ja ... kager ... og ja, vælte ... stolen, ... ja, og ... ta- ... ta- tallelerken. Vasser op, ja* (Jensen 1992: 9).

Menn & Obler (1990) giver følgende tværspørgsdefinition:

“For cross-language studies, the definition of agrammatism must be framed in a fashion which is independent of the morphological and syntactic devices that any particular language may use. As a working basis, we take the features of slow rate and short sentence and phrase length as definitional; we also look for some ‘limited use’ of syntactic and morphological devices” (Menn & Obler 1990: 3).

I de fleste europæiske sprog er det karakteristisk for agrammatisme, at grammatiske morfemer og ord bliver udeladt eller substitueret – det gælder fx artikler (se bl.a. Månsson & Ahlsén 2002) – og at egentlige syntaktiske konstruktioner er få og simple (Bastiaanse & Thompson 2012). Det er derfor oplagt (ikke kun terminologisk) at forsøge at forstå agrammatisme som et problem med grammatiske tegn, og denne tilgang til agrammatisme har længe været dominerende. Den ligger til grund for bl.a. Rosenberg og kollegaers *dual route*-teori (Rosenberg, Zurif, Brownell, Garrett & Bradley 1985) og for Kolk & Heeschens (1990) *adaptation theory*.

Siden 1990’erne er denne tilgang imidlertid blevet udfordret. En række neurolingvister har med Roelien Bastiaanse i spidsen foreslået, at agrammatisme – eller i hvert fald dele af det agrammatiske symptomkompleks – er udtryk for et grundlæggende problem med verber (Bastiaanse, Jonkers & Moltmaker-Osinga, 1996). Studier af determinativproduktion spiller en central rolle for denne alternative tilgang (se Nielsen, Boye, Bastiaanse & Michel Lange, 2019, for en udførlig diskussion). Man har argumenteret for, at problemer med produktionen af verber fører til problemer med produktionen af determinativer. I en undersøgelse af tysk agrammatisk tale fandt Ruigendijk & Bastiaanse (2002) fx, at der blev produceret en større andel af determinativer, når der var et styrende verbum til stede, end når der ikke var. Forfatterernes forklaring er, at udeladelsen af determinativer i agrammatisk tale ikke skyldes et problem med determinativer som sådan, men et problem, der har at gøre med produktionen af verber, der tilskriver determinativerne kasus. Imidlertid fandt Ruigendijk & Baauw (2007) i en undersøgelse af hollandsk agrammatisk tale belæg for en helt modsat år-

sagssammenhæng: Der blev produceret en større andel af styrende verber, når der var et determinativ til stede, end når der ikke var.

Det lader altså til, at ligesom problemer med produktionen af verber kan føre til problemer med determinativproduktion, så kan problemer med determinativproduktion føre til problemer med produktionen af verber. Det betyder, at det er svært at fastholde idéen om en ensrettet kausal relation mellem verbum- og determinativproblemer. Man kan let forestille sig, at begge problemer har en tredje årsag.

Dertil kommer, at de ovenfor omtalte studier stort set alle fokuserer på grammatiske determinativer, især artikler, og ikke kontrasterer disse med deres nære leksikalske slægtinge, fx numeraler. Studierne repræsenterer som sagt et alternativ til forsøgene på at forstå agrammatisme som et problem med grammatiske elementer, men det kan ikke udelukkes, at begge tilgange har noget for sig. Det kan med andre ord ikke udelukkes, at personer med agrammatisme har problemer med såvel verber som grammatiske elementer. I deres undersøgelse af hollandsk agrammatisk tale skelnede Ruigendijk & Baauw (2007) mellem to grupper af determinativer: 1) artikler, demonstrativer og possessiver, og 2) numeraler og kvantorer. Undersøgelsen viste, at kun den første gruppe var problematisk for personer med agrammatisme. Det er uklart, hvordan deres skelnen relaterer sig til sondringen mellem grammatiske og leksikalske elementer, men deres resultater viser, at agrammatisme ikke kun kan være et problem med verbumproduktion, og det genrejser spørgsmålet: Er der en særskilt effekt af et ords status som grammatisk eller leksikalsk i determinativproduktionen hos agrammatiske talere?

Dette spørgsmål er udgangspunkt for nærværende artikel. I afsnit 2 gennemgår vi en ny undersøgelse, der besvarer spørgsmålet bekræftende. I afsnit 3 udvider vi derpå perspektivet og gennemgår en række andre undersøgelser, der viser, at problemerne med grammatiske tegn i agrammatisme har en parallel i ikke-hjerneskededes sprog. I afsnit 4 fortolker vi resultaterne af alle disse undersøgelser i lyset af Boye & Harders teori (2012) om forskellen på grammatiske og leksikalske elementer og de implikationer, den har for en forståelse af, hvad grammatikproblemer er.

2. Grammatiske kontra leksikalske determinativer i agrammatisk afasi

Undersøgelsen af, om der er en særskilt effekt af kontrasten mellem grammatiske og leksikalske ord i determinativproduktionen hos agrammatiske

talere, er afrapporteret i Nielsen & al. (2019). Forfatterne anvendte en version af forsøgsdesignet i Michel Lange, Messerschmidt & Boye (2018) (se afsnit 3), der var tilpasset til personer med afasi. Dette design er bygget op omkring minimalpar som dem i (2) og (3), der kontrasterer de ubestemte artikler *en* og *et* med disses nærhomonyme numeraler (anført med accent).

(2a)	En grøn firkant.	(fælleskønsartikel)
(2b)	Én grøn firkant.	(fælleskønsnumeralet)
(3a)	Et grønt brev.	(intetkønsartikel)
(3b)	Ét grønt brev.	(intetkønsnumeralet)

Artiklerne og numeralerne er nært relaterede. Begge slags ord varierer i genus, og begge kongruerer i konstruktioner som dem i (2) og (3) med nominalsyntagmets hovedsubstantiv. De indtager endvidere omtrent samme prænominale position, og artiklen er historisk set dannet af numeralet. De to slags ord adskiller sig dog mht. trykmuligheder, frekvens og strukturel status (dvs. om de er grammatiske eller leksikalske). Det sidste er centralt for forsøgsdesignet. Ifølge Boye & Harders (2012) teori om kontrasten mellem grammatisk og leksikalsk status er artiklerne grammatiske ord, mens numeralerne er leksikalske: Bortset fra i korrigerende kontekster er det kun de sidstnævnte, der kan stå alene i et nominalsyntagme og bringes i fokus vha. fx en fokuspartikel som *kun*. Det er således kun numeralerne, der opfylder Boye & Harders kriterier for leksikalsk (“potentielt diskursivt primær”) status.

(4a)	*Jeg har kun en/et.	(artikel = grammatisk)
(4b)	Jeg har kun én/ét.	(numeralet = leksikalsk)

Minimalparrene i (2) og (3) kontrasterer altså grammatiske og leksikalske ord. Vi refererer til de to slags ord som hhv. grammatiske og leksikalske determinativer. Det kan diskuteres, om numeraler er determinativer i streng forstand, men den diskussion er irrelevant her. Det afgørende er, at verbets rolle som kasustilskriver er neutraliseret i det omtalte design (jf. afsnit 1): Artikler og numeraler må opføre sig ens mht. kasustilskrivning. Ingen af de to slags ord tilskrives synlig kasus i dansk, og den, der vil hævde, at de tilskrives usynlig kasus, må hævde, at begge slags ord gør det, eftersom både artikler og numeraler tilskrives synlig kasus i relaterede sprog som tysk: I (5) kan akkusativformen *einen* fungere som både artikel og numeralet.

- (5) Ich habe einen Wagen.
‘Jeg har en bil’.

Artikler og numeraler blev eliciteret som del af nominalsyntagmer vha. tegninger af forskellige objekter, der var referenter for de eliciterede nominalsyntagmer. Hver tegning gengav enten et objekt (ved elicitering af numeraler) eller to ens objekter i samme farve (ved elicitering af artikler). Tegningerne varierede i farve. Halvdelen af de eliciterede nominalsyntagmer var fælleskøn, og halvdelen intetkøn. Elicitationsdesignet var som følger (jf. figur 1): Forsøgsdeltagerne hørte først en stemme sige *jeg har* efterfulgt af et nominalsyntagme, der benævnte antal, farve og type af et objekt, fx sætning (6) og (7).

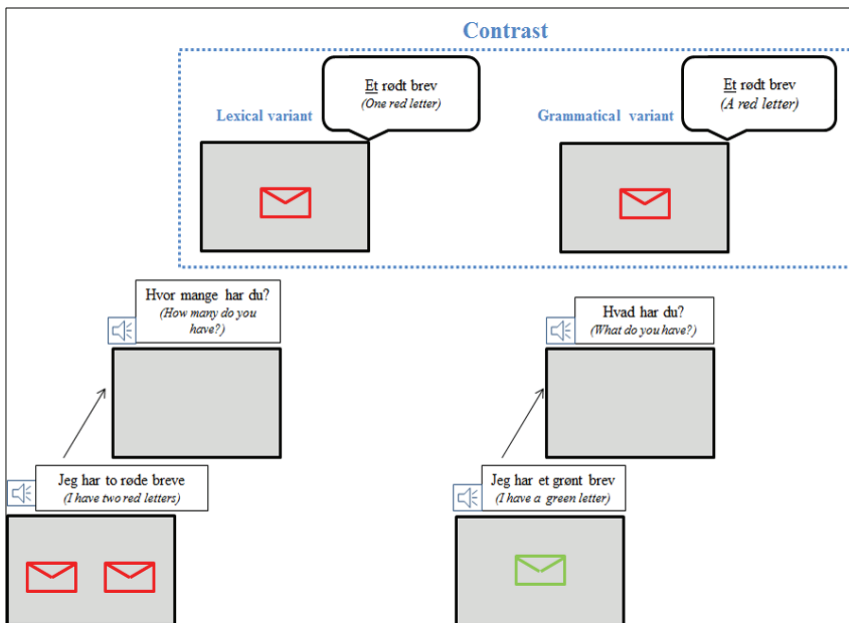
- (6) Jeg har to røde breve.
(7) Jeg har et grønt brev.

Samtidig så de på en computerskærm en tegning af referenten til nominalsyntagmet, fx en tegning af to røde breve. Derefter hørte de samme stemme stille et af to spørgsmål (8)-(9).

- (8) Hvor mange har du?
(9) Hvad har du?

Numeraler blev eliciteret ved spørgsmålet i (8) og den samtidige forevisning af en tegning nummer to, der gengav samme type og farve objekt som den første tegning, men som kun gengav ét eksemplar af objektet i kontrast til den første tegnings to eksemplarer. Fx forventedes forsøgsdeltagerne mundtligt at producere *ét rødt brev* i forlængelse af (6) og (8). Artikler blev eliciteret ved spørgsmålet i (9) og den samtidige forevisning af en tegning nummer to, der gengav samme type objekt som den første tegning og samme antal af objektet, men som gengav det med en anden farve end tegning nummer et. Fx blev i forlængelse af (7) og (9) nominalsyntagmet *et rødt brev* eliciteret.

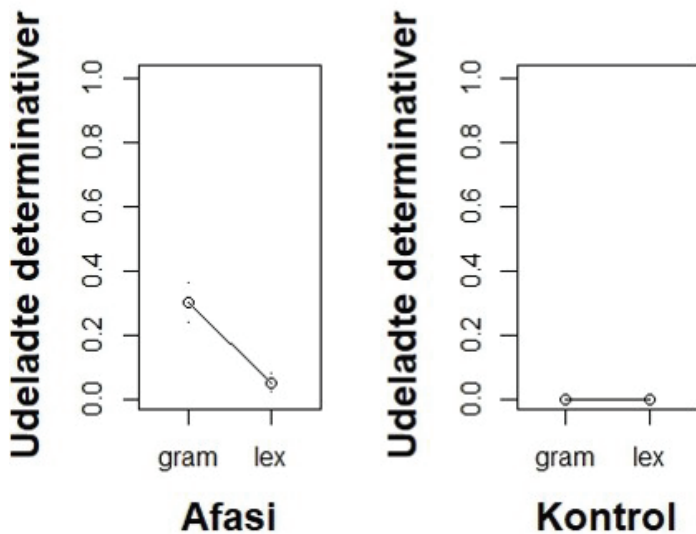
Der deltog fem personer diagnosticeret med Brocas afasi (som er associeret med agrammatisme) og som kontrolgruppe fire ikke-hjerneskadede personer. For hver forsøgsperson blev (blandt andet) antallet af determinativudeladelser (fx *rødt brev* i stedet for *et rødt brev* eller *ét rødt brev*) og antallet af kønsbaserede determinativsubstitutioner (fx *en rødt brev* i stedet for *et rødt brev* eller *én rødt brev* i stedet for *ét rødt brev*) registreret.

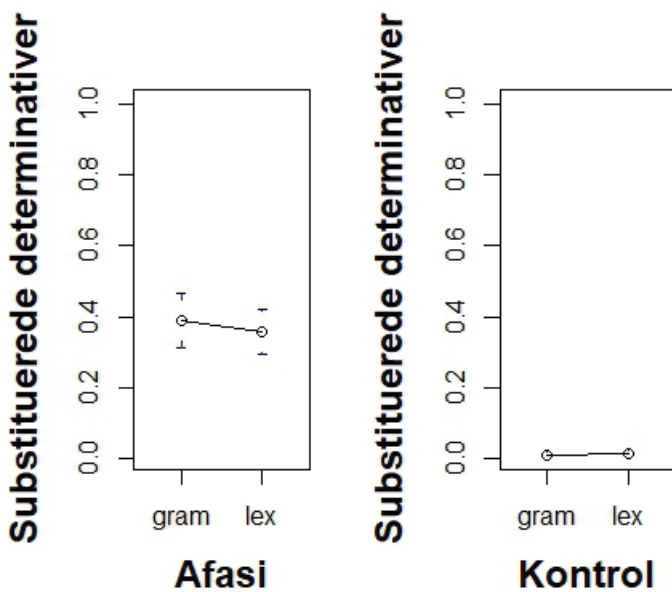
Figur 1: Determinativproduktionsstudiets forsøgsdesign (Michel Lange, Messerschmidt & Boye 2018).

Rationalet bag dette forsøg er som følger: Hvis der er en særskilt effekt af kontrasten mellem grammatiske og leksikalske ord i determinativproduktionen hos agrammatiske talere, må dette vise sig i determinativudladelserne og/eller -substitutionerne. Hvis med andre ord personer med agrammatisme faktisk har problemer med grammatiske ord, forventer vi, at de udelader flere grammatiske determinativer (artikler) end leksikalske (numeraler). Desuden forventer vi, at de producerer flere kønsbaserede substitutioner af både grammatiske og leksikalske determinativer. Denne anden forventning er baseret på, at køn i begge slags determinativer er kongruensbetinget og dermed uomtvisteligt et grammatisk fænomen: Bortset fra i korrigerende kontekster er kongruensens funktion aldrig diskursivt primær – pointen med at sige *et rødt brev* er aldrig at kommunikere, at betydningerne af *et* og *rød* vedrører betydningen af *brev*. Kongruensens funktion er med andre ord diskursivt sekundær pr. konvention og dermed ifølge Boye & Harders (2012) teori grammatisk.

Resultaterne af forsøget bekræfter, at der er en særskilt effekt af kontrasten mellem grammatiske og leksikalske ord. Som det fremgår af figur 2, udelod forsøgsparticipanterne med Brocas afasi signifikant flere grammatiske

Figur 2: Andelen af udeladte grammatiske (gram) og leksikalske (lex) determinativer hos personer med Brocas afasi og hos en kontrolgruppe af raske forsøgsdeltagere (tilpasset fra Nielsen et al., 2019).

Figur 3: Andelen af kønsbaserede determinativsubstitutioner hos personer med Brocas afasi og hos en kontrolgruppe af raske forsøgsdeltagere (tilpasset fra Nielsen et al., 2019).

determinativer end den raske kontrolgruppe, men ikke signifikant flere leksikalske determinativer.

Som det fremgår af figur 3, producerede deltagerne med Brocas afasi signifikant flere kønsbaserede determinativsubstitutioner end den raske kontrolgruppe, mens der ikke var signifikant forskel på andelen af substituerede grammatiske og leksikalske determinativer.

Resultaterne kan ikke forklares ved de frekvensforskelle, der er på artikler og numeraler, for artiklerne er langt mere frekvente end numeralerne, og alt tyder på, at høj frekvens virker fremmede på evnen til at producere ord hos personer med afasi (Martínéz-Ferreiro, Boye & Bastiaanse, 2019). Der er store individuelle forskelle i både udeladelser og substitutioner i gruppen af deltagere med Brocas afasi (se Nielsen et al., 2019), men de rokker ikke ved den overordnede konklusion på undersøgelsen: Personer med Brocas afasi ser ud til at have problemer med grammatiske determinativer (artikler) og med det grammatiske element i både grammatiske og leksikalske determinativer (kønskongruens), men de har ikke problemer med determinativer som sådan.

3. Grammatiske kontra leksikalske determinativer hos ikke-hjerneskedede

Det rejser spørgsmålet, om grammatiske determinativer også er problematiske for ikke-hjerneskedede. Det tyder en række nylige undersøgelser på.

Michel Lange, Messerschmidt & Boye (2018) udviklede det forsøgsparadigme, der blev anvendt i det ovenfor omtalte afasieksperiment. De anvendte en version, der ikke var tilpasset personer med afasi, men som i modsætning til den version, der blev anvendt i Nielsen et al. (2019), indeholdt "fillers". Paradigmet blev brugt til at teste 21 ikke-hjerneskedede dansktalende. Igen skulle forsøgsdeltagerne mundtligt producere nominalsyntagmer med grammatiske eller leksikalske determinativer i forlængelse af sætningerne (6) og (8) eller (7) og (9) (jf. figur 1). De centrale resultater bestod af reaktionstider (tiden fra forevisning af den eliciterende tegning, der ledsagede (8) og (9), til forsøgsdeltagerens voice onset) og akkuratesses (om de eliciterede nominalsyntagmer blev produceret korrekt). Baseret på Boye & Harders (2012) teori om forskellen på grammatiske og leksikalske tegn forventedes det, at nominalsyntagmer med grammatiske determinativer (artikler) ville være forbundet med længere reaktionstider og mindre akkuratesses end nominalsyntagmer med leksikalske determinativer. Ifølge Boye & Harder (2012) adskiller grammatiske tegn sig fra leksikalske ved

pr. konvention at være diskursivt sekundære og derfor også afhængige af kombination med værtstegn, i forhold til hvilke de kan optræde diskursivt sekundært. Forventningen var, at grammatiske tegns ekstra dependens (deres afhængighed af kombination) ville være forbundet med en ekstra processeringsomkostning, som ville vise sig i ekstra produktionstid, og at både den ekstra dependens og den diskursivt sekundære status ville vise sig i mindre akkuratess (eftersom den ekstra dependens indebærer en større processeringsbyrde, mens den diskursivt sekundære status ville motivere, at forsøgsdeltagerne gør sig mindre umage med produktionen af nominalsyntagmer med grammatiske determinativer).

Resultaterne af undersøgelsen var som følger: Der var ingen forskel i akkuratess på den grammatiske og leksikalske betingelse, hvilket rimeligvis er udtryk for en lofteffekt, der skyldes, at opgaven er meget let for ikke-hjerneskadede. Den halvdel af forsøgsdeltagerne, der havde de langsomste reaktionstider, udviste en signifikant forskel mht. reaktionstider, der går imod forventningen: Produktionen af nominalsyntagmer med grammatisk determinativ (artikel) var forbundet med kortere reaktionstider end produktionen af syntagmer med leksikalsk determinativ. Dette resultat kan forstås som en frekvensseffekt: Grammatiske determinativer er langt mere frekvente end leksikalske, og høj frekvens er forbundet med kortere reaktionstider i sprogproduktion (se Michel Lange, Messerschmidt & Boye 2018 for detaljer). Den halvdel af forsøgsdeltagerne, der havde de hurtigste reaktionstider, og som derfor kan antages at repræsentere den kanoniske eller mest effektive processeringssti, udviste imidlertid en signifikant forskel, der bekræftede forventningen: Produktionen af nominalsyntagmer med grammatisk determinativ (artikel) var forbundet med længere reaktionstider end produktionen af syntagmer med leksikalsk determinativ. Det tyder som sagt på, at produktionen af grammatiske determinativer er forbundet med en større processeringsomkostning end produktionen af leksikalske.

Ishkhanyan, Boye & Mogensen (2018) peger i samme retning. Igen blev forsøgsdesignet fra Michel Lange, Messerschmidt & Boye (2018) anvendt, men denne gang blev det tilføjet en belastning af arbejdshukommelsen: Efter hver besvarelse af et af eliciteringsspørgsmålene i (8) og (9), hørte forsøgsdeltagerne et substantiv, og efter fire, fem, seks og syv besvarelser af eliciteringsspørgsmål måtte de forsøge at gengive de hhv. fire, fem, seks og syv seneste substantiver, de havde hørt, i den rette rækkefølge. Det således modificerede forsøgsparadigme blev brugt til at teste 21 ikke-hjerneskadede dansktalende. Reaktionstider og akkuratess blev registreret på samme måde

som i Michel Lange, Messerschmidt og Boye (2018), og igen forventedes det (blandt andet; se Ishkhanyan, Boye & Mogensen 2018), at produktionen af nominalsyntaxmer med grammatisk determinativ ville være forbundet med længere reaktionstider og mindre akkurate end produktionen af nominalsyntaxmer.

Resultaterne var som følger: Der var ikke nogen signifikant forskel på reaktionstiderne i den grammatiske og leksikalske betingelse (der blev dog ikke skelnet mellem langsomme og hurtige forsøgsdeltagere som i Michel Lange, Messerschmidt & Boye (2018)), men i modsætning til resultaterne i Michel Lange, Messerschmidt & Boye (2018) var der en forskel i akkurate: Nominalsyntaxmerne med grammatisk determinativ blev produceret signifikant mindre akkurat – dvs. med flere fejl – end dem med leksikalsk determinativ. Hvor størstedelen af fejlene (60%) i den leksikalske betingelse bestod i disfluenser (dvs. pauser og andre brud på i øvrigt flydende tale), bestod ydermere langt størstedelen af fejlene (80%) i den grammatiske betingelse af udeladelser af det grammatiske determinativ. Dvs. at nominalsyntaxmeproduktionen hos ikke-hjerneskadede med arbejdshukommelsesbelastning minder om den, der er karakteristisk for forsøgsdeltagerne med afasi i Nielsen et al. (2019).

Grammatiske determinativer er altså problematiske ikke blot for personer med Brocas afasi, men også for ikke-hjerneskadede, mens leksikalske determinativer er relativt uproblematisk for begge grupper af personer. Spørgsmålet er nu, om det er en idiosynkratisk egenskab ved grammatiske determinativer, der gør dem problematiske, eller om det er det, at de er grammatiske, der gør dem problematiske.

Alt tyder på, at det sidste er tilfældet. For det første forudsiger teorien i Boye & Harder (2012), at grammatiske tegn skulle være sværere at processere end grammatiske (jf. diskussionen ovenfor). For det andet er der dokumentation for en parallel til forskellen på grammatiske og leksikalske determinativer i en anden ordklasse: verber. Michel Lange, Messerschmidt, Harder, Siebner & Boye (2017) kontrasterede produktionen af homonyme hjælpeverber (grammatiske) og fuldverber (leksikalske) i et eksperiment, der minder om de ovenfor omtalte. Hjælpeverbet *have* blev kontrasteret med fuldverbet *have* som i (10), og hjælpeverbet *få* med fuldverbet *få* som i (11).

(10a) Maja har brugt en computer.

(10b) Maja har en brugt computer.

(11a) Marie får forbedret et styresystem.

(11b) Marie får et forbedret styresystem.

Sætningerne i (10) og (11) fungerede som stimuli. Efter at hørt sådanne sætninger fik forsøgsdeltagerne spørgsmålet i (12) (idet propriety blev varieret fra spørgsmål til spørgsmål), og de blev vha. en farvekode instrueret i at svare bekræftende eller afkræftende.

(12) Hvad med Anne?

Dermed blev der eliciteret sætninger af følgende typer, hvoraf halvdelen fungerer som repetitioner af sætninger med hjælpeverbum (10a, 11a), mens den anden halvdel fungerer som repetitioner af fuldverbum (10b, 11b).

(13a) Det har hun også.

(13b) Det har hun ikke.

(14a) Det får hun også.

(14b) Det får hun ikke.

Det vil sige, at grammatiske og leksikalske verber blev kontrasteret i identiske sproglige strenge.

Dette forsøgsparadigme blev tilføjet “fillers” og brugt til at teste 24 ikke-hjerneskedede dansk-talende, hvoraf en dog systematisk brugte *gøre* som verbum vicarium i stedet for *få* i sætninger som (14a, b) (*det gør hun også; det gør hun ikke*) og derfor blev frasorteret. De centrale resultater bestod af reaktionstider (tiden fra forevisningen af den farvekode, der ledsagede eliciteringsspørgsmålene som det i (12), til forsøgsdeltagerens voice onset) og akkuratess (om de eliciterede sætninger blev produceret korrekt). Baseret på Boye & Harder (2012) forventedes det, at sætninger, der repeterede et grammatisk verbum, var forbundet med længere reaktionstider og mindre akkuratess end sætninger, der repeterede et leksikalsk verbum. Begge forventninger blev indfriet med signifikante forskelle på den grammatiske og den leksikalske betingelse.

Det tyder altså på, at grammatiske tegn er vanskeligere at producere end leksikalske, både når det drejer sig om determinativer, og når det drejer sig om verber. Ligesom det er tilfældet med resultaterne af determinativforsøgene, kan resultaterne af verbumforsøget ikke forklares med henvisning til frekvensforskelle. Dels er der ikke store frekvensforskelle på de grammati-

ske og leksikalske verber, vi undersøgte, dels er forskellene modsatrettede: Grammatisk *have* er omtrent dobbelt så hyppigt som leksikalsk *have*, mens grammatisk *få* kun er omtrent en syvendedel så hyppigt som leksikalsk *få* (Michel Lange et al. 2017). Der kan tænkes andre måder at forklare resultaterne på. Man kunne fx forestille sig, at de længere reaktionstider og den mindre akkuratess i produktionen af sætninger, der repeterer sætninger med hjælpeverbum, skyldes at de repeterede sætninger er strukturelt eller konceptueltsemantisk mere komplekse end sætninger med fuldverbum. Sådanne spekulationer er imidlertid posthoc og teoretisk uforankrede, og de muliggør i modsætning til teorien i Boye & Harder (2012) ikke en generalisering over både verbumeksperimentet og de tre determinativeksperimentet.

4. Hvad er årsagen til vanskeligheder med produktionen af grammatiske tegn?

I det følgende diskuteres implikationerne af de resultater, der er gennemgået ovenfor, for vores forståelse af sprogprocessering i almindelighed og Brocas afasi i særdeleshed. Diskussionen er baseret på Boye & Harders (2012) teori om forskellen på grammatiske og leksikalske tegn. Ifølge denne teori er der to afgørende forskelle på de to slags tegn. For det første er grammatiske tegn pr. konvention diskursivt sekundære (baggrund) i forhold til syntagmatisk relaterede tegn, mens leksikalske pr. konvention har potentialet til at være diskursivt primære (forgrund). Dvs. at kun leksikalske tegn kan udtrykke hovedsagen i en sproglig meddelelse – så længe konventionerne ikke brydes (i korrektive kontekster, hvor et grammatisk tegn kontrasteres med et andet). For det andet er grammatiske tegn dependente i den forstand, at de kræver kombination med et “værtstegn”, mens leksikalske tegn ikke nødvendigvis har en sådan dependens. Denne anden forskel følger af den første: Deres dependens kan forstås som en konsekvens af, at de kræver et “værtstegn”, i forhold til hvilket de kan være diskursivt sekundære.

Resultaterne af undersøgelserne, der er gennemgået ovenfor, kan forstås i lyset af disse to forskelle på grammatiske og leksikalske tegn (Boye, Bastiaanse, Harder & Martínez-Ferriero, under revision). Det forhold, at grammatiske tegn pr. konvention er sekundære, motiverer for det første tendensen til, at de udelades af personer med Brocas afasi eller arbejdshukommelsesbelastning. Både arbejdshukommelsesbelastning og Brocas afasi må antages at indebære en reduktion af kognitive ressourcer, og udeladelsen af grammatiske determinativer kan ses som en tilpasning til en sådan

reduktion: Der er ikke ressourcer til at producere fuldbyrdede sproglige strenge, og grammatiske determinativer udelades, fordi de som sekundære elementer ikke er kommunikativt afgørende. Bemærk i den forbindelse, at de leksikalske determinativer i modsætning til de grammatiske netop er kommunikativt afgørende i determinativeksperimentet: Det er numerallerne, der leverer det direkte svar på det leksikalske eliciteringspørgsmål *Hvor mange har du?* i (8).

De grammatiske determinativers sekundære status motiverer endvidere tendensen hos personer med Brocas afasi til at lave kongruensfejl: Som en kompensation for reduktionen af kognitive ressourcer (se ovenfor) allokeres der færre ressourcer til produktionen af grammatiske tegn, herunder kongruensmarkører, fordi disse er diskursivt sekundære og derfor ikke kommunikativt afgørende.

Derimod er der ikke en oplagt forbindelse mellem diskursivt sekundær status og den større processeringsbyrde, der er forbundet med produktionen af grammatiske tegn. Man kunne overveje, om sekundær status er forbundet med en længere aktiveringstid, og om det er denne længere aktiveringstid, der slår igennem i de længere reaktionstider hos de hurtigst reagerende forsøgsdeltagere i eksperimentet i Michel Lange, Messerschmidt & Boye (2018). De kortere reaktionstider hos de langsomst reagerende deltagere kunne så ses som en følge af, at de grammatiske determinativer er højfrekvente og derfor har en kortere aktiveringstid.

Det er imidlertid mere ligetil at forklare de længere reaktionstider for grammatiske determinativer med henvisning til den anden af de to forskelle på grammatiske og leksikalske tegn, dependensforskellen: De grammatiske determinativer kræver kombination med et "værtstegn", og denne kombination indebærer en ekstra processeringsbyrde i forhold til leksikalske tegn. En sådan forklaring er i tråd med med eksisterende psykolingvistiske modelleringer af sprogproduktion: Planlægningen af grammatiske elementer forudsætter ifølge modellerne i Garrett (1975), Bock (1987) og Levelt (1989) planlægningen af leksikalske elementer.

Dependensforskellen kan muligvis også forklare tendenserne hos personer med Brocas afasi til at udelade grammatiske determinativer og til at lave kongruensfejl. Hvis Broca-hjerneområdet antages at understøtte evnen til at sætte enkelttegn sammen til komplekse tegn, vil en skade i dette område særligt gå ud over grammatiske tegn, da de kræver sammenkobling med andre tegn. Den vil endvidere gå ud over verber, i den udstrækning de kræver argumenter, så her er en mulig samlet forklaring på, at Brocas afasi er forbundet med problemer med både produktionen af verber (se afsnit

1) og produktionen af grammatiske tegn. Dependensforskellen forklarer imidlertid dårligt, at også personer med arbejdshukommelsesbelastning har en tendens til at udelade grammatiske determinativer. Der er, så vidt vi kan se, ingen oplagt grund til, at manglende lagerplads skulle føre til udeladelse af dependente tegn.

Resultaterne, der er fremlagt i denne artikel, lader sig altså ikke forstå alene med henvisning til dependensforskellen eller diskursprominensforskellen på grammatiske og leksikalske tegn. Kun hvis begge forskelle inddrages, opnås en dækkende forklaring: Produktionen af grammatiske tegn afhænger både af en evne til at kombinere grammatiske tegn med værtstegn og af et overskud (fx i arbejdshukommelsen) til at producere ikke blot diskursivt primære, men også diskursivt sekundære tegn. Denne forklaring indebærer, at forholdet mellem sprogproduktion og sprogperception er asymmetrisk: Afsenderen investerer lidt ekstra i de grammatiske tegn og letter dermed processeringsbyrden for modtageren. Modtagerens processeringsarbejde bliver lettet på to måder. For det første får hun meddelt noget information pr. kode, som hun ellers skulle have processeret sig frem til på baggrund af konteksten. For det andet får hun en delvis prioritering af delene af meddelelsen, i og med at de grammatiske tegn koder information, der er mindre vigtig og kan produceres overfladisk.

5. Konklusion

I denne artikel har vi gennemgået en række undersøgelser af produktionen af danske determinativer. Undersøgelserne bygger alle på en sondring mellem grammatiske determinativer (ubestemte artikler) og leksikalske (numeraler), og de viser, at sondringen er signifikant for forståelsen af determinativproduktion både hos personer med Brocas afasi og hos ikke-hjerneskadede. Mere specifikt viser undersøgelserne følgende: Undersøgelsen af personer med Brocas afasi viser, at disse har en tendens til at udelade grammatiske determinativer, men ikke leksikalske, og til at lave kongruensfejl. Den samme tendens udviser ikke-hjerneskadede personer i en undersøgelse, hvor arbejdshukommelsen belastes. I en undersøgelse, hvor arbejdshukommelsen ikke belastes, er der en tendens til, at ikke-hjerneskadede er længere tid om at producere grammatiske determinativer end leksikalske, hvilket tyder på, at produktionen af grammatiske determinativer er forbundet med større processeringsomkostninger. Denne tendens er dog kun dokumenteret hos de hurtigstreagerende talere, der kan antages at repræsentere den kanoniske eller mest effektive processeringssti.

Vi har endvidere gennemgået en undersøgelse af produktionen af verber hos ikke-hjerneskadede. Denne undersøgelse viser, at der er en tendens til, at ikke-hjerneskadede er længere tid om at producere grammatiske verber end leksikalske (denne tendens findes hos både hurtigt- og langsomtreagerende talere). Der er altså resultatmæssigt tale om en pendant til undersøgelsen af determinativproduktionen hos ikke-hjerneskadede, og eksistensen af denne pendant er et argument for, at den afgørende faktor i de resultater, der vedrører determinativer, er forskellen på grammatisk kontra leksikalsk status – og ikke andre forskelle på artikler og numeraler.

Vi har argumenteret for, at de empiriske kontraster mellem produktionen af grammatiske og leksikalske determinativer kan forstås med henvisning til de centrale forskelle, der ifølge Boye & Harder (2012) er på grammatiske og leksikalske tegn: Førstnævnte er pr. konvention diskursivt sekundære og dependente i forhold til et “værtstegn”, mens sidstnævnte pr. konvention er potentielt diskursivt primære og ikke nødvendigvis dependente. Hverken de grammatiske tegns sekundære status eller deres dependens forklarer selvstændigt alle de empiriske kontraster, men de gør det i forening.

Om forfatterne

Kasper Boye, lektor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Sarah Rosenbech Nielsen, cand.mag. i lingvistik, Associate Linguist, Google (via Adecco).

Byurakn Ishkhanyan, postdoc, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Litteratur

Bastiaanse, R., Jonkers, R., & Moltmaker-Osinga, U. (1996): Aspects of lexical verbs in the spontaneous speech of agrammatic and anomic patients. I: Jonkers, R., Kaan, E., & Wiegel, A. (red.), *Language and cognition*, 5. Groningen: University of Groningen, 13-26.

Bastiaanse, R., & Thompson, C. K. (red.) (2012): *Perspectives on agrammatism*. New York: Psychology Press.

Bock K. (1987): An effect of the accessibility of word forms on sentence structures. *Journal of memory and language*, 26 (2), 119-137.

Boye, K., Bastiaanse, R., Harder, P. & Martínez-Ferreiro, S. (under revision). Agrammatic aphasia in a usage-based theory of grammar.

- Boye, K. & Harder, P. (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88(1), 1-44.
- Garrett, M.F. (1975): The analysis of sentence production. I: Bower, G. (red.), *Psychology of learning and motivation*. New York: Academic Press, 133-177.
- Ishkhanyan, B., Boye, K. & Mogensen, J. (2018): The Meeting Point: Where Language Production and Working Memory Share Resources. *Journal of psycholinguistic research*. DOI: 10.1007/s10936-018-9589-0.
- Jensen, L.R. (1992): Afasi – at miste sproget helt eller delvist efter en hjerne-skade. *Mål og Måle*, 15(4), 6-12.
- Kolk, H., & Heeschen, C. (1990): Adaptation symptoms and impairment symptoms in Broca's aphasia. *Aphasiology*, 4(3), 221-231.
- Levelt, W.J.M. (1989): *Speaking: From intention to articulation*. Cambridge: The MIT Press.
- Martínez-Ferreiro, S., Boye, K. & Bastiaanse, R. (2019). Functional and usage-based approaches to aphasia: the grammatical-lexical distinction and the role of frequency. *Aphasiology*. DOI: 10.1080/02687038.2019.1615335.
- Menn, L. & Obler, L. (1990): Cross-language data and theories of agrammatism. I: Menn, L. & Obler, L. (red.), *Agrammatic aphasia: A cross language narrative sourcebook*. Amsterdam: John Benjamins, 1369-1380.
- Michel Lange, V., Messerschmidt, M., & Boye, K. (2018): Contrasting Grammatical and Lexical Determiners. *Journal of psycholinguistic research*, 47(4), 1-16.
- Michel Lange, V., Messerschmidt, M., Harder, P., Siebner, H. R., & Boye, K. (2017): Planning and production of grammatical and lexical verbs in multi-word messages. *PLoS ONE* 12 (11), e0186685.
- Månsson, A.C., & Ahlsén, E. (2001): Grammatical features of aphasia in Swedish. *Journal of Neurolinguistics*, 14(2), 365-380.
- Nielsen, S.R., Boye, K., Bastiaanse, R. & Lange, V.M. (2019). The production of grammatical and lexical determiners in Broca's aphasia. *Language, Cognition and Neuroscience*, DOI: 10.1080/23273798.2019.1616104.
- Rosenberg, B., Zurif, E., Brownell, H., Garrett, M., & Bradley, D. (1985): Grammatical class effects in relation to normal and aphasic sentence processing. *Brain and Language*, 26 (2), 287-303.
- Ruigendijk, E. & Bastiaanse, R. (2002): Two characteristics of agrammatic speech: Omission of verbs and omission of determiners, is there a relation? *Aphasiology*, 16 (4-6), 383-395.
- Ruigendijk, E. & Baauw, S. (2007): Syntactic and pragmatic aspects of determiner and pronoun production in Dutch agrammatic Broca's aphasia. *Aphasiology*, 21(6-8), 535-547.

Sætningskløvnings koder fokus og non-fokus i dansk

Marie Herget Christensen

Abstract

It is a central claim in most Danish grammars that the Danish cleft construction encodes the clefted constituent with the function *focus* and that other sentence types do not have any grammatical focus encoding. This article will argue that not only does clefts encode focus, the construction also encodes the other part of the cleft – the cleft clause – with the anti-function of focus, *non-focus*. Further it will argue that while non-clefted sentence do not encode focus, they do encode both potential focus in one part and anti-focus in another part of the sentence. Thus, the article will show that focus structure in Danish consists of four different encodings making focus structure coding relevant for all sentence types in Danish.

Nøgleord

sætningskløvning, fokus, topologi, informationsstruktur, subjekter

1. Indledning

En af de mest omdiskuterede sætningskonstruktioner i dansk er den såkaldte sætningskløvning. Den tiltrækker sig opmærksomhed blandt grammatikforskere på grund af dens markerede topologi, dens alsidige brug, og dens iboende grammatiske kodninger der koder forskellige dele af sætningsindholdet med ganske forskelligartede funktioner. Denne artikel vil argumentere for at en af disse kodninger er nonfokus, det vil sige det

modsatte af fokus. Sætningskløvninger er komplekse sætninger hvor én proposition kløves i to sætninger som i eksempel (1)¹.

(1) Det var Ole der knaldede ruden (Hansen & Heltoft 2011:1790)

I (1) bliver én proposition (*Ole knaldede ruden*) altså udtrykt med en oversætning med det led der udkløves (*Ole*) (herefter kaldt *det udkløvede led*), og en ledsætning med resten af propositionens indhold (*der knaldede ruden*) (herefter kaldt *kløvningsledsætning*) (jf. fx Herget Christensen (2019) eller Hansen (1995) for udførlige beskrivelser af sætningskløvningens struktur). I en dansk grammatisk tradition er der bred enighed om at formålet med, og effekten af, denne udkløvning er at det udkløvede led fokuseres (Boye & Harder, 2012; Diderichsen, 1946; Hansen, 1995; Hansen & Heltoft, 2011; Nølke, 1984; Tøgeby, 2009 m.fl.) Men i modsætning til andre fokusatorer i dansk (fx emfatisk tryk eller fokuspartikler) sker der for kløvningers vedkommende ikke bare en markering af et enkelt led i en proposition. Tværtimod bliver propositionen delt i to og udtrykt med en kompleks sætning med en oversætning der indeholder det udkløvede led (*Ole*), og en undersætning – kløvningsledsætningen – der indeholder resten af propositionen (*der knaldede ruden*). Hvorfor nu denne tilsyneladende meget omstændelige og komplekse topologi blot for en fokustilskrivning der kan opnås med væsentligt mindre radikale grammatiske virkemidler? Det spørgsmål bliver ikke besvaret alene ved at betragte kløvninger som fokustilskrivninger, og er emnet for denne artikel.

Sætningskløvning afviger fra den øvrige sætningsstruktur i dansk ved netop topologisk at specificere fokus. Hansen & Heltoft (2011: 78ff) fastslår således at fokus er underspecificeret i alle andre typer sætninger i dansk end kløvninger (fremover ukløvede sætninger). Men også ukløvede sætninger har en topologisk kodning der har at gøre med fokus. Her drejer det sig blot ikke om specificeret fokus, men om leddets *fokuspotentiale* (Hansen & Heltoft 2011: 78ff). Led i indholdsfeltet er potentielt nemlig fokus i ukløvede sætninger, ifølge forfatterne. I denne artikel vil jeg opstille en firdelt fokusstruktur for både ukløvede og kløvede sætningers fokuskodninger.

1 I dansk er vi ikke færdige med diskussionen af hvilke sætningstyper vi skal kalde (ægte) kløvninger (jf. fx (Nølke, 1984) (Hansen, 1995) for diskussioner af såkaldte pseudokløvninger). Den diskussion kan jeg ikke gå ind i her, og jeg begrænser mig derfor til at forholde mig til den konstruktionstype der både konsekvent bliver betragtet som en kløvning og en fokusator i dansk, nemlig *det*-kløvningen eller sætningskløvningen, eksemplificeret i (1).

De fire kodninger er non-fokus, potentielt fokus, fokus og anti-fokus. Alle fire begreber bruges af Hansen & Heltoft (2011:78ff), men jeg sætter dem ind i en ramme af topologiske fokuskodninger specielt med henblik på at forklare kløvningers komplekse topologi.

Artiklen har følgende struktur: Først vil jeg redegøre for sætningskløvningsfunktioner, og definere hvad vi forstår ved *fokus*. Derefter vil jeg argumentere for hvorfor sætningskløvning også koder non-fokus på trods af denne funktion ikke nævnes af de mange beskrivelser af sætningskløvning (med Lambrecht (2001) som en nævneværdig undtagelse). Derefter vil jeg forklare den firdelte fokusstruktur. Til sidst vil jeg diskutere nogle eksempler på kløvningsbrug hvor fokuskodningen er blevet betvivlet.

2. Funktioner for sætningskløvninger

Inden jeg dykker ned i fokus i kløvninger, vil jeg ridse de øvrige funktioner for kløvninger op. Sætningskløvning er en konstruktion der er blevet forsket meget i, og der er derfor en omfattende international litteratur om konstruktionerne. Der er bred enighed om at *præsupposition* er en grundlæggende funktion (jf. fx Lambrecht 2001), det vil sige at indholdet i den ene del af tvedelingen, nemlig kløvningsledsætningen, er kodet som præsupponeret. En måde at vise dette på er ved at betragte ledsætningens sandhedsværdi når oversætningen negeres. Præsuppositionen for (1): *nogen smadrede ruden* forbliver således sand også i den negerede kløvning *det var ikke Ole der smadrede ruden*.

Når det kommer til kløvninger medfører, tvedelingen ifølge Weinert & Miller (1996) at dens funktioner så at sige er to sider af samme mønt: en funktion i den del af kløvningen funktionen virker i, og så det vi kunne kalde anti-funktionen i den anden del. Weinert & Miller (1996) beskriver det for præsupposition. Kløvninger koder således ikke bare kløvningsledsætningen som præsupponeret, den koder også det udkløvede led som det modsatte, nemlig *asserteret*. Dette funktionspar er altså kodet uafhængigt af – men dog i sammenspil med – kløvningers fokuskodning.

Også i den danske tradition (Hansen & Heltoft 2011:1790ff; Tøgeby 2009; m.fl.) betragter man kløvningsledsætningen præsupponeret. Det er bare ikke noget der er særligt centralt for de danske beskrivelser. Hansen & Heltoft (2011: 1794) nævner det således som en del af beskrivelsen af sætningskløvning, men nævner det ikke som en central grammatisk funktion ved konstruktionen. Snarere som et særtræk ved konstruktionen der tilfældigvis er sådan. For dem er den centrale grammatiske funktion nemlig at kode fokus på det udkløvede led. Det er bemærkelsesværdigt for der ligger

mig bekendt ikke noget iboende i en grammatisk fokuskodning der koder det ikke-fokuserede som præsupponeret. Det er altså noget ganske særligt ved kløvningskonstruktionen at den ud over at kode et led som fokus grammatisk, samtidig koder leddet som asserteret og resten af propositionen som præsupponeret.

Det er i litteraturen ganske ukontroversielt at fastslå at kløvninger præsupponerer. Men ved at navngive konstruktionen fokuskonstruktion (som fx Dik 1989 gør) og ved at beskrive kløvninger som den vigtigste grammatikaliserede måde at tilskrive fokus i dansk på (som Hansen & Heltoft 2011:1790ff gør), er der ingen tvivl om at præsuppositionsfunktionen er blevet lidt stedmoderligt behandlet i litteraturen. Det er derfor godt at få slået fast at præsupposition også er en grundlæggende funktion ved kløvning. Rykker det ved om kløvninger også er fokusatorer? Jeg vil argumentere for at der ud over præsupposition/assertions-funktionsparret *også* er en iboende fokuskodning i kløvninger. Først må jeg imidlertid ridse baggrunden op for hvorfor det overhovedet er blevet betvivlet at kløvninger koder fokus.

3. Fokus

Som jeg vil vende tilbage til nedenfor, har de seneste årtiers korpusundersøgelser af kløvnings brug afsløret vældig alsidig brug af sætningskløvninger. Det har fået flere forfattere til at betvivle fokustilskrivning som den grundlæggende funktion ved kløvning. (jf. fx Collins (2006)). Delin (1989) tegner sig for en af de mest radikale udgaver af synspunktet. I konklusionen på sin afhandling om engelske kløvninger skriver hun:

“No definition of Focus so far suggested in relation to clefts can reliably be associated with clefts of all kinds, which casts considerable doubt on the popular assumption that clefts are ‘focusing’ constructions” (Delin 1989: 231)

Hun konkluderer at man i stedet bør tale om præpositionskonstruktioner fordi alle kløvninger har en præsuppositionsfunktion, og den altså er mere grundlæggende ifølge hende. Hun gennemgår en række forfatteres fokusdefinitioner, og finder dels stor variation i definitioner dels manglende udsigelseskraft i forhold til kløvnings faktiske brug og en stor grad af sammenblanding af forskellige niveauer i beskrivelsen. Således viser hun

at fokus ofte forveksles eller blandes sammen med intonationsmønstre² og med andre informationsstrukturelle forhold. Hvis vi skal kunne afgøre om fokus er en iboende kodning i kløvning, må vi altså entydigt kunne definere hvad fokus er. Det vil jeg gøre i næste afsnit.

3.1. Fokusdefinitioner

Først må vi adskille fokus fra andre informationsstrukturelle systemer. Når vi som lingvister prøver at beskrive informationsstruktur, kan vi hurtigt miste pusten fordi der, som Kristensen (2013) påpeger, er så mange divergerende definitioner og terminologiske uklarheder. Det skyldes efter min mening kompleksiteten i sproglig og tekstlig sammenhæng. Der er så mange forankringstråde frem og tilbage og ud af og ind i diskursen. Tit beskriver vi hver vores del af dette trådnat når vi som lingvister beskriver informationsstrukturen. Der er nemlig forskellige systemer der fungerer samtidigt og parallelt men næppe uafhængigt af hinanden. Der er en række informationsstrukturelle systemer som fungerer tekstpragmatisk på tværs af sætningstyper, og som ikke må forveksles med grammatisk kodet fokus, men ofte bliver det fordi systemer spiller sammen i den komplekse sproglige virkelighed. Hertil hører både intonation, tema-rema og ny-given informationsstruktur. Ingen tvivl om at disse systemer også er tilstede i kløvningsbrug, men når vi vil beskrive kløvningsbrug, må vi skelne mellem hvad der er iboende grammatiske fokus-kodninger i en kløvning, og hvad der er pragmatiske forhold der gør sig gældende for specifik brug.

Delin (1989) hævder at fokusdefinitioner er for diffuse og for forskellige og at ingen af dem indfanger præcis funktionen af de mange forskellige kløvningensbrug. En del af udfordringen ligger for kløvningens vedkommende i at der sker en række ting samtidig i det udkløvede led. Der sker en syntagmatisk fremhævning af det udkløvede led (Boye & Harder, 2012; Diderichsen, 1946; Sturt, Sanford, Stewart, & Dawydiak, 2004). Samtidig vækker udkløvningen forestillingen om et paradigme af mulige referenter (Hansen & Heltoft 2011:1794f). I (1) vækkes således forestillingen om mulige rudeknusere. Endvidere udpeges netop én referent i paradigmet (*Ole*) mens resten *fravælges*. Det vil sige *Ole* står i paradigme med de andre

2 Sammenspillet mellem kløvningsbrug og intonationsmønstre er blevet undersøgt i stor stil for engelske kløvningsbrug (jf. fx Collins 2006). Jeg vil ikke gå ind i det i denne artikel dels fordi kløvningsbrug ikke kun forekommer i talesprog og derfor nødvendigvis må have kodninger der er uafhængige af intonationsmønstre, dels fordi intonationsmønstre adskiller sig i dansk og engelsk og der mig bekendt ikke foreligger undersøgelser af danske kløvningens intonationsmønstre.

potentielle rudeknusere, men ved valget af *Ole* frikendes resten af paradigmet. Denne listeopstilling og udpegning er det andre forfattere har kaldt specifikation (jf. fx Patten, 2013; Weinert & Miller, 1996), og fravalget af resten er blevet kaldt konstruktionens *exhaustiveness* og tilsvarende den udpegede referents *uniqueness* (jf. fx (Delin, 1989; Korzen, 2014b)). Hvor mange af disse karakteristika man kan få til at høre under fokus, kommer an på ens fokusdefinition. Groft sagt kan man sige at fokusdefinitioner enten forholder sig til det paradigmatiske aspekt "listeopstillingen" eller det syntagmatiske aspekt fremhævnningen i forhold til andre led i sætningen. For paradigmedefinitionen er især Krifka (2008) fremherskende med sin definition af fokus som en markering af et sæt af mulige alternativer. I dansk tradition finder vi især variationer over syntagmatiske definitioner hvor fokus betegner henholdsvis den vigtigste (Boye & Harder 2012), den mest centrale (Hansen & Heltoft 2011: 78ff), eller den relevante (Togeby 1993; Jensen 2011) del af meddelelsen eller ytringen. Opsummerende kan jeg altså sige at fokus har to dimensioner: en syntagmatisk og en paradigmatiske. Syntagmatisk markeres ét led i forhold til de andre med en særlig prominens som vigtig og/eller relevant. Paradigmatisk markeres én referent som udvalgt i forhold til et paradigme som markeres som fravalgt (uden at blive udtrykt). Som jeg vil vende tilbage nedenfor, kan den ene af dimensionerne træde i baggrunden i visse kløvningsbrug.

4. Sætningskløvning koder fokus og antifokus

Således har jeg altså præsenteret en definition for fokus der ikke er filtret sammen med andre informationsstrukturelle forhold og forskellig brug. I tråd med den danske tradition og Hansen & Heltoft (2011) er det min analyse at der er en fokuskodning iboende i kløvningskonstruktionen. Men hermed er alt ikke forklaret for det udestår stadig at forklare hvorfor der skal en så omstændelig sætningskonstruktion til fokustilskrivning når andre operatorer (fx fokuspartikler) ikke også kræver en sætningsunderordning for at kunne fokusere. Det er fastslået at der også er en anden funktion i kløvningsledsætningen, nemlig præsupposition, men det kan ikke være forklaring eftersom andre fokusatorer ikke kræver at information uden for fokusatorens skopus bliver topologisk kodet som præsupperet (jf. Hansen & Heltoft 2011:78ff).

4.1. Kløvningsledsætningen koder antifokus

Lambrecht (2001) fastslår i sin analyse af kløvninger at det udkløvede led på den ene side er forbundet med fokus, og at kløvningsledsætningen omvendt er forbundet med *nonfocal*. Jeg vil nu argumentere for at kløvningskonstruktionen har et funktionsmodspæringspar for fokus på samme vis som for præsupposition. Vi så at tvedelingen medfører at funktionens antifunktion kodes i den anden del af kløvningen. Når det udkløvede led koder fokus, må det altså følge at kløvningsledsætningen koder non-fokus. Non-fokusfunktionen er også beskrevet hos Hansen & Heltoft (2011: 78ff). Således forklarer forfatterne at når fokus i en ukløvet sætning er specificeret af en fokusator, fx en fokuspartikel, så bliver den del af sætningen fokusatoren har synsvidde over fokuseret, og samtidig bliver resten af sætningen markeret som non-fokus. Min analyse af non-fokus ligger helt tråd hermed. Det nye jeg tilføjer, er blot at konstatere at hvis fokusatorer også markerer non-fokus, må det nødvendigvis være en iboende del af en konstruktion der topologisk koder fokus at den også topologisk koder non-fokus. Derfor må kløvningsledsætninger i dansk kode non-fokus.

Min analyse er altså at kløvningskonstruktioner deler en proposition op i to med det formål (blandt andet) at kode fokus i den ene del ved at udkløve det og samtidig kode antifunktionen i den anden del, nemlig non-fokus, ved at underordne indholdet i en ledsætning. Dette funktionsmodspæringspar er en iboende grammatisk kodning i konstruktionen, og er tilstede uafhængigt af (men dog i samspil med) det andet grundlæggende funktionsmodspæringspar, nemlig præsupposition og assertion. Begge funktionspar forbliver kodet i konstruktionen uanset brug. At kløvningskonstruktionen koder ikke bare fokus, men også antifunktionen for fokus, forklarer den omstændelige sætningsstruktur.

At hævde at non-fokus er en kodning, medfører også at der ikke bare er tale om fravær af fokus. Non-fokus er derimod en kodning i sin egen ret med sit eget grammatiske indhold. Den koder således det modsatte af fokus: det mindst vigtige, mindst centrale, og det som på ingen måder har alternativer. Det ligger snublende nært at mene at det der er kodet som det mindst relevante, det som ikke tilføjer information (for at tage antifunktionen Tøgebys 1993 fokusdefinition), i virkeligheden er en præsuppositions-kodning – i hvert fald hvis man har en definition af præsupposition som det vi går ud fra, det vi tager for givet (jf. Harder & Poulsen 1980). Og det er rimeligvis sådan at de to funktioner er forbundne. Men præsupposition har et andet betydningsdomæne end relevans og vigtighed. Præsupposition koder nemlig for sandhedsværdi (Delin 1989). Sammenhængen er ifølge min analyse at

information kan kodes som non-fokus, altså som mindst vigtigt, centralt, eller relevant i kraft af at det allerede er kodet som præsupponeret, altså som sandt. Bemærk at disse forhold er i et andet domæne end spørgsmålet om hvorvidt informationen er ny eller given/kendt. Præsupponeret information vil ofte være given, men som Prince (1978) har vist, er det ikke altid tilfældet. For mig at se er det altså et argument for non-fokuskodningen at der er en præsuppositions-kodning af ledsætningen.

At der er tale om en ledsætning – altså om et underordningsforhold – er et andet argument. Flere har påpeget (jf. fx Collins 2006; Hasselgård 2004; Weinert & Miller 1996) at kløvningskonstruktionen deler indholdet i to forskellige informationsenheder (med vandtætte skotter imellem. Derfor har de to deles respektive funktioner ikke synsvidde over den anden del). Det er også korrekt, men det er ikke to sideordnede informationsenheder. Tværtimod er der i kløvningskonstruktioner et helt klart underordningsforhold idet den ene sætning har alle de karakteristika vi forbinder med underordnede sætninger. Ledsætningen har dog voldt besvær for mange teoretikers analyse blandt andet fordi det ikke står klart hvad den lægger sig til eller hvorfor den tilsyneladende er relativformet (Hansen, 1995). Uden her at kunne give en fyldestgørende analyse af ledsætningen i kløvningskonstruktioner, mener jeg at man kan se underordningen som ikonisk topologisk afspejling af funktionsmodsætningsparret. Det prominente, vigtige, det der er kodet som fokus, er således topologisk placeret i oversætningen, mens det mindst vigtige det der er kodet som non-fokus, er placeret i underordningen der topologisk må siges at være en mindre prominent placering end i oversætningen.

Et tredje argument for non-fokus findes i processeringen. Ved et forsøg jeg gennemførte der testede netop fokuseffekt af det udkløvede led, fandt jeg en fokuseringseffekt der medførte dybere processering af udkløvede led end af led i kløvningsledsætningen. Men derudover fandt jeg også en hel klar modsat effekt, nemlig en mindre dyb processering af kløvningsledsætninger end af led i indholdsfeltet i ukløvede sætninger. (Christensen & Stewart, kommende). Denne dobbelte effekt (både forgrundseffekt af det udkløvede led og baggrundseffekt af kløvningsledsætningen) tolker jeg som argument for funktionsparrets iboende kodning i kløvninger. Det udkløvede led fokuseres med en syntagmatisk fremhævning med konsekvenser for processeringen til følge; kløvningsledsætningen “non-fokuseres” med en syntagmatisk baggrunding med tilsvarende konsekvenser for processeringen til følge.

Opsummerende kan jeg altså sige at min analyse er at kløvningskon-

struktionen er en måde topologisk at kode – det vil sige specificere – både fokus og non-fokus i dansk. Det er den iboende kodning af fokus der får Hansen & Heltoft (2011:1793) til at karakterisere kløvningskonstruktionen som den grammatikaliserede måde at udtrykke fokus på i dansk. Men når fokus udtrykkes med en kløvning, kodes antifunktionen nonfokus samtidig i kløvningsledsætningen. Det er særegent for kløvninger fordi ukløvede ikke har en topologisk kodning der specificerer fokus. Alligevel har de dog en topologisk kodning for fokusstruktur. Den beskriver jeg nedenfor.

5. Ukløvede konstruktioners fokuspotentiale

I ukløvede sætninger er fokus grammatisk underspecificeret (Hansen & Heltoft 2011:78ff). Det vil sige at der ikke topologisk eller på anden måde er kodet ét led der er tilskrevet fokus. Fokus bestemmes i ukløvede sætninger så enten pragmatisk i talesituationen eller ved at afsender anvender særlige sproglige fokusatorer (fokuspartikler, emfatisk tryk mm.) der specificerer fokus. Men selvom fokus er underspecificeret i ukløvede sætninger, så er der også for disse sætningstyper topologiske kodninger der har at gøre med fokus. Hansen & Heltoft (2011:78ff) påpeger nemlig at hvis fokus ikke specificeres, vil et led i indholdsfeltet i talesituationen blive tolket som fokus. De beskriver indholdsfeltet som fokusdomænet, og led placeret i indholdsfeltet som potentielt fokus. Om end fokus er underspecificeret i ukløvede sætninger, medfører placering henholdsvis i og uden for indholdsfeltet altså at leddet enten *uden videre* kan tolkes pragmatisk som fokus eller kun kan tilskrives fokus ved hjælp af særlige fokusatorer. Denne placeringsforskel er altså også en topologisk kodning for fokusstruktur, men den har at gøre med *potentialet* for fokus og ikke tilskrivningen af fokus. Hvor ukløvede led i kløvninger har en topologisk fokuskodning som fokus, har led placeret i indholdsfeltet altså den topologiske fokuskodning *potentielt fokus*.

5.1 Placering uden for indholdsfeltet: anti-fokus

Led placeret uden for indholdsfeltet – i særdeleshed udtrykssubjekter placeret på subjektpladsen – kan derimod ikke uden videre være fokus i ukløvede sætninger, ifølge Hansen & Heltoft (2011:1743). Faktisk beskriver de subjekter som *antifokus*. Jensen (2011) viser dog at udtrykssubjekter i dansk godt kan være fokus, men at det kræver særlige sproglige fokusatorer, fx emfatisk tryk, placering af udtrykssubjektet i pladsen for ikonisk fokus eller fokuspartikel som eksemplificeret i (6).

- (2) So'fie kunne få noget mælk senere (med emfatisk tryk på udtryks-subjektet) (Jensen:2011:200)

I (2) viser Jensen (2011) at udtrykssubjekters utilbøjelighed til fokus kan overvindes med særlige sproglige fokusatorer. Der er altså tale om en *utilbøjelighed* og ikke en umulighed. Den kodning benævner Hansen & Heltoft (2011:1778) altså antifokus.

5.2 Indholdssubjekter

Ifølge Hansen & Heltoft (2011: 78ff) er det som nævnt indholdsfeltet der er fokusdomæne. Alle led udenfor kan følgelig ikke være topologisk kodet som potentielt fokus. Men især subjektet er sat i forbindelse med anti-fokus (jf. Jensen 2011). Den begrænsede plads jeg her har til rådighed afholder mig fra at forholde mig til andre led uden for indholdsfeltet i ukløvede sætninger og deres fokusstruktur, men især de frie adverbialers fokusstruktur vil være interessant at undersøge i fremtidig forskning. For nuværende vil jeg se nærmere på forholdet mellem subjekt og antifokus.

Først og fremmest må vi holde os for øje om vi taler om indholdssiden eller udtrykssiden. Topologi hører til på udtrykssiden, og derfor har propositionen ingen fokuskodninger, heller ikke indholdssubjektet. Men når et indholdssubjekt udtrykkes som udtrykssubjekt i en ukløvet sætning, udtrykkes det altså med en medfølgende topologisk kodning som antifokus, og skal derfor bruge en særlig subjektsfokusator for at kunne fokuseres. Når et indholdssubjekt derimod udtrykkes som det udkløvede led i en kløvningskonstruktion, udtrykkes det med en medfølgende topologisk kodning som *fokus*. Det kan være en motivator for at udkløve indholdssubjekter i dansk. Korzen (2014b) finder flere subjektskløvnings i dansk end i italiensk, og sætter det i forbindelse med dansks V2-struktur. Også Weinert & Miller (1996) foreslår at motivationen for at kløve kan være forskellig alt efter hvilken syntaktisk funktion der udkløves. Korzen (2014b: 173) finder at 66 % af de danske kløvnings i hans data er subjektskløvnings. Hans korpus består af udskrevne taler fra Europa-Parlamentet, det såkaldte Europarlorpus. Dyhr (1978: 166) finder at 57 % af de danske kløvnings i hans korpus af avisartikler og skønlitterære tekster er subjektskløvnings. Det viser at udkløvning er en anvendt strategi til at fokusere indholdssubjekter i dansk. Men for at få et billede af hvor hyppig strategien er, ville det kræve en undersøgelse af hvor ofte fokuserede indholdssubjekter udtrykkes som udkløvede led sammenlignet med hvor ofte de udtrykkes som udtrykssubjekter i ukløvede sætninger med en subjektsfokusator, samt hvor ofte de

udtrykkes på andre måder, fx i indholdsfeltet som udtryksobjekter. Sådan en undersøgelse findes mig bekendt endnu ikke. Som nævnt er det udtryks-subjekter i ukløvede sætninger der er kodet som antifokus, men Hansen & Heltoft (2011:1728ff) fastslår at det er subjektspacering der koder antifokus. Subjekter kan imidlertid også placeres et andet sted i ukløvede sætninger; til og med et sted som af nogle forfattere er blevet forbundet med netop fokus (jf. Hansen & Heltoft (2011:1728ff) for en oversigt). Den placering er fundamentfeltsplacering.

5.3 Fundamentfeltsplacering

Hansen & Heltoft (2011: 1728ff) skriver at led fra indholdsfeltet kan være fokusled når det placeres i fundamentfeltet (forfeltet), og fundamentfeltet kan indeholde et fokusled. Men de skriver også at fundamentfeltsplacering i sig selv ikke medfører fokusering. Som jeg læser dem, kan fundamentfeltet indeholde fokusled når det *ikke* indeholder tema. Derfor er fundamentfeltet ikke fokusled, men derimod emneled, når subjektet er placeret i fundamentfeltet (Hansen & Heltoft 2011:1728ff)³. Eftersom udtrykssubjektet er et led uden for indholdsfeltet, tolker jeg dem sådan at heller ikke subjekter i fundamentfeltet er kodet som potentielt fokus. Men de fastslår at det er subjektsplassen der koder anti-fokus. Fundamentfeltets topologiske kodninger er komplekse og omdiskuterede, og den topologisk fokusstruktur for fundamentfeltsplacerede indholdssubjekter i ukløvede sætninger må undersøges nærmere i fremtidig forskning.

For at opsummere kan det altså fastslås at den topologiske fokusstruktur der findes i ukløvede sætninger har at gøre med potentiale og ikke faktisk fokustilskrivning. Placering i indholdsfeltet koder potentielt fokus som medfører at et led med kodningen i de rette pragmatiske (eller lingvistisk specificerede) omstændigheder uden videre kan tolkes som fokus. Placering uden for indholdsfeltet koder antifokus som medfører at leddet ikke uden videre har potentiale til at være fokus, men at der skal specielle lingvistiske midler til.

3 For Hansen & Heltoft (2011:1778ff) er der forskellige meddelelsesstrukturer i dansk. Enten emnekommentar hvor fokus er at finde i kommentaren eller fokus – baggrund. Men bemærk at andre forfattere (jf. Jensen 2011) påpeger at emnet i sætning godt samtidig kan være fokus.

Topologiske fokuskodninger i dansk			
Udtryk		Eksempel	Indhold
Ukløvede sætninger	Subjektsplads	Senere kunne Sofie få noget mælk	Anti-fokus
	Indholdsfelt	Sofie kunne få noget mælk senere	Potentielt fokus
Kløvede sætninger	Udkløvet led	Det var Sofie der kunne få noget mælk senere	Fokus
	Kløvningsledsætning	Det var Sofie der kunne få noget mælk senere	Non-fokus

Tabel 1: skema over de topologiske kodninger vi har til rådighed i dansk angående fokus. Eksemplet bygger på Jensen (2011).

6. Den firdelte fokusstruktur i dansk

Jeg kan nu sammenfatte de fire topologiske kodninger for fokusstruktur vi har i dansk. De fremgår af Tabel 1. Kodningen for kløvnings vedkommende drejer sig om faktisk fokus, og for ukløvede sætninger drejer det sig om potentialet for fokus.

Topologisk kodet fokus er altså kun tilstede i udkløvede led i dansk. Denne kodning medfører slet og ret at leddet altid er fokuseret. Omvendt medfører topologisk kodet non-fokus, som i dansk er kløvningsledsætninger, at leddene er markeret som de mindst centrale for meddelelsen. Led der er kodet som nonfokus kan ikke fokuseres,⁴ men er tværtimod markeret som ikke-centrale.

Topologisk kodning som potentielt fokus findes i indholdsfeltet i ukløvede sætninger i dansk. Kodningen medfører at led med denne kodning kandiderer til at være sætningens fokus, og ikke behøver en lingvistisk markering. Hvilken kandidat der vinder, afgøres af tekstpragmatiske forhold hvis ikke sætningen indeholder en fokusator, fx en fokuspartikel. Omvendt medfører topologisk kodning som anti-fokus at leddet ikke umiddelbart kandiderer til at være fokus, men kun kan fungere som fokus ved hjælp af en fokusator. Denne kodning har leddene uden for indholdsfeltet i ukløvede sætninger i dansk. Jeg har her kun medtaget de topologiske kodninger. For ukløvede sætninger kan fokus som nævnt altid specificeres med sproglige fokusatorer.

4 Bemærk at led i kløvningsledsætninger *kan* have sekundært fokus i visse tilfælde som Hansen og Heltoft (2011:1790ff) kalder "dobbeltfokus" fx det var Ole der smadrede 'ruden (Og Hanne der smadrede klaveret), men i de tilfælde er netop tale om sekundært fokus. Led i kløvningsledsætninger kan aldrig i sig selv være fokuserede, netop i kraft af at det udkløvede led er fokuseret.

Men når det sker, vil der ifølge Hansen & Heltoft (2011: 78ff) blive lagt et ekstra lag af betydning ned over sætningen – fokusspecificeringen er med andre ord ikke topologisk kodet. Nu hvor fokusstrukturen for kløvninger er beskrevet udførligt, kan jeg som det sidste diskutere nogle af de eksempler på kløvningsbrug der er blevet fremsat i litteraturen som modeksempler på at kløvninger er fokuskonstruktioner.

7. Fokuserer denne kløvning?

Siden Prince (1978) begyndte at undersøge faktisk forekommende kløvninger i korpora, har adskillige korpusundersøgelser slået fast at brugen af kløvninger er meget mere varieret, både stilmæssigt og funktionsmæssigt end skolebogsgrammatikeksempler som (1) giver anledning til at tro (Collins, 2006; De Cesare, Garassino, Marco, & Baranzini, 2014; Delin, 1989; Hasselgård, 2004; Herget Christensen, 2019; Korzen, 2014a; Patten, 2013; Prince, 1978; Weinert & Miller, 1996) mfl.).

Blandt eksemplerne er Princes (1978) såkaldte IP-kløvning (*informative presupposition cleft*). Desr er det-kløvninger som (3) hvor ny information bliver introduceret i den præsupponerede ledsætning:

- (3) It was fifty years ago today that Henry Ford gave us the weekend (Prince 1978:898)

Derudover nævnes den såkaldt emotive kløvning (Korzen, 2014b). Den bliver af Hansen & Heltoft (2011:1796) beskrevet som en særlig *retorisk* brug af sætningskløvningen. Det er eksempler som (4):

- (4) “*Det er med stor sorg og vemod, jeg har modtaget meddelelsen om Nelson Mandelas død.*” (Helle Thorning-Schmidt 06.12.203 http://www.stm.dk/_p_13952.html)

Fælles for (2) og (3) synes at være at det næppe kan være hovedmeddelelsen der findes i det udkløvede led hvilket altså har fået en række forfattere (jf. fx Korzen (2014b)) til at betvivle at disse led er fokuserede. Endvidere er der fundet brug hvor det lader til at det er andre aspekter ved udkløvningens funktion end fokus der er motivationen for at kløve. Den såkaldte nyhedskløvning (Herget Christensen, 2019) i (4) er eksempel på dette.

- (5) Det var muligvis en røggasekspllosion, der natten til søndag jævned en villa i Brøndby med jorden. (Herget Christensen 2019:21)

I (5) rammer operatoren *muligvis* kun det udkløvede led, mens det i en ukløvet sætning ville have ramt hele propositionen. Hansen (1995) gør desuden opmærksom på et særligt tilfælde af kløvning hvor det er spørgsmål der kløves. (6) er et eksempel herpå.

- (6) [Albin spørger] ska vi ikke ha en calvados?
 hun rødmer:
 – Hvad er det nu det er? (Trier Mørch 1980:35)

Som Hansen & Heltoft (2011:1790ff) påpeger er hv-ord i spørgsmål i sig selv fokusled, så det forekommer altså at være dobbeltkonfekt med udkløvningen af *hvad* i (6).⁵

(3)-(6) viser tilsyneladende variation i funktionen for det udkløvede led, og endda et misforhold mellem kodning og brug. Der findes en række analysebud der adresserer dette misforhold. De mest radikale er helt at afvise enten brugen eller kodningen. Således fraskriver Tøgeby (2009) eksempler som (4) at være kløvninger eftersom han betragter dem som *misbrug* og altså ikke som kompetent sprogbrug. Ligeledes så vi ovenfor at Delin (1989) fraskriver fokus som en grundlæggende funktion ved kløvninger. Hvis man ser bort fra disse vældig radikale analyser, findes der to plausible bud. Det første er at fokustilskrivningen kan gradueres. I en dansk sammenhæng analyserer Korzen (2014a, 2014b) fokustilskrivningen i kløvninger som et gradsspørgsmål sådan at “prototypiske” eksempler som (1) har en stærk fokus markering, mens (3) og (4) har en svag og meget svag fokusmarkering henholdsvis. I forhold til grammatisk kodning er denne analyse ikke attraktiv fordi grammatiske kodninger i udgangspunktet er binære. Den anden analyse står Hansen & Heltoft (2011: 1790ff) for. De analyserer som sagt (3) som retorisk brug. Man kan sige at det at markere et led der ikke fungerer som fokus i sætningen, er en særlig stilistisk effekt. Men effekten opstår netop på grund af spændingen mellem brug og kodning – på samme måde som et retorisk spørgsmål er kodet som et spørgsmål uden at fungere som det i sætningen. Den retoriske effekt ville ikke opstå hvis den grammatiske form (kodningen) ikke stadig var tilstede. Endelig kan det tilføjes at de forskellige dimensioner af fokus højst sandsynligt spiller en forskellig rolle i forskellig brug.

5 Det fører for vidt med en analyse af kløvede spørgsmål i denne artikel, men det er et vigtigt område for den videre forskning.

8. Konklusion

I denne artikel har jeg argumenteret for at kløvningskonstruktionen i dansk koder både fokus og non-fokus. Selvom brugen af kløvninger er meget alsidig og kan være motiveret af forskellige aspekter af kløvningskonstruktionens funktioner, ændrer det ikke på at konstruktionen alt andet lige har en iboende topologisk kodning for fokus og en for non-fokus. Kodningerne medfører en markering som henholdsvis det mest og mindst centrale, vigtige, og relevante i meddelelsen. Ukløvede sætninger derimod har ikke en topologisk kodning for fokus og non-fokus, men en for fokuspotentiale. Således koder placering i indholdsfeltet potentielt fokus, mens placering udenfor koder anti-fokus.

Denne artikel har kun beskæftiget sig med *det*-kløvninger, men der er en række andre konstruktioner der også antages at dele propositioner i to i dansk. Det drejer sig om *der*-kløvninger (*der er en pige der kan få mælk senere*), og de såkaldte pseudokløvninger (*Hvem der kan få mælk senere, er Sofie og Sofie er den der kan få mælk senere*). De vil være interessante at undersøge i kommende forskning fordi de typisk ikke betegnes som fokuskonstruktioner i dansk tradition, mens de bliver det i en international (jf. fx (Lambrecht, 2001; Prince, 1978; Weinert & Miller, 1996)). Derudover har jeg i særlig grad forholdt mig til indholdssubjekter fordi de i ukløvede sætninger placeres uden for indholdsfeltet (når de udtrykkes som udtrykssubjekter). Der er imidlertid også andre led der er uden for indholdsfeltet når de udtrykkes i ukløvede sætninger, og som derfor også er interessante at se på i forhold til deres topologiske kodning. Særligt er de frie adverbialer interessante i fremtidig forskning.

Om forfatteren

Marie Herget Christensen er ph.d.-stipendiat ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, NorS, Københavns Universitet.

Litteratur

- Boye, K., & Harder, P. (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language*, 88(1), 1-44. doi:10.2307/41348882
- Christensen, M. H., & Stewart, A. (kommende). Change blindness effects of word position in clefts and non-clefts in Danish.
- Collins, P. (2006): It-clefts and wh-clefts: Prosody and pragmatics. *Journal of Pragmatics*, 38(10), 1706-1720.

- De Cesare, A.-M., Garassino, D., Marco, R. A., & Baranzini, L. (2014): Form and frequency of Italian Cleft constructions in a corpus of electronic news. *Frequency, Forms and Functions of Cleft Constructions in Romance and Germanic: Contrastive, Corpus-Based Studies*, 281, 49.
- Delin, J. L. (1989): Cleft constructions in discourse. PhD afhandling. University of Edinburgh
- Diderichsen, D. (1946): *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendalske boghandel – Nordisk forlag.
- Dik, S. C. (1989): *The Theory of Functional Grammar, Part 1: The Structure of the Clause*. Mouton de Gruyter.
- Hansen, E. (1995): Sætningskløvning i moderne dansk. *Danske Studier* (Årgang 1995), 126-146.
- Hansen, E., & Heltoft, L. (2011): *Grammatik over det danske sprog Bind 3 : Sætningen og dens konstruktion*. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Harder, P., & Poulsen, A. (1980): *Hvad går vi ud fra?: Om forudsætninger i sprog og handling*. København: Gyldendal.
- Hasselgård, H. (2004): Adverbials in IT-cleft constructions. *Language and Computers*, 49(1), 195-211.
- Herget Christensen, M. (2019): Nyhedskløvningen. *NyS, Nydanske Sprogstudier*.
- Jensen, E. S. (2011): *Er subjekt virkelig antifokus?* Paper presented at the Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Aarhus.
- Korzen, I. (2014a): Cleft sentences. Italian-Danish in contrast. I: *Frequency, Forms and Functions of Cleft Constructions in Romance and Germanic: Contrastive, Corpus-Based Studies*, 281, 217.
- Korzen, I. (2014b): Firkløvning: En typologisk-komparativ beskrivelse af sætningskløvningsformer med eksempler fra dansk og italiensk. *Ny forskning i grammatik*, 21, 163-176.
- Krifka, M. (2008): Basic notions of information structure. *Acta Linguistica Hungarica*, 55(3-4), 243-276.
- Kristensen, L. B. (2013): *Context, you need: experimental approaches to information structure processing*. Københavns Universitet, Det Humanistiske Fakultet.
- Lambrecht, K. (2001): A framework for the analysis of cleft constructions. *Linguistics*, 39 (3; ISSUE 373), 463-516.
- Nølke, H. (1984): Clefting in Danish? *NyS, Nydanske Sprogstudier*, 14(14), 72-111.
- Patten, A. (2013): *The English IT-cleft: A constructional account and a diachronic investigation* (Vol. 79): Walter de Gruyter.

- Prince, E. F. (1978): A comparison of wh-clefts and it-clefts in discourse. *Language*, 883-906.
- Sturt, P., Sanford, A. J., Stewart, A., & Dawydiak, E. (2004): Linguistic focus and good-enough representations: An application of the change-detection paradigm. *Psychonomic Bulletin & Review*, 11(5), 882-888.
- Togeb, O. (1993): *Praxt,Pragmatisk Tekstteori*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togeb, O. (2009): Ordkløveri? Om sætningskløvning på dansk. I: Therkelsen, R. & Jensen, E.S. (red.), *Dramatikken i grammatikken* (pp. 439-455). Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Weinert, R., & Miller, J. (1996): Cleft constructions in spoken language. *Journal of Pragmatics*, 25(2), 173-206.

Peter og mig, vi gik i biografen.
Paratagmer i ekstraposition
i dansk

Eva Skafte Jensen

Abstract

This paper presents a study on the distribution of the case forms in personal pronouns used in dislocated coordinated conjuncts in Danish. Based on previous work on case distribution, coordinated conjuncts and dislocated pronouns, it is expected that pronouns will appear in the oblique form. This is tested empirically against a large corpus of coordinated conjuncts in spoken Danish. However, the results of the test do not satisfy the expectations. This prompts considerations on the nature of grammar in spoken language with reference to Auer's (2009) notion of 'on-line syntax', and it also gives occasion to revisit the dependency relations between the entities in NP's such as *Peter og mig* 'Peter and me'.

Nøgleord

dansk, ekstraposition, kasus, paratagmer, talt sprog

Denne artikel handler om kasusdistributionen ved paratagmer der står i ekstraposition. Anledningen er en empirisk undersøgelse af kasusdistributionen i paratagmer i dansk (se også Jensen 2018b, under udg.). Til hver af faktorerne nævnt i artiklens første sætning knytter sig en egen problemstilling som kunne give stof til en længere afhandling: Hvad er vilkårene for kasusdistributionen i dansk, hvordan kan og bør man analysere paratagmer, og hvordan skal man forstå ekstraposition? Det ligger udenfor rammerne af denne artikel at gøre noget sådant. Det er dog nødvendigt at give en kortfattet skitse over de tre faktorer for at kunne følge på hvilken måde de hver især bidrager til den problemstilling der er emnet for denne artikel. Artiklen er derfor opbygget således at der først gøres rede for de for artiklen relevante

punkter ved de tre faktorer (kasusdistribution, paratagmer, ekstraposition) hver især og derpå peges på hvilke forventninger kombinationen af de tre faktorer afstedkommer. Endelig afprøves disse forventninger empirisk, og resultaterne af den empiriske afprøvning rejser nye spørgsmål, som efterfølgende diskuteres.

1. Kasusdistributionen i dansk

Moderne dansk er et såkaldt ‘kasusfattigt’ sprog (Sigurðsson 2006; Jensen 2018a, under udg.), dvs. et sprog hvor der kun er få kasus, og hvor disse kasus kun bliver anvendt ved et begrænset antal pronomener (andre kasusfattige sprog er fx svensk og engelsk). Konkret drejer det sig for dansks vedkommende om 7 personlige pronomener, der kan bøjes i to kasus, som vist i tabel 1:

	singularis				pluralis		
	1p	2p	3pm	3pf	1p	2p	3p
nominativ	<i>jeg</i>	<i>du</i>	<i>han</i>	<i>hun</i>	<i>vi</i>	<i>I</i>	<i>de</i>
oblik	<i>mig</i>	<i>dig</i>	<i>ham</i>	<i>hende</i>	<i>os</i>	<i>jer</i>	<i>dem</i>

Tabel 1.

Morfologisk er der altså tale om et ret enkelt system med kun to former. Distributionen af de to former er dog knap så enkel. I korthed kan det siges at der findes en hovedregel, ifølge hvilken nominativ bruges ved subjekt, og oblik form bruges i alle andre funktioner; men der findes også en del særregler, hvoraf nogle sætter hovedreglen ud af spil, og andre resulterer i valgmulighed mellem de to former. Af hensyn til fremstillingen og til omfanget af artiklen er det ikke muligt at gå i dybden med alle detaljer her (se i stedet fx Jacobsen & Jørgensen 1988: 122-128, Hansen 1993: 57-62, Jensen, under udg. og referencer heri). I denne artikel vil blikket være rettet mod den del af særreglerne der har direkte indflydelse på paratagmer og på ekstraposition.

I en artikel fra 1972 beskriver Erik Hansen hvordan der ved siden af hovedreglen eksisterer en alternativ regel, hvorefter pronomener der optræder i funktioner hvor de er obligatorisk trykstærke, står i oblik form, mens de i funktioner hvor de både har mulighed for at være trykstærke og tryksvage (og i deres umarkerede brug er tryksvage), står i nominativ (se også Brink & Lund 1975: 663 f.). I visse tilfælde resulterer hovedreglen og trykstyrkereglen

i samme kasus, fx når det pågældende pronomen fungerer som prædikat, jf. (1), hvor pronomenet er trykstærkt og ikke fungerer som subjekt, ergo bruges oblik form, *mig*. I andre tilfælde resulterer de to regler i forskellige kasus, fx når et pronomen indgår i et paratagme der fungerer som subjekt, jf. (2), hvor pronomenet er trykstærkt (oblik form ifølge trykstyrkereglens, *mig*), og hvor det indgår i et subjekt (nominativ ifølge hovedreglen, *jeg*):

- (1) det er **mig**
 (2) **Peter og mig/jeg** skal i biografen

Heltoft har også arbejdet med fænomenet, og særligt i en række artikler fra 1990'erne nuancerer han Hansens observationer med semantiske karakteristika (se fx Heltoft 1991, 1992). Ifølge Heltoft finder man ved siden af hovedreglen ganske rigtigt en alternativ regel, en regel hvorefter distributionen ved subjekt reguleres efter informationsstrukturelle forhold. De subjektspronomen der prototypisk er tryksvage, er i praksis sådanne hvor koblingen mellem udtrykket (selve pronomenet) og den referent der tales om, er sikret deiktisk eller ana-/kataforisk. Ved 1. og 2. person, og i visse tilfælde ved 3. person, vil det af situationen fremgå hvem det pågældende pronomen henviser til; i givet fald beror identifikationen af referenten på deiktiske forhold. Ved 3. person kan det også fremgå af den tidligere eller efterfølgende tekst hvem pronomenet henviser til; i givet fald beror identifikationen af referenten på ana- eller kataforiske forhold. I alle disse tilfælde tjener tilstedeværelsen af et pronomen til på minimal vis at sikre identifikation af referent og at sikre kohæsion. Hvis et subjektspronomen derimod ledsages af en specificerende tilføjelse (fx en relativsætning eller et adverbial, jf. (3)–(4)) eller et sideordnet led, jf. (5), udviser det ikke mere den minimale referencemåde.¹ I sådanne tilfælde kan man ifølge Hansens og Heltofts alternative regel vente oblik form.

- (3) **ham der bor på tredje**, er venlig
 (4) **ham på tredje** er venlig
 (5) **Lise og mig** gik i biografen

I praksis betyder dette at subjektspronomen der ikke ledsages af yderligere materiale, står i nominativ, mens de står i oblik form i andre tilfælde (se oversigt Hansen & Heltoft 2011: 438-443).

¹ Den minimale referencemåde for en entitet der udgør en flerhed, er et pluralt pronomen, jf. *vi* *gik i biografen*. Bemærk at pronomenet i givet fald står i nominativ.

At der ved praktisk sprogudøvelse forekommer både nominativ og oblik form i paratagmer der fungerer som subjekt (jf. (2) og (5)), beror altså på at der blandt sprogbrugerne er to regler i spil på en og samme tid: hovedreglen og den alternative trykstyrke-/informationsstrukturregel. I tilfælde som (3) og (4) er den alternative regel ikke længere i konkurrence med hovedreglen (jf. også Brink & Lund 1975: 668); i tilfælde som (5) er den alternative regel netop i konkurrence med hovedreglen, og sprogbrugerne har da mulighed for at anvende den ene eller den anden regel; nogle sprogbrugere har formodentlig begge regler indlejret i deres sprogsystem og vil dermed kunne veksle mellem nominativ og oblik form i paratagmer (se også Hansen & Heltoft 2011: 440, pkt. 5).

Analysen er kompatibel med Jørgensens (2000) analyse af nominativ som den form der bruges ved pronomener der findes i funktioner med affinitet til baggrund (fx subjekt), og oblik form som den form der bruges ved pronomener der findes i funktioner med affinitet til fokus (fx objekt og prædikativ).

I denne sammenhæng er det væsentligt at hæfte sig ved at man ved subjektsparatagmer ikke bør overraskes over at se såvel nominativ som oblik form repræsenteret, for ved paratagmer finder man oblik form brugt i alle syntaktiske funktioner, inkl. subjekt; tendensen til at bruge oblik form i subjektsparatagmer er dog væsentlig stærkere i talt sprog end i skrevet sprog (Jensen 2018b, under udg.). Nominativ finder man ifølge eksisterende beskrivelser derimod kun ved subjekt.² Disse forhold fører i nogle fremstillinger til en karakteristik af oblik form som default, altså som den form der bruges hvis ikke tungtvejende grunde tilsiger nominativ, og hvis der for eksempel er uklarhed om syntaktisk funktion (se fx Brink & Lund 1975: 663-664).

2. Paratagmer

Der er en solid tradition for at analysere syntagmer som *Peter og Lise* som sideordningsforbindelser hvor to eller flere led på samme syntaktiske niveau koordineres ved hjælp af en konjunktion, prototypisk *og*, *eller* eller *men* (jf.

2 Der er særlige omstændigheder knyttet til *og jeg*. Den ordrette streng *og jeg* (ikke *jeg og*, ikke *og han* ...) kan tilsyneladende bruges i alle funktioner. I Jensen 2018b og under udg. argumenteres der for at der ikke er tale om en egentlig kasusbrug ved netop denne streng, men at *og jeg* i stedet skal ses som en holofrase eller en 'readymade', dvs. en samlet enhed hvor de enkelte dele ikke lader sig analysere hver især.

fx Mikkelsen 1911: 476 f.; Diderichsen 1946: 142, 1952; Hansen 1967(1): 174 f.; Dik 1968: 25; Hansen 1977: 63–64; Jensen 1985: 38; Sweetser 1990; Hansen & Heltoft 2011: 281–283, 440; se også Jensen, under udg.). Sideordning kan foregå på alle sproglige niveauer fra sproghandlinger over sætninger til sætningsled og morfemer (Sweetser 1990: 86–112).

Et vigtigt argument for analysen er at de to led kan byttes rundt uden at den samlede denotative betydning ændrer sig. Rent denotativt betyder (6) det samme som (7):

(6) **Peter og Lise** gik i biografen

(7) **Lise og Peter** gik i biografen

Et andet argument er at en enkelt af de sideordnede størrelser kan varetage samme funktion som hele den samlede sideordningsforbindelse. I (8) varetager *Peter* den samme funktion (subjekt) som *Lise og Peter* i (7) ovenfor:

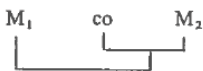
(8) **Peter** gik i biografen

Ved siden af denne tradition finder man en anden, hvorefter syntagmer som *Peter og Lise* analyseres som henholdsvis kerne og adled, altså en hypotaktisk struktur (se fx Dik 1968 og referencer heri; Bærentzen 1989; Johannessen 1998: 46 f., 237 f.; se også Hansen & Heltoft 2011: 440). De to analyser skildres af Dik (1968: 52) som i (10) og (11):

(10)

(11)

Dette vil blive diskuteret videre i afsnit 6.

3. Ekstraposition

Ekstraposition i dansk er et fænomen som langt fra er udtømmende undersøgt og beskrevet, på trods af at det er meget udbredt. Delaspekter er behandlet i Mikkelsen 1911: 741–743, Diderichsen 1945: 13 f., 1946: 194 f., Tøgeby

2003: 101, 174, Brøcker mfl. 2012: 25-28, Bak 2014: 93 f., Johannessen 2014, Jørgensen 2013, 2016, Christensen 2017. Den tilsyneladende mest udførlige redegørelse hvor fænomenet inklusive det konstruktionsmæssige, det topologiske og det funktionelle potentiale knyttet til de forskellige placeringsmuligheder søges beskrevet, finder man i *Grammatik over det Danske Sprog* (Hansen & Heltoft 2011: 1827-1841). Fremstillingen herefter følger især denne beskrivelse, men bygger også på indsigter fra de andre nævnte kilder. I *Grammatik over det Danske Sprog* står der:

Ekstraposition er en konstruktion hvor et led med funktion inden for en sætning placeres uden for denne sætnings normale placeringsramme. Det ekstraponerede led er repræsenteret ved et pronomen eller et andet anaforisk eller kataforisk led inden for sætningen. Dette led angiver det ekstraponerede leds relation til og funktion i sætningen og skal stå på en plads der er mulig for det ekstraponerede led (Hansen & Heltoft 2011: 1827).

Fænomenet består altså i en bestemt type fordobling af sætningsled.³ Selve termen ekstraposition er særligt knyttet til en danskfaglig tradition hvor den topologiske model (sætningsskemaet) bidrager til forståelsesrammen for sætningsanalyse (herunder ledstilling og konstituentanalyse). I andre faglige traditioner kan man finde termen ‘dislokering’, men den grundlæggende erkendelse er den samme: Et led kan i det lineære forløb være repræsenteret to gange; den ene gang på sin normale plads indenfor sætningen, den anden gang på en dertil indrettet plads udenfor sætningen. Nominale led såvel som adverbielle led kan ekstraponeres. I det følgende samles opmærksomheden om nominale led.

Hvad angår materiale, er den repræsentation af nominale led man finder indenfor sætningen, pronominal, jf. citatet ovenfor. Den repræsentation der står udenfor sætningen (det ekstraponerede led), er ofte informativt tungere, hvilket også fremgår af de eksempelsamlinger man finder i fremstillinger om ekstraposition (Diderichsen 1946: 194 f., 1945: 13 f.; Hansen & Heltoft 2011: 1827 f.; Bak 2014: 93 f.).⁴ I (12) – (13) gives nogle få eksempler cite-

3 En anden type er apposition, se fx Schack 2016. I ældre fremstillinger skelnes der ikke altid tydeligt mellem dette og ekstraposition, se fx Hansen 1965: 100.

4 I Brøcker mfl. (2012: 26, med henvisning til et foredrag af Jakob Steensig) bruges målet ”alle syntagmer, der er større end pronominer og småadverbier”.

ret efter Hansen & Heltoft (2011: 1827, 1829); det ekstraponerede led er fremhævet med fed skrift, mens den pronominale repræsentation indenfor sætningen er understreget:

- (12) **Christian den Anden**, han lagde ikke fingrene imellem
 (13) **postbuddet**, hende har jeg lige set køre forbi

Det er dog ikke sådan at det ekstraponerede led ikke kan være et pronomen, se fx (14):⁵

- (14) **ham**, han er en skat

I fremstillinger om ekstraposition på dansk gives som minimum altid eksempler som dem der er vist i (12) – (14), dvs. eksempler på venstreponerede led i sætninger med deklarativ ledstilling. Men dette dækker kun en begrænset del af mulighederne. I det følgende gives en ultrakort oversigt over flere muligheder (se mere udførlige redegørelser i Hansen & Heltoft 2011: 1827-1841). Det skal tages med i betragtning at der på dansk er to forskellige ledstillingsmønstre (det deklarative og det neutrale ledstillingsmønster, jf. Hansen & Heltoft 2011: 1569 f.),⁶ og at der både kan ekstraponeres fra sætninger efter det deklarative og efter det neutrale mønster. Desuden kan man ekstraponere både til venstre og til højre for sætningen. Dette gør at man kan finde en del flere ekstrapositionspladser end den mest kendte (som er den der demonstreres i (12) – (14) ovenfor); eksemplerne (15) – (20) er fra Hansen & Heltoft (2011: 1828, 1829, 1833):

- (15) **Merete** ved du om hun kommer med (venstreposition, neutralt ledstillingsmønster)
 (16) ved du om **Merete** hun kommer med (venstreposition, neutralt ledstillingsmønster)

5 Johannessen (2014) misforstår Hansen & Heltoft når hun hævder at de skriver at pronomener ikke kan ekstraponeres; Hansen & Heltoft påpeger at dette kun gælder en særlig slags pronominal brug, nemlig den de kalder 'anaførisks', den som udløser nominativ. De giver selv eksemplet *dem, de afleverer altid til tiden* på ekstraponeret pronomen (Hansen & Heltoft 2011: 1830).

6 I den ældre tradition taler man ofte om hoved- vs. bisætningsledstilling (se fx Diderichsen 1946). Ledstillingsmønstrene er dog ikke knyttet særskilt til de to sætningstyper, men kan bruges på tværs af disse. Derfor taler Hansen & Heltoft (2011: 1563-1569) i stedet om deklarativt hhv. neutralt ledstillingsmønster.

- (17) mon **hovedbygningen** den også er brændt (venstreposition, neutralt ledstillingsmønster)
- (18) Han kom til at tænke på dengang de tog til Bretagne, **ham og Kissen og Christine** (højreposition, neutralt ledstillingsmønster)
- (19) Den bliver jo ødelagt på den måde, **låsen** (højreposition, deklarativt ledstillingsmønster)
- (20) De er ikke så dyre, **jordbærrene**, på denne tid af året (højreposition, deklarativt ledstillingsmønster)

Ved venstreposition i sætninger med neutralt ledstillingsmønster er der to muligheder: Dels kan et led ekstraheres til en plads foran sætningskemaets ordinære pladser, som i (15) (ligesom i sætninger som (12) – (14)), dels til en plads umiddelbart til venstre for subjektet som i (16) – (17). Ved højreposition kan et led ekstraheres til en plads til højre for sætningskernen (dvs. til højre for verbalet og dets styrede led, Hansen & Heltoft 2011: 285) som i (18) – (20). Et højreekstraheret led kan således stå længst til højre for sætningen som i (18) og (19), men det kan også være placeret inden eventuelle frie led som i (20). Der er med andre ord mange steder i det lineære forløb hvor et ekstraheret led kan stå.

Det særlige ved ekstraposition er altså at der sker en fordobling af et sætningsled. Når man vil forklare hvorfor dette sker, tager man typisk udgangspunkt i en antagelse om at den dobbelte benævnelse har en særlig funktion. Denne funktion forklares ofte informationsstrukturelt, som for eksempel at man ved ekstrahering “udpeger [...] et emne som eksplicit tema i modsætning til andre mulige” (Hansen & Heltoft 2011: 1836). Ved fordoblingen aktiveres således den paradigmatisk akse: Der rejses en forventning om at der kunne være andre størrelser der kunne være relevante i den givne sammenhæng, og ved ekstrahering til venstre gør man klart at de andre er mindre relevante, uden at man ligefrem kontrasterer dem (Jørgensen 2016: 283, 296). Om ekstrahering til højre skriver Hansen & Heltoft (2011: 1837) at dette ofte har karakter af “improvisation”. I (18) – (20) kunne man kalde det præcisering, i andre tilfælde kan der være tale om emotive udsagn, fx *han skulle som sædvanlig gøre sig klog*, **professoren** (Hansen & Heltoft 2011: 1838).

Brøcker mfl. (2012) påpeger at det i samtaler er langt mere almindeligt at lave fordobling end ikke at gøre det (de undersøger venstreponerede led). Faktisk er det så almindeligt at det der kræver forklaring, er omstændighederne for hvornår et led *ikke* fordobles. Dette er tilsyneladende tilfældet når et led er nævnt tidligere i samtalen eller er situationelt givet. I andre tilfælde

– og de er altså de hyppigste – er det almindeligt at nævne en referent to gange: ved ekstraponering og inden i sætningen. Dette er kompatibelt med Hansen & Heltofts forklaring.

I litteraturen om ekstraposition nævnes det ikke eksplicit hvordan det forholder sig med kاسوبrogen ved ekstraponerede pronomener, men ud fra de ganske få eksempler der gives, kan man se at forventningen her er at sådanne vil stå i oblik form (Hansen 1965: 100; Hansen 1967(2): 243; Brink & Lund 1975: 669; Hansen & Heltoft 2011: 1830; Jørgensen 2016: 286). Dette er i overensstemmelse med hvad man ville forvente i forlængelse af de to forrige afsnit, nemlig at pronomener der ikke er subjekt i en sætning, vil stå i oblik form.

4. Sammenfatning: kاسوبormer i paratagmer i ekstraposition

Ud fra redegørelserne i de forudgående afsnit vil man vente at personlige pronomener i paratagmer i ekstraposition i dansk står i oblik form: I alle andre syntaktiske funktioner end subjekt kræver hovedreglen oblik form. Desuden er det almindeligt med oblik form i paratagmer, uanset syntaktisk funktion. De eneste steder hvor nominativ altid er obligatorisk, er ved pronomener der fungerer som subjekt, og hvor identifikationen af hvilken referent pronomenet repræsenterer, alene fremgår deiktisk (1., 2. og 3. person) eller ana-/kataforisk (3. person). Et sådant pronomener vil altid være uledsaget af et specificerende adled eller en sideordnet størrelse.

5. Empirisk efterprøvning

Forventningen om oblik form afprøves på en datasamling bestående af 677 paratagmer i ekstraposition indeholdende mindst ét personligt pronomener. De 677 paratagmer er fra talesprogs-korpusset ved *Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier* ved Københavns Universitet (også kaldet LANCHART-korpusset). Korpusset er på ca. 10 mio. løbende ord, og det består af transskriberinger af sociolingvistiske interview fra talere i mange dele af Danmark gennem 4 årtier. De tidligste interview er fra 1980'erne, de seneste er fra 2015. I dette korpus er samtlige paratagmer blevet søgt frem og analyseret med hensyn til syntaktisk funktion og kاسوبorm. I sin helhed blev der etableret en datasamling på 2262 paratagmer i alle syntaktiske funktioner. Af disse stod de 677 altså i ekstraposition. En mere fuldstændig rapport for materiale, for metodiske refleksioner og

for de andre syntaktiske funktioner for paratagmerne kan læses i Jensen, under udg. Som sagt er forventningen til paratagmer i ekstraposition nu at pronomener vil stå i oblik form, men som det fremgår af tabel 2, bliver denne forventning ikke fuldt indfriet:

		nominativ		oblik		
sg	1p	<i>og jeg</i>	161	<i>og mig</i>	115	
		<i>jeg og</i>	5	<i>mig og</i>	177	
	2p	<i>og du</i>	12	<i>og dig</i>	17	
		<i>du og</i>	16	<i>dig og</i>	42	
	3pm	<i>og han</i>	0	<i>og ham</i>	11	
		<i>han og</i>	6	<i>ham og</i>	42	
	3pf	<i>og hun</i>	1	<i>og hende</i>	8	
		<i>hun og</i>	0	<i>hende og</i>	24	
	pl	1p	<i>og vi</i>	0	<i>og os</i>	1
			<i>vi og</i>	3	<i>os og</i>	0
2p		<i>og I</i>	0	<i>og jer</i>	1	
		<i>I og</i>	0	<i>jer og</i>	0	
3p		<i>og de</i>	1	<i>og dem</i>	29	
		<i>de og</i>	3	<i>dem og</i>	2	
				208		469

Tabel 2.

Allerflest uventede nominativer finder man ved strengen *og jeg*. Disse bør dog ikke nødvendigvis alle sammen tages som udtryk for kasus i klassisk (eller moderne!) forstand. Som vist andetsteds (Jensen 2018b; under udg.) opfører netop denne streng sig så aparte at man ikke med sikkerhed kan regne *jeg* netop her for en ægte kasusform.⁷ Men selv hvis man ikke tager alle disse *og jeg*-forekomster alvorligt som udtryk for kasus, er der stadig alt for mange nominativforekomster til at man kan sige at forventningen om oblik form ved paratagmer i ekstraposition er indfriet.

Det vil selvfølgelig være fristende at frasortere dem: Måske er der simpelthen tale om at databehandlingen og kategoriseringen af materialet har været mangelfuld; måske er der slet ikke tale om ekstraposition ved de forekomster der i tabel 2 viser sig i nominativ. Men forekomster fra datasamlingen som (21) og (22) ligner på alle måder ganske almindelige ekstraponeringer som dem der er vist tidligere i artiklen:

7 Se også note 2.

- (21) **jeg og [N N] vi** går til gymnastik i Holstebro
 (22) er I jævnaldrende **du og din kone**

Dette har nu ledt til nærmere overvejelser om paratagmer, om ekstraposition og om talt sprog. Det handler resten af artiklen om.

6. Talesprog, ekstraposition og paratagmer

Ekstraposition bliver ofte karakteriseret som et overvejende talesprogligt fænomen,⁸ og det er derfor oplagt at undersøge fænomenet i talt sprog. Dog viser det sig at der netop ved talt sprog er forhold der udfordrer analyserne af fænomenet. Det vigtigste er at man danner sin tale mens man taler (Steensig 2001: 72-75, 90 f.; Auer 2009; Puggaard 2018). Auer kalder dette fænomen for ‘on-line syntax’.⁹

For den der producerer tale, gælder det om at gøre sig forståelig; for den der lytter, gælder det om at forstå.

For den der skal producere talen, kan det være en fordel at benytte sig af grammatiske enheder der i udgangspunktet rummer mange muligheder for videre udviklinger. For eksempel påpeger Puggaard (2018; under udg.) i en undersøgelse af brugen af fundamentfeltet på dansk at der her er en overhyppighed af ordet *det*, og at dette formodentlig skyldes at netop ordet *det* har et stort syntaktisk potentiale, og at det dermed giver taleren mange muligheder for at bevæge sig videre ad de veje ordet tilbyder (Puggaard 2018: 62; under udg.).

For den der lytter, er opgaven at følge med, og ud fra sin erfaring med strukturerne i det sprog der tales, vil vedkommende holde sin tolkning af det sagte åben indtil det viser sig hvordan det syntaktisk lægger sig til rette.

Auer (2009: 5) giver blandt andet eksemplet i (23), som er relevant både ud fra et produktionsperspektiv og et forståelsesperspektiv (der citeres tegnret fra Auer; hver anden linje er den engelske oversættelse af det originalt tyske):

(23)	in der (–)	gegend	von	toRONto →
	in the	region	of	Toronto
	leben	wenig	Frankophone	
	live	few	French speakers	

8 På trods af at det vist aldrig er blevet systematisk efterprøvet om der er forskel på tale og skrift på dette punkt, se også Brøcker mfl. 2012: 26 og Jørgensen 2016: 283.

9 Foruden ‘on-line syntax’ finder man termer som ‘emergent grammar’ og ‘inkrementel’ grammatik.

Ifølge Auer ville det der står i første tyske linje, sagtens kunne udvikle sig til det der står i anden tyske linje. Men det gør det ikke (Auer 2009: 7). I stedet udvikler det sig til det der citeres i (24):

- (24) in der (-) gegend von toRONto da (.)
in the region of Toronto PART
bissl wEstlich davon,
a little to-the-west of-it
=also in Waterloo
that-is in Waterloo
=(w)o (-) .h auch ne (-) beKANNte universiTÄT isch (-)
where also a well-known university is
da: (1.0) .h leben ja noch ne ganze REIhe dieser; (-) Amish people
there (1.0) .h still live a whole lot of these; (-) Amish people

Det relevante i denne sammenhæng er at syntagmet *in der gegend von Toronto* i (23) fungerer adverbialt, mens det i (24) står i ekstraposition. En ytring er ikke nødvendigvis planlagt færdig i alle detaljer inden selve fremsigelsen af den, men bygger på elementer som undervejs i et forløb tilpasses den sproglige og interaktionelle situation man befinder sig i. En ytring vokser frem mens den fremsiges.

6.1. Talesprog, ekstraposition og kasus

Nogle af datasamlingens nominativer har ikke nødvendigvis på forhånd været planlagt som noget der skulle stå i ekstraposition. Ekstraponeringen kan så at sige være sket som en del af det processuelle i og med at ytringen tager form. Dette kan for eksempel sagtens være tilfældet med (21) ovenfor. Det ville ikke være svært at forestille sig at paratagmet *jeg og [N N]* ikke ligefrem har været planlagt som et ekstraponeret led. Sætningen kunne sagtens have udviklet sig som i (25), hvor *jeg og [N N]* slet og ret er et subjekt, og hvor nominativ ville have været helt almindeligt:

- (25) jeg og [N N] går til gymnastik i Holstebro

Et lignende eksempel fra min datasamling vises i (26), hvor ytringen snildt kunne have udviklet sig anderledes end citeret, nemlig uden pronomenet *vi*, hvorved paratagmet (med pronomenerne i nominativ) ville have udgjort subjekt:

- (26) ... man nu snakker om kopper ikke så er både **du og jeg** vi er antistofpositive

Pointen her er ikke at nominativerne er ‘forkerte’ fordi taleren først har lagt sig syntaktisk fast undervejs i forløbet og jo i sagens natur ikke kan gå tilbage og rette. Pointen er at en grammatisk enhed, som for eksempel et nominalparatagme, i udgangspunktet er fleksibel med hensyn til syntaktisk funktion. I Auers eksempel har dette ikke konsekvens for morfologien, men det har det for de danske eksempler med paratagmer der indeholder et personligt pronomener. For i sådanne tilfælde er man nødt til at vælge mellem to forskellige kususformer.

Det er almindeligt at anse oblik form for defaultkusus, dvs. den kusus man kan bruge hvis der ikke er tungtvejende grunde til at bruge nominativ (jf. afsnit 1). Set fra et procesperspektiv giver det dog god mening at lægge ud med pronomener i nominativ. Alt andet lige indgår pronomener tidligt i en ytring ofte i subjekter (jf. fx Jørgensen 2013: 184; Puggaard 2018: 21 f., under udg.), og disse kan jo som fremlagt i afsnit 1 godt stå i nominativ. Hvis dette er tilfældet, lirker det ved karakteristikken af oblik form som default. Schack (2013: 66) nuancerer da også denne karakteristik idet han skriver: “Et pronomener med ikke-tydelig ledfunktion er friere stillet med hensyn til kusus”.

6.2. Talesprog og paratagmer

Endnu et punkt hvor idéen om on-line syntax giver anledning til eftertanke, er ved selve forståelsen af paratagmer. Som nævnt i afsnit 2 er der en stærk tradition for at anse leddene i et syntagma som *Peter og Lise* for sideordnede (det ligger i selve termen *para*-tagme at der er tale om parallelle størrelser). Der findes dog som tidligere nævnt også en anden tradition, hvorefter leddene i sådanne syntagmaer ikke anses for sideordnede men for kerne og adled i en hypotaktisk struktur.

Ved nogle af paratagmerne i datasamlingen ser det ud til at disse dannes undervejs i forløbet, som fx i (27):

- (27) ... ikke undre mig fordi at **byens snobber** de øh de og deres børn de kom også derind

Her lægges der ud med *byens snobber*, dette nominal ekstraponeres i og med brugen af pronomener *de*, og dette efterfølges af et *øh*. Dette *øh* kan signalere en tøyen brugt til at forme det videre forløb. Efter *øh* gentages *de* og udvides

med *og deres børn*. Ifølge Steensig (2001) og Auer (2009) er udvidelser særdeles almindelige i dagligdags tale. I den forstand er der tale om et fuldstændig ordinært fænomen, grænsende til det banale. Spørgsmålet er om man skal drage en teoretisk konsekvens af dette og anse *og deres børn* som en tilføjelse med en anden status end et sideordnet led.

Hos Hansen & Heltoft (2011: 440) finder man faktisk en sådan karakteristik som en af 10^{10} mulige analyser: "... paratagmet opfattes som en pronominalform der specificeres gennem det andet led. På indholdssiden er forholdet specifikation, altså en form for hypotakse". Hansen & Heltoft opererer med en skarp skelnen mellem dependensforhold på indholdssiden hhv. på udtrykssiden (i fremstillingen tydeligst gennemført ved analysen af nominalsyntaxmer, som på indholdssiden bliver analyseret som katagmer, og på udtrykssiden som hypotagmer, jf. Hansen & Heltoft 2011: 273-276, 547-548).

Der er dog, så vidt jeg kan skønne, problemer med analysen både på udtryks- og indholdssiden. På udtrykssiden er problemet ved at analysere et syntagma som *X og Y* som hypotaktisk dog først og fremmest at det er svært at se hvordan *Y* skulle være et adled til *X*. I klassisk kerne-adled-analyse er adledet underordnet kerneleddet; der er med andre ord en udtrykssyntaktisk relation mellem de to led hvor det ene led (adledet) er underordnet det andet (kerneleddet). Som følge af dette skulle man vente at et af de to led i syntagmet *ham og hans kone* i (28) var syntaktisk underordnet det andet:

(28) **hans kone og ham** de bor i Dragør

Det er dog ikke indlysende at *ham* skulle være adled til *hans kone* (og heller ikke – for nu at afprøve den omvendte mulighed – at *hans kone* skulle være adled til *ham*).

Indholdssyntaktisk er analysen også svær at se for sig. I klassisk kerne-adled-analyse specificerer adledet kerneleddet (jf. også Hansen & Heltoft-citatet); i for eksempel syntagmet *meget træt* får vi gennem *meget* en specificering af trætheden. Det er svært at se hvordan *hans kone* er en specificering af *ham* i *hans kone og ham* (eller omvendt).

I stedet kan man fastholde at der i tilfælde som *de og deres børn*, *hans kone og ham*, *du og jeg* og lignende faktisk er tale om paratagmer – og netop med

10 Den anden er at tolke de to entiteter i et syntagma som *Ole og jeg* som to ligestillede led, fx to sideordnede subjekter (Hansen & Heltoft 2011: 440).

henvisning til de processer der gør sig gældende ved talt sprog: Når man ytrer sig, har man ikke nødvendigvis på forhånd besluttet sig for at det der skal komme ud ad munden på én, er et paratagme eller ej. Dette er noget der formes on-line i og med at man former sin ytring. Men når ytringen så faktisk er formuleret, er et syntagma som *du og din kone* for det analytiske øje et paratagme bestående af sideordnede led.

Måske netop på grund af den umiddelbart ukomplicerede syntaktiske relation der er mellem leddene i et paratagme, kan man føje en i princippet uendelig række af ekstra led til det første som vist i følgende selvproduce-rede eksempel:

- (29) kan du ikke købe **nogle æbler ... og to mælk ... og noget smør ... og rødbeder ...**

Netop deri består det særlige ved paratagmer, og når nogle af dem i talt sprog virker som rækker af ad hoc-tilføjelser, kan det skyldes at de netop er rækker af (sideordnede) ad hoc-tilføjelser.

6.3. Kasus ved paratagmer i ekstraposition

Hvad angår kasus i paratagmer i ekstraposition, giver materialet i denne undersøgelse ikke anledning til at fastslå at sådanne står i oblik form snarere end i nominativ. I stedet ser det ud til at Schacks formulering at pronomener ved visse ledfunktioner “er friere stillet med hensyn til kasus”, holder stik. Det er med andre ord muligt at bruge nominativ såvel som oblik form ved paratagmer der ekstraponeres.

7. Konklusion

I denne artikel fremlægges resultaterne af et delstudie der indgår i et større projekt om kasusdistributionen i danske personlige pronomener (se bl.a. Jensen 2018ab, Jensen, under udg. og Schack, Jensen & Petersen 2019). I delstudiet undersøges særligt brugen af kasus ved pronomener i paratagmer der står i ekstraposition. Der rejses en forventning om at den upåfaldende brug i denne type grammatiske sammenhæng vil være oblik form, men et stort antal forekomster fra et talesprogskorpus kan ikke uden videre bekræfte noget sådant. Tværtimod er en så stor del af forekomsterne i nominativ at det er nødvendigt at se nærmere på dem.

En nøgle til forståelse viser sig at ligge i selve det at datasamlingen består af talt sprog. Det er en grundlæggende erkendelse i samtaleanalysen at

sætninger og ytringer produceres on-line, altså stort set i det øjeblik de fremsiges. Det at de produceres samtidig med at de fremsiges, kan resultere i at de udvikler sig undervejs i frembringelsen. En enhed kan i udgangspunktet være åben for brug (fx som et adverbial eller som noget andet) og finder først sin endelige funktion i det faktiske forløb (fx som et ekstraponeret led). Tilsvarende kan et paratagme i udgangspunktet tolkes som noget der vil kunne være subjekt, men falder undervejs i frembringelsen på plads som ekstraponeret led.

Erkendelsen af at talesprogssyntaks er noget der udvikler sig mens det frembringes, viser sig også at have indflydelse på hvordan vi kan forstå den indre opbygning af paratagmer.

Om kasusvalget må det konkluderes at man ved pronomener der indgår i paratagmer i ekstraposition, kan finde både nominativ og oblik form i faktisk sprogbrug.

Om forfatteren

Eva Skafté Jensen, dr.phil., seniorforsker ved Dansk Sprognævn.

Referencer

- Auer, P. (2009): On-line syntax. Thoughts on the temporality of spoken language. *Language Sciences* 31, 1–13.
- Bak, S.M. (2014): *En sammenlignende undersøgelse af syntaktiske træk i middelneder-tyske diplomer fra Lübecks kancelli og det kongelige danske kancelli (1400-1449)*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Brink, L. & J. Lund (1975): *Dansk rigsmål, lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. København: Gyldendal.
- Brøcker, K.K., M.G.T. Hamann, M. Jørgensen, S.B. Lange, N.H. Mikkelsen & J. Steensig (2012): Samtalesprogets grammatik – fire fænomener og nogle metodiske overvejelser. *Nydanske Studier* 42, 10-40.
- Bæhrentzen, P. (1989): Syntaktische Subklassifizierung der Fügewörter im Deutschen. I: *Sprechen mit Partikeln*. H. Weydt (red.). Berlin & New York: Walter de Gruyter, 19–29.
- Christensen, S.J. (2017): Om *så* og *der* som genoptagere for ekstraponerede tid- og stedsadverbialer. I: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation* 24.
- Jakobsen, L.F., Kragh, K.J., Lindschouw, J. & Strudsholm, E. (red.). København: Dansk Sprognævn, 107-120.

- Diderichsen, P. (1945): Dansk Sætningsanalyse. Dens Formaal og Metode. *Nydanske Studier* 16-17, 1986, 7-17.
- Diderichsen, P. (1946): *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal 1987.
- Diderichsen, P. (1952): De tre hovedarter af grammatisk forbindelse. I: *Helhed og struktur. Udvalgte Sprogvidenskabelige Afhandlinger*. København: Gad 1966, 192–208.
- Dik, S. (1968): *Coordination. Its implications for the theory of general linguistics*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Hansen, A. (1965): *Vort vanskelige sprog*. København: Grafisk forlag.
- Hansen, A. (1967): *Moderne Dansk* 1–3. København: Grafisk forlag.
- Hansen, E. (1972): Dr. Jekyll og Mr. Hyde i Dansk Grammatik. En filologisk skitse. I: *Glæden ved grammatik. Udvalgte artikler og afhandlinger*. Jacobsen, H.G. & Jørgensen, H. (red.). København: Hans Reitzels Forlag, 2001, 98–110.
- Hansen, E. (1977): *Dæmonernes port*. 3. udg. København: Reitzel 1984.
- Hansen, E. (1993): *Rigtigt dansk*. 2. udg. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. Odense & København: Syddansk Universitetsforlag & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heltoft, L. (1991): Talesprogets tale. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog* 3, 126–143.
- Heltoft, L. (1992): Topologiens plads i en sprogteori. *Sprogvidenskabelige arbejdsrapporter fra Københavns Universitet* 2, 67–98.
- Jacobsen, H. G. & P. S. Jørgensen (1988): *Håndbog i Nudansk*. 6. udg. København: Politikens Forlag 2013.
- Jensen, E.S. (2018a): *It is me* – the replacement of the nominative by the oblique form in Danish subject complements. *Acta Linguistica Hafniensia* 50(1), 1-21.
- Jensen, E.S. (2018b): Norm, usus og korpus. Kasusvalg i paratagmer. I: *Dansk til det 21. Århundrede – sprog og samfund*. Christensen, T.K., Fogtman, C., Jensen, T.J., Karrebæk, M.S., Maegaard, M., Pharaon, N. & Quist, P. (red.). København: U Press, 171–182.
- Jensen, E.S. (under udg.): Gitte og mig – kasus i paratagmer i moderne dansk talesprog. *Danske talesprog*.
- Jensen, P.A. (1985): *Principper for grammatisk analyse*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Johannessen, J.B. (1998): *Coordination*. Oxford: Oxford University Press.
- Johannessen, J.B. (2014): Left dislocation in main and subordinate clauses. *Nordic Atlas of Language Structures (NALS) Journal* 1, 406-414.

- Jørgensen, H. (2000): *Studien zur Morphologie und Syntax der festlandskandinavischen Personalpronomina – mit besonderer Berücksichtigung des Dänischen*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Jørgensen, H. (2013): Sætningsspidsens udfyldning – observationer fra et talesprogsmateriale. I: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 20*. Jakobsen, L.F., Kragh, K.J., Jensen, E.S. & Strudsholm, E. (red.). København: Dansk Sprognævn, 183–202.
- Jørgensen, H. (2016): Doubling left syntactic positions in Danish. I: *Let us have articles betwixt us – Papers in Historical and Comparative Linguistics in Honour of Johanna L. Wood*. S. Vikner, H. Jørgensen & E.v. Gelderen (red.). Århus: Dept. of English, School of Communication & Culture, Aarhus University, 281–298.
- Mikkelsen, K. (1911): *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg*. København: Hans Reitzel, genoptryk 1974.
- Puggaard, R. (2018): *The function of the foundation field in Danish talk-in-interaction*. Upubl. kandidatspeciale. Aarhus Universitet.
- Puggaard, R. (under udg.): Flexibility of frequent clause openers in talk-in-interaction. *Det and så in the prefield in Danish*. *Nordic Journal of Linguistics*.
- Schack, J. (2013): Dig og mig og vi to. Synspunkter på kasus i moderne dansk. *Nydanske Sprogstudier* 45, 48–72.
- Schack, J. (2016): Appositionsforbindelser. I: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 23*. Christensen, M.H., Heltoft, L., Jensen, E.S., Mortensen, S.S., Nielsen, P.J. & Petersen, J.H. (red.). København: Dansk Sprognævn, 217–232.
- Schack, J., E.S. Jensen & J.H. Petersen (2019): *Tak til alle de der gør en indsats for vores sikkerhed*. Bagom dronningens kasusvalg. I: *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog* 16. Schoonderbeek, I. & Hougaard, T.T. (red.). Århus, 443-456.
- Sigurðsson, H.Á. (2006): The Nom/Acc alternation in Germanic. I: *Comparative Studies in Germanic Syntax*. Hartmann, J.M. & Molnárfi, L. (red.). Amsterdam: John Benjamins, 15–50.
- Steensig, J. (2001): *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Sweetser, E.E. (1990): *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tøgeby, O. (2003): *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sætninglære*. København: Gad.

*Hjælp! Jeg har mistede min
yndlings rød taske.*
Et studie af grammatikafvigelser

Katrine Falcon Søby
& Line Burholt Kristensen

Abstract

Grammar anomalies are frequent in texts produced by second language learners. When describing these anomalies, two main issues arise: What is anomalous use of grammar? And how are grammar anomalies distinct from orthographic and lexical anomalies?

We review earlier error-definitions and suggest defining grammar anomalies according to an explicit norm instead of L1 usage. We propose a broader definition of grammar than in previous studies, based on Boye & Harder (2012).

The distinction between grammar, lexicon and orthography is illustrated with data from 28 adult L1 English learners of L2 Danish. In the corpus, 55.9 % of the anomalies were related to grammar. Finally, we discuss how definitions and procedures can be used in future studies of naturally occurring grammar anomalies.

Nøgleord

grammatik, afvigelse, sprognormer, dansk som andetsprog

1. Introduktion

Når man lærer dansk som andetsprog, er kendskab til leksikon og ortografi ikke tilstrækkeligt. For at kommunikere klart og effektivt på skriftligt dansk er det også vigtigt at beherske den danske grammatik.

I dansk som andetsprog forekommer en lang række forskelligartede grammatikafvigelser, fx afvigende brug af grammatiske ord, ordstilling og bøjning. En central del af forskningsprojektet Broken Grammar and

Beyond (2019) er at undersøge hvilke typer af grammatikafvigelser der forekommer i dansk som andetsprog. Et øget kendskab til kursisternes typiske grammatikafvigelser kan give underviserne på landets sprogskoler et bedre grundlag for at tilrettelægge undervisningen i grammatik med disse afvigelser for øje.

Det er dog ikke ukompliceret at opgøre grammatikafvigelser i kursiststile. I denne artikel peger vi på to væsentlige problemer: at definere hvad der tæller som en afvigelse, og at definere hvad der tæller som grammatik. Afvigelseerne i *jeg har mistede min yndlings rød taske* er relativt lette at identificere, men i kraft af sprogudviklinger, lektale forskelle, variationsmuligheder mv. kan det i andre tilfælde være svært at skelne norm fra normbrud. Ligeledes kan det være svært at afgøre om et normbrud er relateret til grammatik, ortografi eller leksikon (jf. Jervelund 2007). Et ord som *områden* (for *området*) indeholder en kongruensafvigelse, men afvigelsen kunne også anskues som en taste- eller stavefejl.

I denne artikel præsenterer vi vores bud på hvordan man kan koble teoretisk funderede definitioner af *norm* vs. *normbrud* og *grammatik* vs. *ikke-grammatik*. Vi viser også hvordan definitionerne kan anvendes i praksis ved studier af skriftligt dansk. Målet er at belyse hvor stor en andel af afvigelser der reelt har med grammatik at gøre, hvilket ikke har været i fokus i tidligere stavefejlsundersøgelser. Vi illustrerer dilemmaer og konsekvenser med autentiske eksempler fra stile skrevet af voksne sprogskolekursister med engelsk som L1 og dansk som L2. Definitioner og fremgangsmåder vil også kunne anvendes ved undersøgelser af grammatikafvigelser i skriftligt dansk for skribenter med andre sproglige baggrunde.

I de følgende afsnit præsenteres undersøgelsens datamateriale og fremgangsmåden for opmærkning af de indsamlede kursisttekster. Med udgangspunkt i dette datamateriale diskuterer vi dernæst hvad en afvigelse er, og hvilke afvigelser der kan kategoriseres som grammatiske. Derpå følger et kort resultat afsnit med et overblik over de hyppigste underkategorier af grammatikafvigelser i materialet. Til slut skitseres mulighederne for fremtidige undersøgelser.

2. Deltagere og data

Indsamlingen af tekster fra sprogskolekursister foregik fra september 2017 til marts 2018 på Københavns Sprogcenter, som på det tidspunkt var en af de største udbydere af danskundervisning i København. Skolens kursister er indplaceret på én af tre danskuddannelser afhængigt af deres uddan-

nelsesbaggrund. Vores informanter er fra DU2 (for kursister med kort skolegang) og DU3 (for kursister med en mellemlang eller lang uddannelse).

Hver danskuddannelse er inddelt i 5-6 moduler, og efter hvert modul skal kursisterne bestå en modultest for at kunne fortsætte. Ifm. de skriftlige test udleverede Katrine, som dengang var lærer på skolen, og hendes kolleger en samtykkeerklæring og et spørgeskema og indsamlede således skriftlige testbesvarelser fra 217 kursister, primært fra DU3, med over 50 forskellige nationaliteter og modersmål. Besvarelserne blev anonymiseret efter indsamlingen. De skriftlige tests er forskellige på hvert modul (og findes ikke på alle). De består af 1-2 bundne skriveopgaver, typisk opslag, e-mails og debatindlæg. Et begrænset antal opgavesæt per modul genbruges på skift til prøverne. Opgaverne skrives i hånden, og kursisterne må benytte ordbøger, men ikke elektroniske hjælpemidler.

Det mest udbredte modersmål i datasættet er engelsk. Vi startede derfor med at undersøge afvigelserne hos denne gruppe learnere. I alt havde 38 kursister angivet engelsk som deres L1, men for at få en mere homogen gruppe inkluderede vi kun kursister fra lande som ifølge den britiske regering er “majority English speaking” (University of Sheffield 2019). Vi frasorterede hermed 10 kursister med andre nationaliteter, fx græsk eller nepalesisk. Tilbage var 28 deltagere i alderen 22-63 år (gns. 32,6 år, $\pm 7,1$), heraf 13 amerikanere, 12 briter, 2 australiere og en irer (i alt 17 mænd og 11 kvinder).

2.1. Korpus og tekststopmærkning

De 28 kursister har hver skrevet 43-621 ord, i alt 5.685 ord. Den store spredning kan bl.a. skyldes at der er stor forskel på hvor meget tekst der skal produceres, og hvor lang tid testdeltagerne har til opgaverne, på modul 2 over for modul 4.

Til at opmærke afvigelserne brugte vi XML. Først grovsorterede vi afvigelserne i de provisoriske kategorier ortografi, morfologi, syntaks og ordvalg. For hver afvigelse har vi foreslået en form der er i overensstemmelse med normen, og angivet hvilken underkategori der er tale om. Hvor det er relevant, har vi angivet ordklasse og evt. om stavemåden er autoriseret. Til sidst har vi vurderet om afvigelsen var grammatisk eller leksikalsk¹. Fremgangsmåden er udviklet i samarbejde med Jørgen Schack og Philip Diderichsen fra Dansk Sprognævn.

Da begge artiklens forfattere har opmærket tekster, har vi for at sikre

1 Tak til Kasper Boye for hjælp til vanskelige tilfælde.

ensartethed i opmærkningen udregnet vores *interrater reliability score*. Vi opmærkede tekster fra seks deltagere hver for sig og undersøgte i hvor høj grad opmærkningen var ens. Vi forholdt os dels til om vi var enige om hvad der talte som en afvigelse, og dels til om vi var enige om kategoriseringen. I alt var vi enige om 255 afvigelser. Derudover havde Line markeret 16 afvigelser, og Katrine 32 andre afvigelser. Dvs. vi var enige i 85 % af opmærkningen. Det var især inden for kategorien ordvalg vi havde opmærket forskelligt; mest enige var vi inden for kategorierne ortografi og morfologi. Beregningen af scoren blev efterfulgt af en kvalitativ gennemgang af teksterne hvor vi blev enige om antal afvigelser og justerede underkategorierne hvor de var brugt forskelligt.

Inden gennemgangen af undersøgelsens resultater i afsnit 5 gennemgår vi først hvad vi forstår ved en afvigelse (afsnit 3), og hvilke afvigelser vi ser som grammatikrelaterede (afsnit 4).

3. Hvad er en afvigelse?

Inden for andetsprogsforskningen er der ikke enighed om hvordan begrebet *error* skal defineres. De definitioner som er blevet brugt i *error analysis*-studier gennem årene, er med Pawlaks (2013: 3) ord “far from satisfactory”. Lennon (1991a) sætter spørgsmålstegn ved om begrebet overhovedet kan defineres da mange faktorer har indflydelse på hvad der ses som en afvigelse, fx situationen, samtalepartneren, stiltniveauet og produktionspresset på taleren. Thewissen (2015: 65) beskriver grænsen mellem egentlige afvigelser og *infelicities* (mindre acceptabel sprogbrug) som “a notoriously grey area for anyone who has ever got their hands dirty doing error analysis work.”

Den mest udbredte måde at definere afvigelser på er ifølge Pawlak (2013) at sammenligne L2-ytringerne med hvad en modersmålstalende ville producere i en lignende situation. Et eksempel på denne tilgang findes i Lennons (1991b) udbredte arbejdsdefinition af *error*:

“a linguistic form or combination of forms which, in the same context and under similar conditions of production, would, in all likelihood, not be produced by the speakers’ native speaker counterparts” (Lennon 1991b: 182).

Det er dog problematisk at sammenligne med modersmålstalendes *usus*, da de også producerer afvigelser (jf. bl.a. Jervelund 2007 og Blom et al. 2017): Skulle manglende præsens-*r* så ikke tælle som en afvigelse hos lea-

rnere fordi manglende præsens-*r* også er udbredt hos L1-talere? Fremfor at definere afvigelser ift. modersmålstalendes praksis definerer vi i denne undersøgelse afvigelser ift. gældende normer, hvor normer forstås som *langue* hos Harder (2010):

“*Langue* is not a set of actually attested regularities, but the set of options/constraints that attested regularities have generated as the context of any future potential linguistic acts[...]” (Harder 2010: 302).

Ved at definere afvigelser ift. en norm kan L2-former ses som afvigende, selvom modersmålstalende laver tilsvarende afvigelser. Udfordringen ved at sammenligne med en norm er dog at den kan ændre sig eller være lektalt betinget. Derfor må vi vælge og eksplicitere hvilken norm vi følger.

3.1. *Afvigelser fra et modtagerperspektiv*

Vi kan ikke afgøre hvordan afsenderens sprognormer eller *langue* er. Vi kan kun forholde os til hvilke sprognormer vi som modtagere har. Når vi beskriver en afvigelse, forholder vi os til hvordan vi som modtagere opfatter afvigelsen. Vi kan ikke vide hvordan eller hvorfor en afvigelse er opstået, og hvad afsenderen intenderede at skrive. Vi kan kun forholde os til hvordan vi som modtagere opfatter afvigelsen og vil kategorisere den.

Denne introspektive fremgangsmåde er ikke uproblematisk; vi har ikke altid den fornødne selvindsigt til fx at afgøre om en norm er ved at rykke sig, eller om vi bedømmer tekster skrevet af personer med dansk som L2 hårdere end tekster fra modersmålstalende. For at kunne kategorisere afvigelser må vi også i opmærkningen skrive et forslag til en korrekt målform, dvs. vi kan ikke undgå at skulle gætte på hvad afsenderen ville skrive.

Når vi har lokaliseret afvigelser i praksis, har vi set på om der var afvigelser ift. Dansk Sprognævns normer (fx *bedede* for *bad*), ift. danske grammatikker og ift. vores egen sproglige intuition. Nogle gange er der dog ikke overensstemmelse mellem disse kilder. Fx bruger mange kursister *ny* uden endelse i eksempler som *min ny lejlighed*. Brugen af *ny* fremfor det mere udbredte *nye* kan opfattes som afvigende, men da Retskrivningsordbogen godtager begge former, er *ny* ikke markeret som en afvigelse.

I mange tilfælde var det let at identificere afvigelser, især inden for morfologi og syntaks som i (1):

- (1) I 1948 Maria begyndte at studere medicin (3.4.G²)

2 Henvisningen læses som: danskuddannelse 3, modul 4, kursist G

I andre tilfælde er det mere vanskeligt, særligt hvor der er forskellige normer for tale- og skriftsprog, eller hvor normen måske er ved at ændre sig, som i *Venligst ring*. Konstruktionen er ikke beskrevet i standardgrammatikker og falder uden for normen ift. Hansen & Heltofts (2011) beskrivelse af at kun *så* og *da* kan stå på fundamentpladsen før imperativer. Christensen (2012: 26) skriver at det i moderne dansk virker “mest rimeligt at placere ordet *venligst* der, hvor man placerer andre småord, der påvirker, hvordan imperativen skal forstås – nemlig til højre for den.” *Venligst ring* er derfor tagget som en afvigelse, selvom der kunne være en normændring undervejs, og konstruktionen tilsyneladende er udbredt – i hvert fald i et kursusvurderingsskema fra Det Humanistiske Fakultets ph.d.-skole på Københavns Universitet hvor den optræder flere gange, fx *Venligst husk at skrive dit navn øverst på side 1*.

Endelig ser vi flere eksempler som (2) med helsætningsordstilling i ledsætninger. Her kan man jf. Christensen & Jensen (2014) diskutere om ordstillingen i ledsætningen er afvigende eller ej da ledsætningen kan ses som forgrund.

(2) Men de tror at der er ikke så meget de kan at gøre (3.3.C)

Udbredelsen af helsætningsordstilling i ledsætninger er os bekendt ikke undersøgt for skriftsprog, men vi formoder at det forekommer langt mindre hyppigt på skrift end i tale. Derudover undervises kursister på sprogskoler i – og bedømmes på evnen til – at lave ledsætningsordstilling i ledsætninger. Af disse to grunde er ledstillingen i (2) medregnet som en afvigelse.

3.2. Tidligere undersøgelser af dansk skriftsprog

Vores undersøgelse har fokus på afvigelser i grammatik, ikke i ortografi eller ordvalg. Den sigter mod et bredt og samlet overblik over grammatikafvigelser. I tidligere skriftsprogsundersøgelser har rapporteringen af grammatikafvigelser ikke været fremtrædende, og begrebet grammatik har været snævrere defineret. I det følgende gennemgås hvordan vores fokus adskiller sig fra tidligere undersøgelser.

Det grundlæggende skel i vores undersøgelse er skellet mellem grammatikafvigelser og ikke-grammatikafvigelser. Jervelunds (2007) udførlige gennemgang af tidligere normbrudsundersøgelser for dansk skriftsprog viser at fokus oftest har været retstavning. Det vigtigste skel i disse undersøgelser har været mellem stavfejl og ikke-stavfejl, mens grammatikafvigelser enten ikke rapporteres eller ses som en restkategori. Ofte regnes forvekslingen af

springe/sprænge og *lærere* for *lærerne* for bogstavforvekslinger, snarere end for grammatisk betingede (Jervelund 2007).

Senere skriftsprogsundersøgelser har haft særlig opmærksomhed på fonologiens rolle ved normbrud i skriftsprog, bl.a. Johannsen (2012) og Brink, Elbro & Johansen (2014) der skelner mellem *tegnsetsningsfejl*, *udtaleoverensstemmende fejl* og *ikke-udtaleoverensstemmende fejl*. Med sit fokus på udtale forholder denne sortering sig ikke til skellet mellem grammatik og ikke-grammatik. Tegnsætningsfejlene kan dog hovedsageligt regnes for grammatikrelaterede. Både i Johannsens (2012) undersøgelse af danske gymnasiestile og i en senere undersøgelse af universitetsopgaver (Blom et al. 2017) er tegnsætningsfejl (især kommafejl) den hyppigste afvigelsestype. Selvom afvigelser i tegnsætning er grammatikrelaterede, ser vi i vores undersøgelse helt bort fra dem. På danske sprogskoler undervises der først i tegnsætning på sene moduler, så ikke alle kursister i vores undersøgelse har forudsætningerne for produktion af korrekt dansk tegnsætning. Desuden er tegnsætningsfejlene i Johannsen (2012) så talrige (90 % af alle afvigelser) at en opgørelse af tegnsætning i vores undersøgelse må formodes at blive unødigt tidskrævende ift. den begrænsede teoretiske indsigt de kunne give i learneres beherskelse af dansk grammatik og i modersmålets indflydelse.

I modsætning til tidligere undersøgelser synes studiet af sproglige afvigelser i danske universitetsopgaver (Blom et al. 2017) ikke at opstille et primært skel med udgangspunkt i ortografi eller fonologi. Studiet har til formål både at beskrive ortografi, tegnsætning og grammatik, og det forholder sig til en bred kam af afvigelsestyper: tegnsætning, stavning, layout, semantik, idiomer, reference, kongruens og syntaks. Foruden tegnsætning kan de tre sidstnævnte kategorier ses som grammatikafvigelser, men mange af de øvrige kategorier indeholder også afvigelser, som vi, med en bredere definition af grammatik, ser som grammatiske. Fx optælles *af vide* (for *at vide*) som en konsonantforveksling, og ikke som grammatikrelateret, til trods for at infinitivmarkøren *at* er et grammatisk ord. Også forveksling af *synes/syntes* opgøres som en stavfejl (dog af typen bøjningsafvigelse). Afvigende brug af et ord, manglende ord og overflødige ord placeres i kategorien semantik. Hvis ordet er grammatisk, fx en infinitivmarkør, opgøres det i vores undersøgelse som en grammatikafvigelse, jf. (3) - (5).

- (3) Afvigende grammatisk ord: vi har masse ting til taler om (3.3.B)
- (4) Manglende grammatisk ord: god til (at) pas på mig selv (3.4.E)
- (5) Overflødig grammatisk ord: der er ikke så meget de kan at gøre (3.3.C)

I forhold til tidligere undersøgelser af skriftsprog har vores undersøgelse primært fokus på grammatik. Først undersøges hvad der kunne være relateret til grammatik, og dernæst placeres øvrige afvigelser i restkategorierne ortografi-afvigelser og leksikalske afvigelser.

4. Hvad er grammatik?

I det følgende gennemgås hvordan den brede tilgang til grammatik udmønter sig, og hvilke praktiske problemer der opstår ved afgrænsningen af grammatik fra ortografi og leksikon.

4.1. En bred tilgang til grammatik

Vores brede forståelse af grammatik bunder i ProGram-teorien (Boye & Harder 2012). If. denne teori kan grammatik tage mange former. Foruden syntaks og grammatiske morfemer inkluderer teoriens grammatikbegreb også grammatiske ord: både ord der traditionelt er beskrevet som funktionsord (fx konjunktioner, artikler og hjælpeverber) og, mere utraditionelt, visse former for pronominer og præpositioner. Særligt præpositionerne kan dog være vanskelige at kategorisere (jf. Messerschmidt et al. 2018). If. ProGram-teorien har de forskellige former for grammatik tilfælles at de per konvention udgør den diskursive baggrund: Grammatiske elementer som bøjningsendelser og grammatiske ord kan ikke udgøre det primære budskab i en ytring. Kun leksikalske elementer (som *ko* og *spis-*) kan udtrykke det primære budskab. Vha. fokuseringstest kan man afgøre om et ord er grammatisk eller leksikalsk (jf. Kristensen & Boye 2016).

Med afsæt i ProGram-teorien kan vi både beskrive rent kombinatoriske grammatikafvigelser som i (6) og afvigelser ved grammatiske items som i (3) - (5).

(6) imens giftede sig hun (3.4.F)

De fleste afvigelser relaterer sig både til kombinatoriksiden og itemsiden, som bøjningsafvigelsen i (7), hvor kombinationen af alkvantoren *hele* og substantivet *nat* afviger da bestemthedssuffikset, et grammatisk item, mangler.

(7) Vi skal danse hele nat (3.2.K)

Med udgangspunkt i ProGram-teorien har vi afgjort om et item er grammatisk eller leksikalsk for også at fange de itemrelaterede afvigelser der typisk ikke opgøres som grammatikrelaterede i andre undersøgelser. Vi definerer altså en afvigelse som en grammatikafvigelse hvis den relaterer sig til kombinatorik eller til brug eller stavning af grammatiske items (grammatiske ord eller grammatiske affikser). Afgrænsningen til ortografi og leksikon byder dog i nogle tilfælde på udfordringer.

4.2. *Grammatik vs. ortografi*

Afgrænsninger af stavfejl og grammatikafvigelser er en kendt problematik i skriftsprogsundersøgelser. Jervelund (2007: 34) diskuterer kategoriseringen af *bedte* for *bad* og *nogle* for *nogen*. Begge typer afvigelser regnes traditionelt for stavfejl selvom *bedte* er en bøjningsafvigelse, og selvom det er brugen, ikke stavningen, af *nogle* der afviger. Når afvigelserne traditionelt regnes for stavfejl, kan det skyldes det praktiske hensyn at “[d]en korrekte fordeling af *nogen* og *nogle* fremgår [...] af Retskrivningsordbogen, ligesom bøjningsformer fremgår af ordbogen” (Jervelund 2007: 34).

I vores undersøgelse er skellet mellem grammatik og ikke-grammatik teoretisk, snarere end praktisk, funderet. Afvigelser i brug eller stavning af grammatiske elementer (jf. Boye & Harder 2012) kategoriseres som grammatikafvigelser uanset hvad Retskrivningsordbogen måtte indeholde af oplysninger. Afvigelser i bøjning (som i *bedte* for *bad* eller i *har mistede* for *har mistet*) og afvigelser i brugen af grammatiske ord (*nogen/nogle*) kategoriseres alle som grammatikafvigelser. Dermed undgår vi at grammatikafvigelser kamoufleres som en del af andre kategorier. Kun afvigelser i leksikalske elementers ortografi (i rødder eller afledningsmorfemer) regnes for rent ortografiske, såsom *tyskland* for *Tyskland*, *tet* for *tæt*, *solbrinner* for *solbriller* og *skatejage* for *skattejagt*.

Denne fremgangsmåde er både teoretisk funderet og operationaliserbar. Den høje interrater reliability i vores undersøgelse for kategorisering af ortografiske elementer viser at skellet er overvejende klart (88,2 %). Der er dog fortsat enkelte forekomster som ligger på grænsen mellem ortografi og grammatik. Eksemplerne (8) og (9) indeholder begge afvigelser i rod-morfemerne for *boger/bøger* og *stør/stor*.

- (8) Boger, Kuglepen, telefon (3.3.E)
 (9) in stør hund (2.3.A)

Afvigelserne kan vidne om kursisternes kendskab til regelmæssige bøjningsmønstre og dermed tolkes som grammatikafvigelser. *Boger* kan ses som regelmæssigt dannet fra *en bog*. *Stør* kan ses som regelmæssigt dannet gennem mønsteret *stør, større, størst*. Dermed minder de om grammatikafvigelsen *bedte* for *bad*. Vi har dog kategoriseret (8) og (9) som ortografiske afvigelser ud fra det princip at afvigelserne forekommer i rodmorfemer, ikke i grammatiske morfemer.

4.3. Grammatik vs. leksikon

Forveksling af ord eller afvigende brug af ord optræder også. Hvis afvigelsen berører et grammatisk ord, som i (3) - (5), ses den som grammatisk. Hvis ordet er leksikalsk (fx *plads* for *sted*), er afvigelsen som udgangspunkt kategoriseret som leksikalsk. Der er dog 15 særlige tilfælde i kategorien ordvalg i vores korpus. I eksemplerne (10) og (11) forveksles to leksikalske elementer, men i begge tilfælde er der tale om forveksling af afledninger (*interessere* for *interessant* og *glæde* for *glad*). Det afvigende valg af ordklasse resulterer i en afvigende kombinatorik. Derfor har vi kategoriseret afvigelserne som grammatiske.

(10) DET ER MEGET INTERESSERE EMNE (3.4.A)

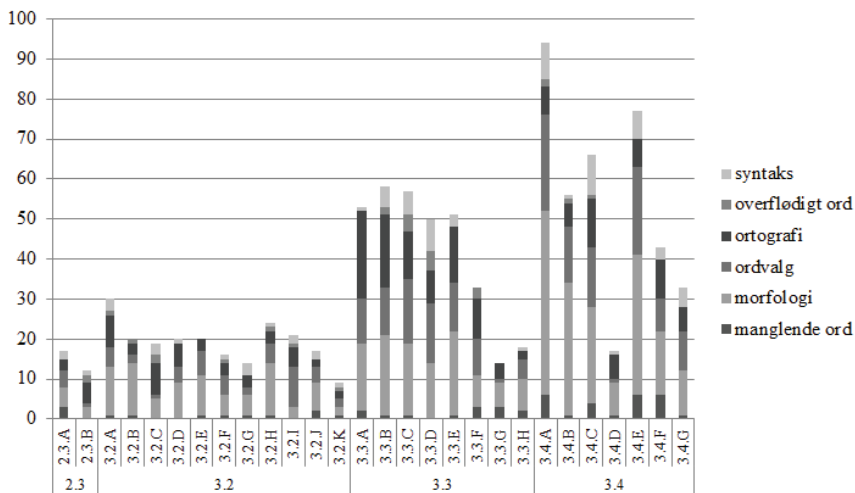
(11) Jeg er glæde for at høre fra dig (3.3.D)

Afvigelsen i (11) med to forvekslede ord der udtales næsten ens, er særligt vanskelig da den også kunne anses for ortografisk.

5. Kort om resultater

Alle 28 kursister har afvigelser i deres tekster, både grammatiske og ikke-grammatiske. Som det fremgår af figur 1 har alle kursister nemlig forekomster af morfologiafvigelser og af ortografiafvigelser, men derudover er der stor individuel variation. Fx har ikke alle kursister syntaksafvigelser (jf. 3.2.B, 3.2.E, 3.3.F og 3.3.G i figur 1).

Umiddelbart ser det ud til at kursisterne på de høje moduler producerer flest afvigelser, men det skyldes at de skriver længere tekster. Fx har 3.4.D flere afvigelser per 100 løbende ord end 3.4.E der har skrevet en længere tekst. Når man opgør hyppigheden af grammatikafvigelser, kan man med fordel inddrage flere forskellige frekvensmål. Man kan som nævnt opgøre frekvensen ift. hvor tit afvigelsen forekommer i en tekst: som absolut frekvens eller som antal afvigelser per 100 løbende ord i korpuset. Man

Figur 1: Antal afvigelsestyper per kursist. X-aksen viser kursistnumre ordnet efter danskuddannelse og modul (2.2., 3.2, 3.3 og 3.4). Inden for hvert modul er kursisterne rangordnet, så kursisterne med flest afvigelser per 100 løbende ord står mod venstre. Y-aksen viser antal afvigelser.

	grammatiske	ikke-grammatiske	uafklarede præpositioner	total	andel i procent
ortografi	-	198	-	198	20,7 %
ordvalg	56	125	45	226	23,6 %
overflødig ord	7	7	14	28	2,9 %
manglende ord	16	13	21	50	5,2 %
morfologi	377	-	-	377	39,3 %
syntaks	80	-	-	80	8,3 %
total	536	343	80	959	100 %
andel i procent	55,9 %	35,8 %	8,3 %	100 %	

Tabel 1: Fordeling af undersøgelsens afvigelser på overordnet type.

kan undersøge kursisternes individuelle variation: Hvor mange kursister producerer afvigelsen, og hvor mange afvigelser producerer hver kursist i snit? I undersøgelser af *learner errors* er det også oplagt at rapportere andelen af potentielle afvigelser (jf. Thewissen 2015). Ortografiafvingelser kan forekomme i alle slags ord, men grammatikafvingelser er kontekstbestemte. Der er kun potentiale for en afvigelse i verbalmorfologi hvis der er et verbum. I alt opmærkede vi 131 verbalafvingelser i korpussets 1050 verber. Andelen af potentielle verbalafvingelser er således 12,5 %.

5.1. *Grammatikafvingelser samlet set*

Tabel 1 giver et overblik over det totale antal afvigelser samt fordelingen mellem grammatikafvingelser og ikke-grammatikafvingelser. Grammatikafvingelserne udgør i alt 55,9 % af det samlede antal afvigelser, mens ikke-grammatikafvingelser udgør 35,8 %. En kontrastiv undersøgelse af vores korpus vs. et tekstkorpus for skribenter med dansk som L1 vil kunne afgøre om den høje andel grammatikafvingelser udelukkende kan tilskrives det brede grammatikbegreb, eller om den kan skyldes forskelle mellem dansk som L1 og L2.

Kategorien ortografi indeholder ikke grammatikafvingelser (jf. afsnit 4.3), men de øvrige kategorier i tabel 1 gennemgår vi herunder. Ordvalgsafvingelser og manglende og overflødige ord kan være grammatiske. Syntaksafvingelser og morfologiafvingelser er altid grammatiske.

5.2. *Ordvalg*

Med 226 forekomster udgør ordvalgsafvingelser 23,6 % af det totale antal afvigelser. Heraf er 125 ikke-grammatiske, fx leksikalsk forveksling af *synes* for *tror* eller *folk* for *mennesker*. Derudover er der 56 grammatikafvingelser, fx forveksling af grammatiske ord som hjælpeverber (*har* blev *venner med*) og konjunktioner (12). Desuden er der forveksling på tværs af ordklasser, som i (3), (10) og (11).

- (12) De kom i tirsdags omkring klokken to i aften når vi var ikke hjem
(3.3.C)

Endelig er der 45 eksempler på forveksling af præpositioner, hvis grammatiske status er uafklaret, jf. afsnit 4.1.

5.3. Manglende og overflødige ord

Manglende og overflødige ord i korpusset er oftest præpositioner, fx *Ring mig!*, *Hils til familien*. Manglende ord er grammatiske i 16 af 50 tilfælde, mens overflødige ord er grammatiske i 7 af 28 tilfælde. De grammatiske ord er typisk infinitivmarkøren *at*, jf. eksemplerne (4) og (5), konjunktioner og artikler: *jeg har en fødselsdag*. Leksikalske ord er typisk pronominer og substantiver, fx *et par stykke øl*.

5.4. Syntaksafvigelser

Syntaksafvigelser drejer sig hyppigst om placering af sætningsadverbial (27 afvigelser) og om manglende inversion af subjekt og verbal (23 afvigelser). Placeringen af sætningsadverbialet afviger hos 15 kursister: i 17 ledsætninger og 10 helsætninger. I 14 ud af de 17 ledsætninger er der valgt helsætningsordstilling, i resten er adverbialet placeret andre steder i ledsætningen. I 8 af ledsætningerne med helsætningsordstilling kan man jf. afsnit 3.1. diskutere om ordstillingen afviger. I de resterende 6 er ordstillingen afvigende som i den adverbiale ledsætning i (13).

- (13) Hvis parken er ikke derhen, må vi cykle 5 km til næsten park (3.4.C)

Vi forventede at manglende inversion af subjekt og verbal ville være udbredt blandt kursisterne. Afvigelsen forekommer dog kun hos 10 kursister, måske fordi de undgår at producere sætninger hvor der skal være inversion. Når sådanne sætninger produceres, er andelen af afvigelser til gengæld høj: 25 % af alle deklarative sætninger med adverbial, ledsætning eller objekt i forfeltet mangler inversion. Kursisterne har tilsyneladende godt styr på inversion ved spørgsmål og topikaliseret objekt. Udfordringen ligger efter adverbialer og ledsætninger i forfeltet:

- (14) Derefter jeg håber vi skal danse (3.2.C)
 (15) Hvis jeg kunne sige en ting til om mit opdragelse, det er at jeg er glad for det (3.4.E)

5.5. Morfologiafvigelser

De mest fremtrædende morfologiafvigelser i korpusset vedrører verbalformer (34,7 %), adjektivbøjning (22,5 %) samt nominalers numerus (15,6 %) og genus (10,9 %). Alle 28 kursister har afvigelser i verbalformer (4,7 i gns.). Som nævnt afviger hele 12,5 % af verberne i korpusset. Især infinitiv er vanskelig (57 tilfælde): I 22,5 % af de tilfælde hvor infinitiv er den norme-

rede form, bruges en anden form i stedet: præsens (39 tilfælde), imperativ, præteritum eller perfektum participium:

- (16) Glæder mig til at fortæller mere (3.3.F).
 (17) Derfor skal vi find en løsninger (3.4.C)

Afvigelsen findes typisk efter modalverber (40 tilfælde), som i (17). En mulig forklaring på brugen af præsens og imperativ i stedet for infinitiv kunne være at de tre former ofte er sammenfaldende på engelsk, undtagen 3.sg. På dansk bruger kursisterne tilsyneladende præsens som default. Kun sjældent bruges infinitiv for præsens: Afvigelsen udgør 3,2 % af alle verber i præsens.

Adjektivernes bøjning afviger hos hele 23 kursister (3,7 i gns.). Afvigende brug af nøgen form (for enten e- eller t-form) udgør 60 % af de samlede adjektivafvigelser, fx *offenlig torve* (3.3.E) og *vejret var varm* (3.3.A). Samme mønster ses i Janiks (2017: 98) undersøgelse af adjektivbøjning hos learnere med engelsk som modersmål og norsk som andetsprog. Adjektivafvigelser har både at gøre med genus, numerus og bestemthed, men det er svært at skelne mellem afvigelser i bestemthed vs. numerus da e-formen kan dække over begge dele.

Afvigelser i genus og numerus forekommer også ved andre ordklasser. Der er 59 numerusafvigelser hos 20 kursister på alle niveauer (3,1 afvigelser i gns.). De findes mest i substantiver, men også i pronominer og artikler. Det kan være uautoriserede former (*gode tings*), singularis for pluralis (*min kollegaer*) og, mindre hyppigt, pluralis for singularis (*mine kone*).

I substantiver, pronominer og artikler ses også genusafvigelser hos 17 kursister (2,4 afvigelser hver). Genusafvigelser ses hyppigere i ubestemte artikler (13,6 %, fx *en budget*) end for suffikser (2,5 %, fx *togen*), når vi ser på andelen af potentielle afvigelser. Utrum bruges oftere for neutrum end omvendt (26 vs. 15 forekomster). Eneste undtagelse fra dette mønster er de fritstillede pronominer: Her er der kun afvigelser, hvor *det* er brugt for *den*.

6. Konklusion og perspektiver

Korpusundersøgelsen viser at det ikke er let at definere hvad en grammatikafvigelse er. Eftersom L1-talere også producerer afvigelser, kan de ikke bruges som sammenligningsgrundlag. I stedet sammenlignes med en norm. Desuden kan det være vanskeligt at afgøre om et normbrud er relateret til grammatik, ortografi eller leksikon.

Til trods for disse udfordringer har vi præsenteret teoretisk funderede

definitioner der i praksis muliggør en skelnen mellem grammatik og ikke-grammatik. Vi har identificeret dele af dansk grammatik som er særligt vanskelige når engelsk er L1, herunder adjektivbøjning, brug af infinitiv og inversion efter adverbialer og ledsætninger. Vores undersøgelse har en høj interrater reliability og kun få uafklarede tilfælde: de svært klassificerbare præpositioner.

Da tidligere danske sprogfejlsundersøgelser har kategoriseret en del grammatikafvigelser som stavfejl, er det ikke klart om andelen af grammatikafvigelser i vores kursiststilet afviger fra andelen af grammatikafvigelser hos fx gymnasieelever (Johannsen 2012) og universitetsstuderende (Blom et al. 2017). Men fremtidige kontrastive undersøgelser af dansk som L1 og L2 kan afgøre om det er tilfældet.

Sammenligninger med andre kursistgrupper kan besvare en række spørgsmål relateret til andetsprogsforskning: Hvilke afvigelser kan skyldes tværspørgs indflydelse fra modersmålet eller andre sprog, og hvilke er fælles for alle lærnere uanset L1? Skal grammatikundervisningen tilrettelægges forskelligt afhængigt af kursistens modersmål?

Vores grammatikdefinition har den fordel at den dækker en bred vifte af grammatiske fænomener som i andre undersøgelser ville blive kategoriseret som ortografiske eller leksikalske. Dermed får vi et overblik over forskellige typer grammatik som fremover kan bruges til at undersøge hvordan forskellige typer grammatikafvigelser i en tekst påvirker læsning og forståelse. Fremadrettet håber vi vha. læseforsøg med naturalistiske grammatikafvigelser at kunne opstille en model for processering og forståelse af naturligt forekommende grammatikafvigelser.

Om forfatterne

Katrine Falcon Søby, ph.d.-studerende, Broken Grammar and Beyond, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.
Line Burholt Kristensen, ph.d., Broken Grammar and Beyond, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Litteratur

Blom, J.N., Rathje, M., Jakobsen, B. le E., Holsting, A., Hansen, K.R., Svendsen, J.T., Vildhøj, T.W., Lindø, A.V. (2017): Linguistic Deviations in the Written Academic Register of Danish University Students. *Oslo Studies in Language* 9 (3), 169-190.

- Boye, K. & Harder, P. (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88 (1), 1-44.
- Brink, E. T., Elbro, C. & Johannsen, S. (2014): Sproglige fejl og karakterer i danske gymnasiestyle. *Mål og Måle* 36 (2), 5-9.
- Broken Grammar and Beyond (<http://www.nors.ku.dk/forskning/projekter/broken-grammar-and-beyond/>) (lokaliseret d. 5. januar 2019).
- Christensen, T. (2012): Læs venligst her - om at tale venligt. *Danes, Magasinet for danskere i udlandet* 6, 26-27.
- Christensen, T. & Jensen, T. (2014): Det er klart at ledsætninger har da ledsætningsordstilling – eller har de? *Nyt fra Sprognævnet* 2014 (1).
- Hansen, E. & Heltoft, L. (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København: Syddansk Universitetsforlag.
- Harder, P. (2010): *Meaning in Mind and Society. A Functional Contribution to the Social Turn in Cognitive Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Janik, M. (2017): Positive and Negative Transfer in the L2 Adjective Inflection of English-, German- and Polish-speaking Learners of L2 Norwegian. I: *Crosslinguistic Influence and Distinctive Patterns of Language Learning. Findings and Insights from a Learner Corpus*. Golden, A., Jarvis, S. & Tenfjord, K. (red.). Bergen: Multilingual Matters.
- Jervelund, A. Å. (2007): *Sådan staver vi, om ortografi og stavfejl*. Frederiksberg: Dansk Sprognævn/Dansklærerforeningen.
- Johannsen, S. (2012): Fejl og karaktergivning i danske gymnasiestyle. *Mål og Måle* 35 (1), 18-23.
- Kristensen, L. B. & Boye, K. (2016): Svært ved Grammatikken – del 3. *Logos* 77, 27-31.
- Messerschmidt, M., Boye, K., Overmark, M., Kristensen, S. & Harder, P. (2018): Sondringen mellem grammatiske og leksikalske præpositioner. *Ny forskning i grammatik* 25, 89-106.
- Lennon, P. (1991a): Error and the Very Advanced Learner. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 29 (1), 31-44.
- Lennon, P. (1991b): Error: Some Problems of Definition, Identification, and Distinction. *Applied Linguistics* 12 (2), 180-196.
- Pawlak, M. (2013): *Error correction in the foreign language classroom, reconsidering the issues*. Heidelberg: Springer.
- Thewissen, J. (2015): *Accuracy across Proficiency Levels. A Learner Corpus Approach*. Louvain-LaNeuve: Presses Universitaires de Louvain.
- University of Sheffield (<http://www.sheffield.ac.uk/international/english-speaking-countries>) (lokaliseret d. 4. januar 2019).

Dansk med måde

Henrik Høeg Müller

Abstract

The purpose of this paper is to show that the use of manner verbs differs systematically between Danish and Spanish, and that this factor exercises a decisive influence on their clause formation and distribution of semantic content across linguistic units. It is argued that in Danish, due to its strong preference for using manner verbs as main predicates, the semantic component *MANNER* becomes the core information which frames the expression of the event, while in Spanish the manner in which an event evolves is usually not mediated linguistically as a central component of the clause, if expressed at all. Consequently, speakers of Danish focus on events as visual manifestations of reality, while speakers of Spanish are not attuned to conceptualizing events visually.

Nøgleord

begivenheder, germanske vs. romanske sprog, MÅDE og RETNING, typologi, verber, visualisering

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at vise, at brugen af verber, der udtrykker måde, er systematisk forskellig mellem dansk og spansk, og at det har en afgørende indflydelse på disse sprogs sætningsdannelse og fordeling af semantisk indhold på tværs af sproglige enheder (Müller 2014).¹ Danks udprægede tendens til at anvende verber, der udtrykker måde, som sætningens hovedverbum, bevirker, at den semantiske komponent MÅDE bliver den kerneinformation, der i vid udstrækning er bestemmende for begivenheders sproglige udformning. Modsat forholder det sig med spansk, hvor måden,

1 Se også fx Slobin (2004) og (2006) vedr. mådeudtryks fremtrædende rolle i visse sprog.

en begivenhed er eller udvikler sig på, normalt indtager en langt mindre indflydelsesrig position i sætningen.

Jeg vil på det grundlag – og i overensstemmelse med Herslund & Barons (2005) leksikalsk-typologiske teori vedr. kontrasterne mellem endo- og exocentriske sprog – argumentere for den antagelse, at dansk- og spanskaltalende skaber forskellige mentale repræsentationer af virkeligheden. Uden at have eksperimentelt belæg for det er idéen, at danskaltalende generelt fokuserer på begivenheder som visuelle manifestationer af virkeligheden (Baron 2014: 298f.) – man forestiller sig altså konkret, hvordan en figur bevæger sig eller er placeret ift. grunden – mens spanskaltalende snarere opfatter begivenheder som abstrakte aktiviteter eller positionelt non-specifikke relationer mellem figur og grund.

2. Baggrund

Inden for den traditionelle komparative lingvistik har kontrasterne mellem germanske og romanske sprog, især med hensyn til udtryk for bevægelsesbegivenheder i tysk og fransk, været genstand for opmærksomhed gennem mange år (se fx Strohmeier 1924, Malblanc 1944, Bergh 1948 og Vinay & Darbelnet 1958). For eksempel henleder Strohmeier (ibid.: 191-192, citeret i Woldersgaard 2017: 13-14) opmærksomheden på den leksikalske asymmetri, der findes mellem franske og tyske bevægelsesudtrykks specialiseringsgrad, når han nævner, at det franske verbum *aller* 'gå' svarer semantisk til en række forskellige tyske verber, såsom *gehen* 'gå', *fahren* 'køre', *reiten* 'ride', *fliegen* 'flyve', *segeln* 'sejle' etc. Samtidig peger han på, at de tyske verbers såkaldt specialiserede betydning ofte udtrykkes på fransk af andre typer bevægelsesverber, såsom *entrer* 'bevæge sig ind' og *sortir* 'bevæge sig ud', uafhængigt af den specifikke bevægelsesbegivenheds udfoldelse, dvs. den måde, den foregår på, samt aktanternes karakteristika og konfiguration i øvrigt.

Det er imidlertid først med Talmy (fx 1985), at forskellige måder at udtrykke bevægelsesbegivenheder på beskrives som systematiske typologiske kontraster mellem sprogs foretrukne konstruktionstyper. Kort fortalt arbejder Talmy med fire slags semantiske komponenter: 1) *Figur*: den entitet, der bevæger sig eller befinder sig et sted; 2) *Grund*: den entitet, som fungerer som spatialt referencepunkt for figurens bevægelse eller lokation; 3) *Retning*: den bevægelsesretning eller -bane, som figuren følger; og 4) *Måde*: den måde,

hvorpå figuren bevæger sig.² Ud fra hvilken semantisk komponent der inkorporeres i verbet, opstiller Talmy tre konstruktionstyper: mådesinkorporerende, retningsinkorporerende og grundinkorporerende.³ Dette fører til, at de germanske sprog i hovedtræk opfattes som mådesinkorporerende, mens de romanske regnes for retningsinkorporerende.

Senere udvider Talmy (fx 2000) sin typologi, så den ud over bevægelseskonstruktioner også omfatter resultatative konstruktioner à la *han maler huset rødt*, og vigtigst af alt udvikler han den idé, at alle komplekse begivenheder grundlæggende består af en såkaldt rammebegivenhed, *framing event*, som tilfører den komplekse begivenhed den mest centrale information – udgør rammebetingelserne om man vil – og en medbegivenhed, *co-event*, der tilføjer mindre vigtig, udenomsinformation. Følgende eksempler fra dansk og spansk illustrerer disse begrebers anvendelse på en kompleks bevægelsesbegivenhed, hvor rammebegivenheden er markeret med fed og understregning, mens medbegivenheden er markeret med fed.

- (1) Ole **svømmede over** Guadalquivir.
 (2) Ole **cruz-ó** el Guadalquivir **nad-ando**.
 Ole krydse-PST ART Guadalquivir svømme-GER

Som det fremgår af eksemplerne, definerer Talmy inden for bevægelseskonstruktioner betydningskomponenten RETNING som rammebegivenhed, og komponenten MÅDE som medbegivenhed. Dette fører i sidste ende til, at de germanske sprog klassificeres som *S(atellite)-framed*, idet de prototypisk udtrykker RETNING i en satellit (fx en verbalpartikel), mens de romanske sprog klassificeres som *V(erb)-framed*, da RETNING som hovedregel realiseres i disse sprogs verbale rod. Det betyder, at i Talmys udspil fra 2000 til en typologi baserer kontrasteringen af sprog sig på, hvorvidt betydningskomponenten RETNING indkodes i en satellit eller en verbalrod (se også Morita 2011).

Talmys typologiske tilgang er i hvert fald de seneste 10-15 år blevet kritiseret ud fra en række perspektiver, og mere eller mindre omfattende ændringer og præciseringer er blevet bragt i forslag (se fx Slobin 2004, Pedersen 2009, Beavers et al. 2010, Croft et al. 2010, Müller 2014). Det problem, som er fokus for denne artikel, er, at Talmys *tertium comparationis* – dvs. forskellige måder at kode bevægelsesbegivenheder på i henhold til sprogs strukturelle

2 Se fx Croft et al. (2010: 201-205) for en mere omfattende udlægning af Talmys tidlige idegrundlag.

3 Den sidste type er ikke relevant her.

realisering af RETNING – ikke giver et retvisende “typologisk” billede af dansk og de konsekvenser, som MÅDE-komponentens fremtrædende rolle har for sætningsdannelse og opfattelsen af begivenheder.⁴ Hertil knytter sig så yderligere det aspekt, at Talmys meget indflydelsesrige typologi, såvel som den store mængde litteratur om bevægelsesbegivenheder, den har genereret, synes at have ført til den forholdsvis udbredte antagelse, at mådesudtryk er undergivet, hvordan bevægelsesbegivenheder kodes sprogligt (se fx Akita 2017). Som tidligere nævnt betragtes mådesudtryks prominente rolle i visse sprog imidlertid i denne artikel som et af bevægelsesbeskrivelser uafhængigt, selvstændigt fænomen (se Slobin 2004 og 2006 for et tilsvarende synspunkt). Kort fortalt er en af de centrale udfordringer ved Talmys tilgang derfor, som jeg ser det, at udtryk for bevægelsesbegivenheder bliver typologisk definerende for dansk, og at MÅDE-komponentens helt afgørende betydning samtidigt overses.

3. Specifikke vs. generelle verber

Ifølge Herslund (2014: 75) er det en grundlæggende forskel på de germaniske og de romanske sprog, at de romanske anvender langt flere generelle verber end de germaniske. Herslund (ibid.: 76) beskriver generelle verber som denoterende begreber, hvis definition indeholder relativt få semantiske træk, dvs. at begreberne har en reduceret intension. Dette indebærer, at den mængde entiteter, som falder ind under de generelle begreber, er relativt stor, dvs. at de har en bred ekstension. Modsat har specifikke verber en rigere intension forstået på den måde, at mængden af træk, der definerer begrebet, er større, hvilket så på den anden side resulterer i en snævrere ekstension. Et begrebs ekstension er altså en konsekvens af og omvendt proportional med dets intension. Forskellen mellem dansk og spansk for så vidt angår anvendelsen af specifikke vs. generelle verber illustreres af eksemplerne i (3) og (4).⁵

4 Paradoksalt nok ville den tidlige version af Talmys typologi, der jf. beskrivelsen ovenfor opererer med mådesinkorporerende sprog, nok være mere adækvat i forhold til at give et retvisende billede af dansk som sprogtype.

5 De dele af eksemplerne, der er relevante i den specifikke kontekst, markeres med fed gennem hele artiklen. De spanske eksempler glosseres generelt ikke, dels af overskuelighedsgrunde og pladshensyn, dels fordi de er indholdsmæssigt parallelle til de danske. Endelig skal det nævnes, at visse af eksemplerne i (3) også er anvendt i Müller (2014: 126).

<p>(3) [Dansk]
Gud skabte mennesket.
Træet kaster skygge.
Høns siger gok, gok.
Ole lægger kabale.
Ea slår/borer/hugger/
saver et hul i væggen.</p>	<p>[Spansk]
Dios hizo al hombre.
El árbol hace sombra.
Las gallinas hacen clo, clo.
Ole hace solitario.
Ea hace un hueco
en la pared con un martillo,
un taladro, un hacha, una sierra.
‘Ea laver et hul i væggen med en
hammer, et bor, en økse, en sav.’</p>
<p>(4) [Dansk]
Hun satte retten ind i ovnen.
Hun hælder meget olie
i mayonnaisen.
Han hænger jakken ind
i skabet.
Han stak hænderne i lommen.
Han stopper bukserne ned
i støvlerne.</p>	<p>[Spansk]
Metió el plato en el horno.
Mete mucho aceite en la
mayonesa.
Mete la chaqueta en el ropero.
Metió las manos en el bolsillo.
Mete los pantalones en las botas.</p>

De danske verber har et højt semantisk specificitetsniveau, da de mere eller mindre direkte udtrykker den måde, hvorpå de relevante verbale aktiviteter udføres. De pålægger deres interne argumenter (her det direkte objekt) semantiske restriktioner og har derfor et relativt begrænset anvendelsesområde i forhold til typen af situationer, de kan beskrive. De spanske modstykker, verballeksemerne *hacer* ‘gøre’ og *meter* ‘anbringe’, indeholder derimod ikke nogen form for MÅDE-komponent, hvilket betyder, at de kan indgå i konstellationer med alle argumenter uafhængigt af disses referentielle eller semantiske “beskaffenhed”. De spanske verber denoterer således en generel aktivitet, der kan dække mange forskellige situationer beskrivelsesmæssigt (se Müller 2014: 127). Samtidig kan man konstatere, at eksemplerne i (3) og (4) jo ikke refererer til, hvad man traditionelt forstår ved bevægelsesbegivenheder, men derimod “gængse” transitive situationer.

Som eksemplerne i (5) viser, er billedet, ganske som vi kunne forvente, det samme, når der er tale om den slags begivenheder, hvor subjektsreferenten bevæger sig i en retning mod et mål. Fænomenet vedr. forskelle i hovedver-

bets semantiske specificitet i form af inkorporering af MÅDE-komponenten eller ej er som sagt bare ikke begrænset til denne snævrere kontekst.

(5)	[Dansk]	[Spansk]
	fisken svømmede ind	el pez entró
	fuglen fløj ind	el pájaro entró
	bilen kørte ind	el coche entró
	skibet sejlede ind	el barco entró
	(Müller 2014: 125-126)	

De danske verber integrerer BEVÆGELSE og MÅDE i deres leksikalske rod og udtrykker i kombination med retningspartikler (her *ind*) en bevægelsesbegivenhed, mens spansk for at udtrykke den samme type begivenhed bruger verber, der inkorporerer BEVÆGELSE og RETNING i roden. På grund af deres høje grad af specificitet pålægger de danske verber også her det interne argument (i dette tilfælde det intransitive subjekt) restriktioner, hvilket betyder, at subjektsreferenten skal være forenelig med den måde, bevægelsen udføres på (*svømme, flyve, sejle* etc.). Modsat indeholder det generelle spanske verbum *entrar* 'bevæge sig ind' ikke oplysninger, der indsnævrer dets potentiale til at kombinere med enhver referent, der er i stand til at udføre en bevægelse.

Det er vigtigt at bemærke, at de romanske sprog, ligesom dansk, rent faktisk disponerer over en stor mængde bevægelsesverber, der beskriver måden, hvorpå en figur bevæger sig i forhold til en grund, men at de normalt kun fungerer som rene aktivitetsverber (jf. Vendlers 1967 eventmodel). Det vil sige, at de som oftest ikke anvendes telisk til at beskrive en ændring i en entitets position eller beskaffenhed. Forskellen mellem dansk og spansk i forhold til fordeling af semantisk indhold på tværs af sproglige enheder i sætningen er således ikke bare et leksikalsk spørgsmål om, hvilke semantiske komponenter der er integreret i verbet, men lige så meget et spørgsmål om at tage hensyn til den egentlige brug af de leksikalske enheder.⁶

Ud over det rene semantiske perspektiv vedr. selektionsrestriktioner, så er en yderligere, og naturligvis beslægtet, konsekvens af de danske verbers

6 Dansk har en række deiktiske verber, såsom (*an*)*komme, drage, begive sig* og *vende*, der leksikaliserer BEVÆGELSE, men ikke MÅDE. Disse verber udtrykker dog stadig RETNING gennem en partikel (satellit) og adskiller sig dermed fra de typiske romanske verber, der udtrykker både BEVÆGELSE og RETNING i roden (se Müller 2014: 199, note 3).

høje specificeringsniveau, at danske verbale udtryk er langt mere følsomme i forhold til den ekstralingvistiske kontekst, de optræder i.

Eksemplerne i (6) viser tre typer danske verber, som pga. deres leksikalske specificitet, foruden at pålægge det interne argument restriktioner, også mere generelt interagerer med – eller man kunne sige, at deres anvendelse er bestemt af – ikke-sproglige kontekstuelle faktorer såsom visualisering af situationen. Igen er de tilsvarende spanske udtryk generelle og dermed neutrale over for ændringer i vores visuelle opfattelse af eller viden om fænomener i den ikke-sproglige verden.

	[Dansk]	[Spansk]	
(6a)	Rul vinduet ned.	Baja la ventana.	(<i>bajar</i> : bevæge ned)
(6b)	Ea drejer/taster hans nummer.	Ea marca su número.	(<i>marcar</i> : markere)
(6c)	Fluen sidder/*står på bordet.	La mosca está en la mesa.	(<i>estar</i> : være/ befinde sig)

Den danske resultative konstruktion i (6a) beskriver den måde, hvorpå en subjektsreferent opfordres til at udføre aktiviteten at åbne et vindue i en bil af ældre dato, altså ved manuelt at dreje et håndtag. I modsætning hertil indeholder det generelle spanske verbum *bajar* i den tilsvarende konstruktion ingen oplysninger om, hvordan bevægelsen skal udføres. Så sådan lidt populært sagt, er vi i Danmark nødt til at skrive (mådes)udtryk, når teknologien udvikler sig, mens det for spansktalende ingen betydning har ud fra et sprogligt perspektiv.

Det næste eksempel er parallelt. På grund af deres MÅDE-komponent kan de danske transitive aktivitetsværdier *dreje* og *taste* ikke bruges til at beskrive den samme situation. Brug af *dreje* kræver henvisning til en drejeskivetelefon, mens *taste* indebærer, at den pågældende telefon har nogle knapper, man kan trykke på. Det spanske verbum *marcar* derimod leksikalisierer ikke MÅDE, og derfor er dets anvendelse ganske upåvirket af telefonens indretning. Vi har altså på dansk i takt med den teknologiske udvikling måttet skifte verbalt udtryk for at give visuelt og situationsmæssigt adækvate beskrivelser af de pågældende aktiviteter, mens spansktalende bare har kunnet fortsætte uanfægtet.

Endelig illustrerer det sidste eksempel, at selv danske statiske positionsverber indeholder MÅDE, og følgelig skal referenten også i disse tilfælde svare til den måde, som verbet angiver. Ifølge Hansen (2001/[1974]: 147), som jeg vender tilbage til, forholder det sig sådan, at små dyr som fluer

og edderkopper sidder, mens større dyr som fx køer står, medmindre en bestemt kontekst angiver noget andet selvfølgelig. På spansk – og de øvrige romanske sprog – ville den mest naturlige formulering uden tvivl være en med et mådesneutralt positionsverbum som *estar* ‘være’ eller *encontrarse* ‘be-
finde sig’, hvis anvendelse er helt uafhængig af subjektsreferentens størrelse eller øvrige beskaffenhed.

4. MÅDE-verbernes anvendelse

Formålet med dette afsnit er yderligere at kvalificere den i indledningen fremsatte påstand, at danske verber, der udtrykker måde, anvendes bredt, kreativt og fleksibelt som leksikalske hovedverber i sætningsdannelsen, mens dette ikke gælder for de tilsvarende spanske verber.

4.1. Udvidelse af argumentstrukturen (afledt valens)

Danske aktivitetsverber er fleksible med hensyn til den argumentstruktur, de er i stand til at projicere. (7) viser, hvordan en række inergative, mådesinkorporerende aktivitetsverber, der normalt implicerer figurens/ subjektsreferentens bevægelse væk fra udgangspositionen, er blevet transitive og samtidig tager et tredje argument i form af et retningsangivende PP-komplement (*til Málaga*) (se også Müller 2014: 127ff.).

(7)	Ana	ror/ kører/ flyver/
sejler/ cykler	Juan	til Málaga.
(8)	*Ana	rema/ conduce/
vuela/ navega/ pedalea	a Juan	a Málaga.

De parallelle eksempler i (8) må regnes for ugrammatiske, idet de betydningsmæssigt tilsvarende spanske verber generelt er “fastlåste” i deres oprindelige intransitive valensskema.

Herudover viser eksemplerne i (9) og (10), hvordan andre typer aktivitetsverber, der ligeledes leksikaliserer MÅDE, men ikke indebærer en bevægelse væk fra udgangspositionen fra subjektsreferentens side, undergår ændringer i deres valensstruktur, her manifesteret som en reflektiv, intransitiv struktur med subjektsprædikativ, som i (9), og en transitiv struktur med objektsprædikativ, som i (10). Begge denoterer såkaldte “change of state”-situationer i Levin og Rappaport Hovavs (1995) forstand (se også Korzen 2004 for en udlægning af disse strukturer på dansk).

- (9) Brudgom **løj sig død** for at slippe for brylluppet.
www.udeoghjemme.dk (20. august 2014)
- (10) Man kan ikke **stege kødet mørt, kun mere tørt**.
www.dindebat.dk (19. januar 2007)

Som nævnt er denne mulighed for at modificere valensrammen hos forskellige danske verber, der har det tilfælles, at de leksikaliserer MÅDE, generelt ikke til stede på de romanske sprog, og samtidig kan den opfattes som en indikation på, hvordan man på dansk og andre germanske sprog kan prioritere at udtrykke MÅDE i sætningens centrum i stedet for i dens periferi, som det fx er tilfældet i en kausativ konstruktion à la *man kan ikke gøre kødet mørt ved at stege det, kun mere tørt*. Selv om de romanske sprog, herunder spansk, råder over “change of state”-konstruktioner (af nogen beskrevet som resultative eller kausative), der ligner de germanske, som fx *pintar la ropa azul* ‘farve tøjet blå’, anses det for et relativt marginalt fænomen, absolut ikke et systematisk, produktivt system som på dansk (se fx Korzen 2003: 85-89). Eksempel (11) viser, at det fx ikke kan lade sig gøre at modificere det spanske verbum *freír*’s ‘stege’ valensramme analogt med det danske eksempel (10).

- (11) *No pued-es **freír la carne tierna, sólo más seca**.
NEG kan-2SG stege ART kød mørt kun mere tørt
- (12) El novio intent-ó **evadir la boda mint-iendo/**
ART gom forsøge-PST undgå ART bryllup lyve-GER/
con mentira-s.
med løgn-pl
‘Gommen forsøgte at undgå brylluppet ved at lyve.’

Eksemplet i (12), som er delvist parallelt til (9), dog uden subjektsprædikativet *død*, har jeg medtaget for at vise, at MÅDE-komponenten som standard på spansk og andre romanske sprog udtrykkes i periferien af sætningen med en gerundium eller et PP-komplement, jf. også eksempel (2).⁷

7 Det er selvfølgelig muligt også på spansk at anvende *mentir* ‘lyve’ som hovedverbum i en konstruktion, der gengiver indholdet i (9) nogenlunde dækkende, som fx *mintió con su propia muerte para evadir la boda* ‘han løj med sin egen død for at undgå brylluppet’. Pointen er imidlertid, at der på spansk er tale om en fri beskrivelse og ikke som på dansk et konstruktionsmønster, der indebærer, at man kan lyve sig alt muligt forskelligt, såsom yngre, ældre, rig etc.

4.2. *Positionsverber*

På dansk anvendes positionsverber ofte i serieverbkonstruktioner, som i forhold til grammatisk aspekt udtrykker varige, ikke-teliske begivenheder, jf. a-eksemplerne nedenfor.

(13a)	Hun læser.	→	Hun siddet og læser.
(13b)	Lee.		Está leyendo.
(14a)	De synger.	→	De står og synger.
(14b)	Cantan.		Están cantando.

Det, der er vigtigt at påpege, er, at det specifikke valg af positionsverbum ikke er tilfældigt, men afhænger af subjektsreferentens reelle position i den virkelige verden. Det ville være pragmatisk afvigende i forhold til kommunikationssituationen, hvis fx *sidde* eller *ligge* anvendtes i situationer, hvor subjektsreferenten rent faktisk udførte den pågældende aktivitet i stående tilstand. Så også her skal, hvad der i bred forstand kan beskrives som de fysiske omstændigheder ved situationen, i dette tilfælde subjektsreferentens position, være forenelige med den MÅDE-komponent, som udtrykkes i de specifikke positionsverber, for at hele udtrykket er en visuelt og situationsmæssigt afstemt beskrivelse af virkeligheden, jf. også den tidligere diskussion af eksemplerne (6a), (6b) og (6c).

De spanske paralleleksempler, (13b) og (14b), peger på, at man på spansk i tilsvarende situationer naturligt ville fokusere på det imperfektive aspekt, som strukturen udtrykker, og anse den måde, som subjektsreferenten er placeret på, for helt irrelevant. Derfor er de tilsvarende udtryk på spansk her angivet som en variation mellem præsens og progressivt aspekt i form af hjælpeverbet *estar* 'være' i kombination med gerundiumsformen af det pågældende aktivitetsverbum, fx *leyendo* 'læsende' som i (13b).

Også når de danske positionsverber anvendes i statiske beskrivelser, spiller MÅDE-komponenten en central rolle.

- (15) Bogen **står** i reolen/ **ligger** på bordet.
- (16) Glassene **står/ ligger** på bordet.
- (17) Hvor **siddet** kontakten?

Grundprincippet er, at hvert positionsverbum dikterer forskellige fortolkninger af, hvordan subjektsreferenten, dvs. figuren, er rumligt placeret i forhold til referenten for præpositions-komplementet, altså grunden. Brugen

af *stå* indikerer, at subjektsreferenten, *bogen* i (15), står i en lodret stilling på hylden, mens *ligge* jo indebærer, at *bogen* er vandret placeret på bordet.

Desuden er den visuelt opfattede rumlige orientering af artefakter (især beholdere) i mange tilfælde tæt forbundet med deres funktion. For eksempel skal et glas for at opfylde dets primære funktionelle formål, dvs. at tjene som en indretning til at drikke af, være vertikalt orienteret med åbningen pegende opad og bunden nedad mod jorden. Det er derfor sådan, at uafhængigt af deres mål eller dimensioner i øvrigt så peger glassenes åbning opad, når *stå* anvendes, og den peger sidelæns, når *ligge* bruges (Hansen 1974/2001: 143). Betydningen af det funktionelle perspektiv bekræftes yderligere af det faktum, at genstande, der er fastgjort til en eller anden form for overflade, sædvanligvis sidder på dansk, jf. (17), (Hansen *ibid.*: 145).

Brugen af positionsverberne *stå*, *sidde* og *ligge* kan man i det hele taget læse meget mere om i Hansens (*ibid.*) indsigtfulde og detaljerede artikel om emnet. Pointen med at inddrage *stå*, *sidde* og *ligge* i denne sammenhæng er selvfølgelig at vise, at integration af MÅDE i danske positionsverber og dermed deres indvirkning på det rumlige funktionelle forhold mellem figur og grund jo må siges at spille en ikke ubetydelig rolle med hensyn til, hvordan disse statiske begivenheder udtrykkes og ikke mindst opfattes visuelt. Vender vi tilbage til det komparative-typologiske perspektiv, ville de romanske sprog i lignende tilfælde typisk have tendens til at anvende mådesneutrale lokative verber svarende til *være*, altså *estar* på spansk, dvs. passepartout-verber, der er semantisk ‘underpecificerede’ med hensyn til at udtrykke den visuelle relation mellem figur og grund.

4.3. *Faste udtryk og prosodi*

I en række tilfælde indgår der sammen med et PP-argument forskellige former for MÅDE-verber i danske faste forbindelser og egentlige idiomer, dvs. flerordsudtryk hvis betydning ikke kan udledes direkte fra de enkelte elementers semantik, jf. (18).

- (18) **ligge** i skilsmisse/ **ligge** i sengen/ **sidde** i fængsel/ **stå** i gæld/ **gå** på universitetet/ **gå** i skole/ **syng** i kor

Den semantiske disambiguering af sådanne strukturer er ofte knyttet til prosodi på den måde, at svagtryk på verbet systematisk korrelerer med status af fast udtryk eller idiom, mens verbet i den tilsvarende fuldtryksstruktur bibeholder sin oprindelige betydning (jf. Hansen & Heltoft 2011: 337f.). For eksempel betyder *de synger i ¹kor*, at referenterne for subjektet er

medlemmer af et kor, de er korsangere, mens *de* ¹*synger i* ¹*kor* bogstaveligt talt betyder, at subjektsreferenterne udfører syngesaktiviteten sammen i kor. Fuldtrysstrukturen opløser således den faste forbindelse og accentuerer begivenhedens mådesperspektiv.

Uden at gå i dybden med det, er de romanske sprog mig bekendt ikke i stand til, på nogen form for systematisk måde i hvert fald, at danne faste udtryk af den pågældende art på basis af deres inventar af aktivitetsverber, og for så vidt angår spansk er der ikke mulighed for at variere et leksems betydning ved hjælp af prosodiske signaler. Endnu engang kan vi altså konstatere, at dansk adskiller sig fra spansk ved, at MÅDE-komponenten spiller en afgørende rolle i sætningdannelsen.

5. Telicitet

En af nøglerne til at forstå kontrasterne mellem germanske og romanske sprog ligger i deres forskellige evne til at konstruere teliske VP'er på grundlag af aktivitetsverber, her forstået som prædikater, der er dynamiske, durative og ateliske (Vendler 1967).

På dansk kan aktivitetsverber, som indeholder de semantiske komponenter BEVÆGELSE og MÅDE i den verbale rod, i det væsentlige anvendes på to måder: Til at udtrykke en enkel, atelisk aktivitet eller til udtrykke en kompleks, telisk begivenhed. Begge strukturer kan så forekomme i en intransitiv såvel som en transitiv version, hvilket indikeres af parentesens omkring det direkte objekt i følgende eksempler.

- (19a) Ole **sejler** (Pia) rundt på Seinen. [Atelisk]
 (19b) Ole **sejler** (Pia) til Paris. [Telisk]

Den teliske brug adskiller sig fra den ateliske på den måde, at den kan analyseres som en såkaldt "resultativ small clause (SC)" eller sekundær prædikation, om man vil.⁸

- (20a) Ole_i **sejler** [_{SC} Ø_i [til Paris]].
 (20b) Ole **sejler** [_{SC} Pia [til Paris]].

8 En nærmere beskrivelse af SC-begrebet findes hos Hoekstra (1988).

I (20b) bliver det direkte objekt *Pia* subjekt for et temporalt umarkeret PP-prædikat *til Paris*, mens subjektet for *til Paris* i (20a) er matrixsætningens subjekt *Ole*. Det betyder, at det i begge tilfælde er det interne argument, det direkte objekt i (20b) og det intransitive subjekt i (20a), som er i stand til at danne en SC med PP-prædikatet. SC'en angiver den resulterende tilstand, der følger af den agentive begivenhed, der udtrykkes af hovedverbet, og markerer således slutpunktet for sejlbegebenheden, hvilket gør hele sætningen telisk.

Den samme analyse finder anvendelse på de strukturer, hvor verbet denoterer en aktivitet, men ikke samtidigt indebærer, at figuren bevæger sig væk fra udgangspositionen, jf. (21ab) (se også 9 og 10). Dog er der ikke her tale om, at der er variationsmulighed mellem en transitiv og intransitiv version.

- (21a) Jonathan **kysser** Pernille. [Atelisk]
 (21b) Jonathan **kysser** [_{SC} Pernille [ind i Folketinget]]. [Telisk]

Endelig skal det nævnes, at spansk faktisk i forbindelse med visse bevægelsesverber – ifølge Pedersen (2010: 172-180) hovedsageligt hvis de refererer til en såkaldt retningsbestemt bevægelsessituation – har muligheden for at danne teliske strukturer, der er parallelle til de danske, jf. fx nedenstående eksempel.

- (22) A-I amanec-er **rema-ron** a la orilla.
 til-ART lysne-INF ro-PST til ART bred
 ‘Ved daggry roede de ind til bredden.’
 (Müller 2014: 124)

Vigtigt er det dog som sagt at holde fast i, at der for så vidt angår spansk ikke er tale om et særskilt produktivt fænomen (Pedersen *ibid.*: 179-180) eller en systematisk, generaliseret alternationsmulighed, som det er tilfældet på fx dansk.

6. Konklusion

Man kan overordnet konstatere, at genetisk nært beslægtede sprog som dansk og spansk alligevel er ret forskellige typologisk set.

Dansk har en stor mængde aktivitetsverber, der enten kan udtrykke selve aktiviteten eller dens kulmination i et endepunkt, dvs. optræde telisk, og så

har vi en lille gruppe positionsverber, der også, ligesom aktivitetsverberne, indeholder en MÅDE-komponent.

Et sprog som spansk har ligeledes en stor gruppe aktivitetsverber, men i modsætning til dansk er deres distribution begrænset i den forstand, at de kanonisk ikke kan bruges til at udtrykke tilstandsændringer, dvs. fungere som teliske prædikater. Positionsverber, der indeholder en MÅDE-komponent, findes stort set ikke på spansk.

Modsat dansk har spansk så en gruppe verber, der inkorporerer BEVÆGELSE og RETNING i verbalroden, og som kan anvendes telisk. Spansk kan selvfølgelig også udtrykke måde-relateret information, men det foregår som regel enten via adverbielle modifikatorer, eller også kan måden, en aktivitet udføres på, udledes af konteksten og nævnes derfor ikke eksplicit. Spansk har således minimal fokus på MÅDE, mens danske MÅDE-verber bruges hyppigt og fleksibelt som sætningens leksikalske hovedverbum.

På den baggrund er det nærliggende at spekulere over, om ikke disse markante forskelle har betydning for, hvordan vi ser og opfatter begivenheder. På trods af, at det her fremlagte ikke er baseret på eksperimentelle data, kan man med udgangspunkt i de i artiklen behandlede eksempler antage, at MÅDE udgør en grundlæggende kognitiv kategori, der ansporer dansktalende til at fokusere på begivenheder som visuelle manifestationer af virkeligheden, dvs. til konkret at forestille sig, hvordan en figur bevæger sig eller er placeret i forhold til grunden. Som antydnet flere gange, bevirker det specifikke valg af verballeksem i en given sammenhæng, at både taler og lytter må skabe et mentalt billede af, hvordan den pågældende aktivitet konkret foregår. Det gælder også ved statiske beskrivelser, at kommunikationsparterne tvinges til at visualisere figuren, dens funktion og dens specifikke position i forhold til grunden. Med andre ord fører den systematiske præference for at udtrykke måde på dansk til, at man må være i stand til at foretage en visuel identifikation af situationen og dens deltagere.

Spansk medfører ikke en sådan visuel konceptualisering af begivenheder. Snarere lægges der op til, at man ser begivenheder som abstrakte aktiviteter eller positionelt non-specifikke figur-grund arrangementer. Typisk er den sproglige kodning af begivenheder på spansk og andre romanske sprog underspecificeret med hensyn til omstændighederne, under hvilke begivenhederne udvikler sig, dvs. at måden kan udledes af sammenhængen eller simpelthen er uinteressant. Det antages altså, at de typologiske forskelle, der er blevet behandlet i artiklen, ikke bare har konsekvenser for sproglig struktur i form af morfologi og syntaks, men også for hvordan begivenheder i bred forstand opfattes.

Om forfatteren

Henrik Høeg Müller, ph.d., dr.ling.merc., Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Litteratur

- Akita, K. (2017): The typology of manner expressions: A preliminary look. I: Ibarretxe-Antuñano (red.) *Motion and Spaces across Languages*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 39–60.
- Baron, I. (2014) : Langue et publicité: corrélation et isomorphisme. I: Korzen, A. Ferrari & A.M. De Cesare (red.). *Tra romanistica e germanistica: lingua, testo, cognizione e cultura/Between Romance and Germanic: Language, text, cognition and culture*. Bern: Peter Lang, 295–314.
- Beavers, J., B. Levin & T. Shiao Wei (2010): The Typology of Motion Expressions Revisited, *Journal of Linguistics* 46, 331-377.
- Bergh, L. (1948): *Moyens d'exprimer en français l'idée de direction. Étude fondée sur une comparaison avec les langues germaniques en particulier le suédois*, Thèse pour le doctorat, Göteborgs Universitet.
- Croft, W.A., J. Barðdal, W.B. Hollmann, V. Sotirova & C. Taoka (2010): Revising Talmy's Typological Classification of Complex Event Constructions. I: Boas, H.C. (red.). *Contrastive Construction Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 201-235.
- Hansen, E. (2001/[1974]): Stå, sidde, ligge, i H. Galbjerg Jacobsen & H. Jørgensen (red.) *Glæden ved grammatik*. København: Hans Reitzels Forlag, 274–282.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København/Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Syddansk Universitetsforlag.
- Herslund, M. (2014): Mouvement et déplacement: typologie des verbes de mouvement en roman et en germanique. I: Korzen, I., Ferrari, A. & De Cesare, A-M. (red.) *Between Romance and Germanic: Language, text, cognition and culture*. Bern: Peter Lang, 75-94.
- Herslund, M. & I. Baron (2005): Langues endocentriques et langues exocentriques. Approche typologique du danois, du français et de l'anglais. I: Herslund, M. & Baron, I. (red.). *Le génie de la langue française. Perspectives typologiques et contrastives*. *Langue française* 145, 35-53.
- Hockstra, T. (1988): Small Clause Results, *Lingua* 74, 101-139.
- Korzen H. (2003): Attribut de l'object et valence dérivée. Étude contrastive

- dano-française. I: Herslund, M. (red.) *Aspects linguistiques de la traduction*. Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux, 85-102.
- Korzen, H. (2004): Les attributs indirects en français et en danois: Différences typologiques et problèmes de traduction, i G. Hansen, Malmkjaer, G. & Gile, D. (red.) *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies*, 73-81.
- Levin, B. & M. Rappaport Hovav (1995): *Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Malblanc, A. (1944): *Pour une stylistique comparée du français et de l'allemand: Essai de représentation linguistique compare*. Paris: Didier.
- Morita, T. (2011): Intratypological Variations in Motion Events in Japanese and French, *CogniTextes* [En ligne], 6.
- Müller, H.H. (2014): Framing of motion events in Danish and Spanish. Some remarks on lexicon vs. usage. I: Korzen, I., Ferrari, A. & De Cesare, A-M. (red.) *Between Romance and Germanic: Language, text, cognition and culture*. Bern: Peter Lang, 115-135.
- Pedersen, J. (2009): The Construction of Macro-events. A typological perspective. I: *Deconstructing constructions*. Butler, I.C. & Arista, J.M. (red.). Amsterdam/New York: Benjamins, 25-62.
- Pedersen, J. (2010): Marginal brug af mådesverber i spanske bevægelsesudtryk. Typologisk status. I: *Ny Forskning i Grammatik* 17. Birkelund, M., Dam, L., Dam-Jensen, L.H. & Fernández, S.S. (red.). Odense: Syddansk Universitet, 167-194.
- Slobin, D.I. (2004): The many ways to search for a frog: linguistic typology and the expression of motion events. I: S. Strömquist & Verhoeven, L. (red.) *Relating events in narrative: Typological perspectives*. Mahwah, N.J.: Erlbaum, 219-257.
- Slobin, D.I. (2006): What Makes Manner of Motion Salient? Explorations in Linguistic Typology, Discourse, and Cognition. I: M. Hickmann, & Robert, S. (red.) *Spaces in Languages: Linguistic Systems and Cognitive Categories*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins: 5982.
- Strohmeyer, F. (1924): *Der Stil der französischen Sprache*. Berlin: Weidmann.
- Talmy, L. (1985): Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms. I: Shopen, T. (red.) *Language typology and syntactic description, vol. III, Grammatical categories and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press, 57-149.
- Talmy, L. (2000): *Toward a Cognitive Semantics, vol. II: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Vendler, Z. (1967): Verbs and times. *Linguistics in philosophy*. Ithaca: Cornell University Press, 97-121.

Vinay, J.P. & J. Darbelnet (1958): *Stylistique Comparée du Français et de l'Allemand*. Paris: Didier.

Woldersgaard, C.A.G. (2017): *Lexicalisation Patterns in Danish and Spanish*, Ph.d.-afhandling, School of Business and Social Sciences, Aarhus Universitet, 597 sider.

Lokative pronominer og præpositionalfrasens struktur¹

Michael Nguyen

Abstract

In this paper, I investigate the syntax of the prepositional phrase in Danish and the locative pronouns *her* ‘here’, *der* ‘there’ and *hvor* ‘where’ in e.g. *hertil* ‘hereto’. I argue that (a) the directional adverb *p* is a functional head that projects a *pP* on top of a *PP* and takes this *PP* as its complement; that (b) the locative pronoun moves via an intermediate position within the prepositional phrase before it leaves the prepositional phrase; and that (c) the preposition moves to *p* (P-to-p-incorporation).

Nøgleord

præpositioner, præpositionalfraser, præpositionsstranding, funktionelle projektioner, lokative pronominer

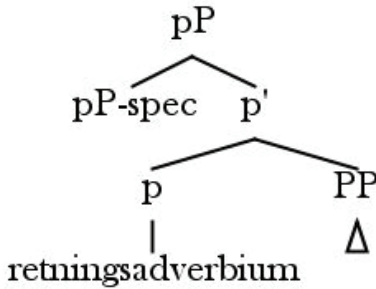
1. Indledning

I denne artikel behandler jeg en række aspekter af præpositionalfrasens syntaks. Først og fremmest vil jeg argumentere for strukturen der er vist med kantede parenteser i (1) og med et strukturtræ i (2). I (3) er den eksemplificeret.

$$(1) \quad [_{pP} P [_{PP} [P XP]]]$$

1 Tak til Kasper Boye, Elisabet Engdahl, Lars Heltoft, Henrik Jørgensen, Paul Law, Sten Vikner og deltagerne ved konferencen *Grammatiknetværket* i 2018 for kommentarer og frugtbart diskussion.

(2)

(3) Han sprang [_{pP} ind [_{PP} i skabet]]

Det centrale i strukturen er at retningsadverbiet, fx *ind*, *ud*, *oppe* og *henne*, står i lille p og tager en PP som komplement. Lignende strukturer er foreslået i fx Rooryck (1996), Den Dikken (2010), Koopman (2000), Riemsdijk (1990) og Riemsdijk & Huijbregts (2007); se også Cinque (1999: 137–139). At denne struktur findes i dansk, vil jeg argumentere for i afsnit 2.

Derudover vil jeg behandle de lokativer pronominer *her*, *der* og *hvor* i forbindelse med præpositionalfrasens syntaks. Jeg vil argumentere for at disse pronominer flytter gennem en mellemlandsposition inden for præpositionalfrasen inden de forlader den helt (afsnit 3).

Jeg vil desuden argumentere for at præpositionen P flytter op i p (eller 'inkorporerer' i p) og derved skaber et slags komplekst præpositionelt kompositum (afsnit 4).

Der skal siges et par ord om den terminologi jeg i det følgende vil bruge.

Begrebet 'præpositionalfrase' bruges både om pP'er og om nøgne PP'er, som ikke har et pP-lag over sig. Det vil altså sige at pP i (1)/(2) og (3) omtales som en præpositionalfrase, mens indlejrede PP'er ikke gør. Begrebet bruges om **hele det præpositionelle domæne**, uanset om dette domæne blot er en nøgen PP eller en pP i den givne situation.

Begrebet 'lokativt pronomener' bruges om *her*, *der* og *hvor* når de forekommer i tæt forbindelse med P, fx *herfra* og *hertil*; se Nguyen (2017: 9) for en liste over sådanne forbindelser. Lokative pronomener kaldes også 'R-pronomener' i den internationale litteratur. Begrebet stammer fra Riemsdijk (1978), der undersøger lignende pronomener i nederlandsk. Disse indeholder et r-fonem, heraf betegnelsen.

Lokative pronomener kan deles op i dem som kan adskilles fra P, og dem der ikke kan. Den førstnævnte gruppe betegner noget spatialt; den sidstnævnte gør ikke, fx *Effekten, hvormed kraften udfører arbejde under åbningen*

[...]² (Hansen & Heltoft 2011: 846–553; Nguyen 2017). I denne artikel behandler jeg kun de **spatiale** lokative pronominer.

2. Argumenter for pP-strukturen

Først vil jeg argumentere for strukturen i (1)/(2), altså at retningsadverbiet p er eller kan være kerne i præpositionalfrasen, og at p plus den efterfølgende PP er en konstituent. For en god ordens skyld oplister jeg her de elementer der kan stå i p (de dynamiske ateliske former, fx *nedad*, behandler jeg ikke):

Dynamisk	Statisk
hen	henne
hjem	hjemme
ind	inde
ned	nede
over	ovre
om	omme
op	oppe
ud	ude

Tabel 1.

(Udbygget efter Hansen & Heltoft 2011: 838)

De følgende argumenter i afsnit 2.1 - 2.3 understøtter eksistensen af pP-strukturen i (1)/(2).

2.1. Retningsadverbiet p er en kerne

I pP-strukturen er p en kerne, og kerner er obligatoriske. Hvis p er obligatorisk, er det sandsynligvis en kerne. Ifølge Hovmark (2007: 182–184) er p så godt som obligatorisk når komplementet til P refererer til en person. I følgende sætning refererer P-komplementet til to personer, og følgelig er p *hen* obligatorisk:³

2 Eksemplet er fra <https://www.sctknud-gym.dk/media/151991/fysik-a.pdf>.

3 Asterisken i (4) og (5) og de to spørgsmålstegn i (6) angiver at sætningerne er hhv. ugrammatiske og degraderede hvis elementet i parentes ikke er til stede. En anonym fagfællebedømmer mener ikke at *hen* er obligatorisk i (4), men det er jeg uenig i, og øjensynlig også Hovmark (2007: 182–184). Googlesøgninger viser da også at der er meget færre eksempler på strengene *skal til ham/hende* end *skal hen til ham/hende*. Fagfællebedømmeren nævner også *Købmanden flyttede på landet* som en velformet version af (6). At sætningen er velformet, kan skyldes at *at flytte på landet* til en vis grad er idiomatisk og kun kan betyde *at flytte ud på landet*. Derfor er det plausibelt at antage at der er et usynligt p *ud*, og at det er det der licenserer det direktionelle i *Købmanden flyttede på landet*. Tilstedeværelsen af et tilsvarende usynligt p er mindre sandsynlig i (6).

- (4) [...] når du nu skal *(**hen**) til Per og Lis i morgen [...]
(Tilpasset autentisk eksempel fra Hovmark 2007: 182)

Lille p er også mere eller mindre obligatorisk i følgende sætninger under en dynamisk og målrettet fortolkning (under en statisk fortolkning ville p ikke være obligatorisk):

- (5) De svømmede *(**ind**) i fjorden.
(Sten Vikner pers. kommunikation)
- (6) Købmanden flyttede ??(**hen**) på hjørnet
(Sml. med Hansen & Heltoft 2011: 842)

2.2 Inkorporation og blokering af inkorporation i verbet

Det andet argument angår ‘inkorporation’ af p og P i verbet V og blokering heraf. Én slags inkorporation er den der sker på Logical Form (LF), se fx Zeller (1997). LF er et interface som genererer en semantisk repræsentation til overfladestrengen, dvs. efter at visse transformationer har fundet sted. Fx er det inkorporation af p i V på LF der gør at V og det inkorporerede p får én non-kompositionel betydning, fx *sove ud* eller *gribe ind* (fx *i forhandlingerne*). Denne form for inkorporation ser ud til at svare til en række tryktabsforbindelser (se fx Thomsen 1997).

I modsætning hertil bruger jeg i det følgende begrebet ‘inkorporation’ om en operation som foregår ved flytning i den **synlige** syntaks; dvs. at jeg antager at i hvert fald nogle orddannelser sker i syntaksen. For nærværende er det inkorporation af hhv. p og P i V der er relevant.⁴ Jeg gennemgår først de mulige tilfælde af inkorporation i V.

I (7) inkorporerer p *ud* ikke i verbet *sende*, hvorimod (8) viser denne inkorporation, se formen **ud***sendt*. (9) viser at P *gennem* ikke er inkorporeret i verbet *rejse*; (10) viser denne inkorporation, se formen **gennem***rejse*:

4 Dette åbner for en Pandoras æske af komplikationer som jeg ikke behandler her. For det første er der forskellige typer af p, og de overlapper i form og indhold. For det andet er det idiosynkratisk hvilke p'er der inkorporerer i V (Herslund 1984: 45ff; Svenonius 1996: 19). Et eksempel på disse komplikationer er strengen *at løbe ind i nogen*, som både kan betyde ‘at møde nogen tilfældigt’ eller ‘at støde ind i nogen ved løb’. Hertil kommer verbet *indløbe*, som betyder noget i retning af ‘at komme ind’ eller ‘at noget er modtaget’, fx *Ansøgningerne er indløbet*. De tilfælde jeg beskæftiger mig med i denne artikel, er (nær)synonyme, uanset om p eller P inkorporerer i V eller ej.

- (7) De har sendt en meddelelse **ud** til befolkningen.
 (8) De har **ud**sendt en meddelelse ___ til befolkningen.
 (9) De vil rejse **gennem** Tyskland.
 (10) De vil **gennem**rejse _____ Tyskland.
 (Tilpasset efter Herslund 1984: 44)

(7) - (10) viser altså at det er muligt for både p og P at inkorporere i V. Dette er dog ikke altid tilfældet. (12) viser at p *ned* blokerer for at P *gennem* kan inkorporere i *rejse*, også selvom *ned* ikke selv er inkorporeret i *rejse*:

- (11) De vil rejse ned **gennem** Tyskland.
 (12) *De vil **gennem**rejse ned _____ Tyskland.

Disse to facts, muligheden for inkorporation af p og blokeringen af inkorporation af P, understøtter pP-strukturen: Lille p er højere oppe i strukturen og kan inkorporere i V, samtidig med at den blokerer for inkorporation af P. p's høje position medfører blokering af inkorporation af en lavere kerne (i dette tilfælde P) fordi en kerne ikke kan flytte hen over en anden kerne. Dette er den såkaldte 'Head Movement Constraint' (HMC) (Travis 1984: 131). De relevante kerneflytninger kan illustreres således:

- (13) $[_{VP} [p+V] [_{pP} _ [_{PP} P DP]]]$ (svarende til (7))
 (14) $[_{VP} [P+V] [_{pp} _ DP]]$ (svarende til (10))
 (15) $[_{VP} [P+V] [_{pP} P [_{pp} _ DP]]]$ (svarende til (12); flytningen er umulig pga. HMC)

Inkorporation af p i V ville yderligere kunne give andre rigtige forudsigelser. Dette hænger sammen med Bakers Government Transparency Corrolary (GTC), der siger (stærkt parafraseret og forenklet) at det morfologiske kompleks som dannes ved inkorporation, kommer til at styre alt hvad det element der undergår inkorporation, styrede inden det undergik inkorporation (Baker 1988: 63–68). Det medfører at det som det inkorporerede element styrede, bliver flytbart.

Hvis *p* inkorporerer i *V* i (7), følger det ligeledes af GTC at den efterfølgende *PP* kan flytte. Det skyldes at *p+V*-komplekset styrer det tidligere komplement til *p*, dvs. *PP*. Sammenlign således (16a), hvor *p* er inkorporeret, med (16b), hvor det ikke er; kun i (16a) kan *PP*'en flytte:

(16a) Det er [_{pp} til befolkningen] at de har **ud**sendt en meddelelse _ _ .

(16b) ??/* Det er [_{pp} til befolkningen] at de har sendt en meddelelse **ud** _ .

Dvs. at hvis det er rigtigt at *p* inkorporerer i *V*, ville dette kunne forklare hvorfor *PP*'en kan flytte i (16a). Dette er dog ikke nogen forklaring på hvorfor *PP*'en i grunden ikke kan flytte i (16b).⁵ Jeg foreslår i afsnit 4 at dette skyldes *P-til-p*-inkorporation.

Sten Vikner (pers. kommunikation) pointerer at inkorporation af *p* i *V* forudsiger at der ikke kan stå et andet *p* (fx *ned*) på det påståede inkorporerede *p*'s basisposition. Det ser rigtigt nok ud til at der er en degraderende effekt ved indsættelse af dette *p*, men om det skyldes syntaks, semantik eller stil, er et åbent spørgsmål:

(17) ?/?? De har **ud**sendt en meddelelse **ned** til befolkningen.

2.3 Retningsadverbiet *p + PP* er en konstituent

Yderligere forudsiger strukturen i (1)/(2) at *p* og den efterfølgende *PP* til sammen er en konstituent. Det tredje argument går således ud på at påvise dette. Kløvning samt forfæls-, koordinations- og elisionsprøven understøtter at '*p + PP*' er en konstituent:

(18a) Det var [hen over gulvtæppet] at en sten rullede.

(18b) [Hen over gulvtæppet] rullede en sten.

5 Den anonyme fagfællebedømmer mener at (16b) er velformet. Dette hænger muligvis sammen med at det kan være tvetydigt om *til befolkningen* er søster til *p ud*, som i (1)/(2), eller om den er adjungeret højere oppe (se afsnit 4). Ved adjungering ville det være muligt at sætte *PP*'en i fokusposition under kløvning.

(18c) En sten rullede [hen over gulvtæppet] og [ned i et hul].

(18d) En sten rullede ~~hen over gulvtæppet~~.

((18b) er fra KorpusDK)

(19a) Det var [henne på skolen] at vi lavede mange lektier.

(19b) [Henne på skolen] lavede vi mange lektier.

(19c) [Henne på skolen] og [inde på biblioteket] lavede vi mange lektier.

(19d) Vi lavede mange lektier ~~henne på skolen~~.

3. Ekstraktion gennem en mellemlandingsposition i præpositionalfrasen⁶

I dette afsnit argumenterer jeg for at flytning af lokative pronominer sker gennem en mellemlandingsposition i præpositionalfrasen (afsnit 3.1.). Derefter kommer jeg kort ind på en række udestående spørgsmål som analysen rejser (afsnit 3.2.).

3.1 Evidens for ekstraktion gennem en mellemlandingsposition i præpositionalfrasen

I dansk findes der en række P'er som er næsten synonyme med hinanden. De er givet i tabellen nedenfor:

Ikke- <i>i</i> -præpositioner	<i>i</i> -præpositioner
Mellem	Imellem
Blandt	Iblandt
Mod	Imod
Gennem	Igennem

Tabel 2.

P'erne i højre spalte indeholder et *i*; det gør dem i venstre spalte ikke. I denne kontekst kalder jeg P'erne med *i* for *i*-præpositioner og dem uden *i* for ikke-*i*-præpositioner.

Den centrale forskel mellem *i*- og ikke-*i*-præpositioner er at førstnævnte kan tage lokative pronominer, mens sidstnævnte ikke kan:

6 Dette afsnit er en omarbejdet version af Nguyen (2019).

Ikke- <i>i</i> -præpositioner	<i>i</i> -præpositioner
*Dermellem	Derimellem
*Derblandt	Deriblandt
*Dermod	Derimod
*Dergennem	Derigennem

Tabel 3.

Denne kontrast vil jeg udnytte til at argumentere for at det lokative pronomen flytter til (og igennem) en position inden for præpositionalfrasen. Se følgende tabel:

Lokativt pronomen + p	Lokativt pronomen + p + ikke- <i>i</i> -præposition	Lokativt pronomen + p + <i>i</i> -præposition
Derhen	*Derhenmellem	Derhenimellem
Derind	*Derindmellem	Derindimellem
Derned	*Dernedmellem	Dernedimellem
Derop	*Deropmellem	Deropimellem
Derud	*Derudmellem	Derudimellem

Tabel 4.

Inden jeg argumenterer for intermediær flytning af det lokative pronomen, er der en komplikation som skal adresseres først: p kan i sig selv tage et lokativt pronomen, som det kan ses i første spalte i tabel 4, men af en eller anden grund er dette ikke muligt når det kombineres med en P som ikke tager et lokativt pronomen, se den midterste spalte i tabel 4.⁷ Det betyder antageligvis at det lokative pronomen i tredje spalte **heller ikke** er genereret af p.⁸ M.a.o. er der ingen grund til at antage at p ikke kan tage et lokativt pronomen når P er en ikke-*i*-præposition, hvorimod det godt kan hvis P er en *i*-præposition.

7 Det skal dog siges at jeg fandt 13 potentielle modeksempler med strengen '*der + hen + mod*' i Google.

8 Lars Heltoft (pers. kommunikation) har nævnt muligheden for mig at i hvert fald elementerne i tredje spalte af tabel 4 blot er leksikalske elementer – at de ikke har frasal status. Hvis de er leksikalske elementer, må de nødvendigvis bestå af flere rødder og dermed være komposita. Men *i*-præpositionerne danner generelt ikke komposita, i hvert fald ikke som første led, fx (**i*)*modstand* og (**i*)*gennemskrive*. Det betyder at analysen af at elementerne i tredje spalte er komposita, er mindre sandsynlig. Hvis de er komposita, ville man desuden ikke kunne forklare kontrasten mellem *i*- og ikke-*i*-præpositionerne når det kommer til selektionen af det lokative pronomen, både når det kombineres med P (*derimellem* versus **dermellem*), og når det kombineres med P og p (*dernedimellem* versus **dernedmellem*).

Derimod ville følgende ræsonnement kunne redegøre for de data jeg har fremlagt: Da ikke-*i*-præpositioner ikke kan tage et lokativt pronomen, men *i*-præpositioner godt kan (se tabel 2), og da *p* ikke kan tage et lokativt pronomen når det kombineres med **P** (se paragraffen ovenfor), er det en plausibel antagelse at det lokative pronomen flytter til en position højere oppe til venstre for *p*, fx i *derhenimellem*. Hvis vi betragter dataene på denne måde, viser den midterste spalte og den tredje spalte i tabel 4 at der er en afhængighed mellem det lokative pronomen og **P**.

Jeg antager for nærværende at det er *pP*-spec som det lokative pronomen flytter til (selvom jeg ikke vil lægge mig fast på det). Derivationen ser ske-matisk således ud:

(20) [_{pP} **Der** ind [_{pp} __ [igennem]]]

Det kan yderligere ses at pronominet er inden for *pP* fordi det kan undergå flytning under kløvning sammen med *p* og **P**:

(21) Det er [_{pP} **der** ind __ igennem] at han er løbet.

Jeg har således ikke kun argumenteret for at det lokative pronomen rent faktisk flytter, men at det flytter til en position **inden for** præpositionalfrasen (muligvis til *pP*-spec). Bemærk yderligere at det lokative pronomen kan flytte ud af præpositionalfrasen:

(22) **Der** er han løbet [_{pP} ind igennem.]

Sammenholdt med flytningen **til** *pP*-spec, se (20) og (21), og flytningen **ud af** præpositionalfrasen, se (22), er det en plausibel antagelse at det lokative pronomen flytter **via** denne position inden det forlader præpositionsfrasen helt:

(23) **Der** er han løbet [_{pP} __ ind __ igennem.]

Der er yderligere evidens for at det lokative pronomen flytter til en intern position inden for præpositionalfrasen. Dette gælder komplekser som *udenfor*, *nedenfor* og *ovenpå*:

(24a) **Der** uden __ for (*deruden)

(24b) **Der** neden __ for (*derneden)

(24c) **Der** oven __ på (*deroven)

Det er ikke førsteleddet (som kan antages for at være små p'er) der er ansvarligt for at tage det lokative pronomen, men det er hhv. *for* og *på*. I disse tilfælde kunne man dog også antage at det er hele kompositummet som tager det lokative pronomen, men det ville i så fald ikke kunne sættes i forbindelse med analysen ovenfor.

Lad mig opsummere hovedargumentet: I dansk er der en række (nær-) synonyme P'er: *i*-præpositioner og ikke-*i*-præpositioner. Den førstnævnte gruppe tager lokative pronomener; den sidstnævnte gør ikke. Hvis disse P'er indledes af p, er det kun ved *i*-præpositionerne at det lokative pronomen kan forekomme. Dette lokative pronomen står til venstre for p. Da det lokative pronomen kan forlade pP'en, er det plausibelt at flytningen er foregået **gennem** denne position, se (23), gentaget som (25a) nedenfor. Derivationen i (25b) er derimod ikke mulig da det lokative pronomen aldrig selekteres af ikke-*i*-præpositionen:

(25a) **Der** er han løbet [_p __ ind __ igennem.] (= (23))

(25b) ***Der** er han løbet [_p __ ind __ gennem.]

3.2 Udestående spørgsmål

I dette underafsnit vil jeg kort nævne en række spørgsmål som analysen ovenfor rejser.

Hvis det er rigtigt at et element flytter til en mellemlandsposition inden det forlader præpositionalfrasen, er det i princippet muligt at eks-trapolere analysen til almindelige P-komplementer, dvs. at almindelige P-komplementer også går igennem den eller de samme positioner som det lokative pronomen. Der mangler dog en forklaring på hvorfor disse

P-komplementer ikke kan forblive i mellemlandspositionen, fx **Han er løbet porten ind igennem*.

Et andet åbent spørgsmål er hvordan afledningen ser ud ved præpositionsstranding (Herslund 1984) hvor P ikke kan tage et lokativt pronomen, og hvor der ikke er noget p til stede, fx *Hvilken port er han løbet gennem?*. Flytter P-komplementet direkte ud, eller flytter det igennem en position i præpositionalfrasen?

Det er også et åbent spørgsmål om *i*-præpositionerne er monomorfemiske. Jeg har her blot præsenteret *i*-præpositioner som simple P'er. Det ville dog være noget af et tilfælde hvis *i*-formerne og ikke-*i*-formerne systematisk har forskellige morfosyntaktiske egenskaber, og at dette ikke beror på noget strukturelt. Da *i* i fri form kan tage lokative pronominer, fx *deri i deri lå sagens kerne*, er det fristende at analysere *i*'et som en slags præpositional kerne.

4. P-til-p-flytning (P inkorporerer i p)

Argumenterne ovenfor for flytningen af det lokative pronomen ville stå stærkere hvis man kunne finde eksempler på at det lokative pronomen står mellem p og P, dvs. *ned-der-imellem*. Tilstedeværelsen af denne streng ville bestyrke ideen om flytning af det lokative pronomen fordi det bliver synligt at det lokative pronomen kan stå i den position som jeg argumenterer at den flytter fra.

Jeg vil argumentere for at vi i mange tilfælde ikke finder denne streng fordi P inkorporerer i p. Dette kan illustreres på følgende måde:

$$(26) \quad [_{pP} [p+P] [_{pP} _ XP]]$$

↑

Denne flytning er blevet foreslået i andre sprog af forskellige lingvister (fx Jónsson 2008; Kitada 2010; Riemsdijk 1990), så ideen er på ingen måde original. I de fleste tilfælde er denne flytning ikke synlig da P ikke flytter hen over noget synligt materiale, og fordi den inkorporerer til højre for p. P-til-p-flytning kan derfor kun infereres ved de konsekvenser som en sådan flytning ville medføre. Den medfører at intet materiale kan stå imellem de to størrelser, herunder et lokativt pronomen:⁹

9 Jeg antager at eksorporation af p ikke er mulig da det komplicerer analysen. Derudover ville eksorporation trække tæppet væk under forklaringen på hvorfor p og P ikke kan skilles ad (se eksemplerne i dette afsnit).

- (i) Det lokative pronomen kan ikke stå imellem p og P selvom P kan licensere det lokative pronomen.

Der er dog to komplikationer at tage højde for: For det første er det ikke sikkert at strengen 'p + P + XP' har strukturen som i (1), gentaget nedenfor:

$$(27) \quad [{}_{pP} P [{}_{PP} [P XP]]] \quad (= (1))$$

Det er potentielt muligt at p ikke tager den efterfølgende PP som komplement. Se først nedenstående eksempel, der viser at p kan være efterfulgt af en PP, men behøver ikke at være det:¹⁰

- (28) Frøen sprang ned (i æsken).

Hvis PP'en ikke er obligatorisk, er det muligt at den ikke er komplement til p. Den kunne fx være adjungeret højere oppe. Det betyder at der i princippet er en strukturel tvetydighed. Med PP'en *i æsken* ville fortolkningen at frøen springer ned **inde i æsken** i princippet være mulig, fx hvis der er en afsats at springe fra inde i æsken. *I æsken* ville i så fald angive den **lokation** hvorfra frøen foretager sit spring. Med denne fortolkning ville PP'en *i æsken* ikke være komplement til *ned*. Dog er denne fortolkning ikke plausibel selvom den i princippet er mulig; en fortolkning hvor æsken er **mål** for frøens spring, er mere plausibel. I dét tilfælde ville PP'en være komplement til p.

Denne strukturelle tvetydighed kan også komme til udtryk ved intonationsmønstret. Hvis der er et intonationsbrud efter p således at PP'en er en intonationsenhed uden p, forbedrer det acceptabiliteten for det intervenende lokative pronomen. Hvis en konstituent ofte er en intonationsenhed, og en intonationsenhed ofte er en konstituent, tyder det på at PP'en **ikke** danner en konstituent med p. Hvis der derimod ikke er et intonationsbrud efter p, dvs. at 'p + PP' er en intonationsenhed, tyder det på at denne streng er en konstituent.

10 Et lignende problem er til stede ved *fra*-PP'er, som er kompatible med statisk p, og som marginalt tillader at et lokativt pronomen kan stå mellem p og *fra*:

(i) ? Han kom nede **der**fra.

Disse egenskaber er specielle for *fra*-PP'er, og ifølge Nielsen (1978: 135) er statisk p **ikke** kerne i 'p + *fra*-PP'-strengen.

Hvis PP'en ikke er komplement til p, betyder det at det lokative pronomen kan stå imellem p og P:

(29) Frøen sprang ned **deri**.

Den teoretiske grund til at det lokative pronomen kan stå imellem p og P hvis p + PP ikke er en konstituent, er at P ikke kan inkorporere i p: Forudsætningen for inkorporation er at der er lokal 'c-kommando' mellem kernerne (Baker 1988; Travis 1984: 131). Hvis p + PP ikke danner en konstituent, er der ingen lokal c-kommando mellem p og P. Det medfører at P-til-p-inkorporation ikke kan finde sted, og dermed er der ikke noget til hinder for at det lokative pronomen kan stå mellem p og P.

En lappeløsning på denne komplikation er udelukkende at bruge *hen*, *henne*, *om* og *ovre* som p i sine tests fordi de næsten altid obligatorisk tager en PP. På den måde sikres det at den efterfølgende PP er komplement til p.¹¹ Jeg vil i det følgende primært bruge *hen* og *henne*. Det er dog utilfredsstillende kun at bruge disse p'er da det kunne tænkes at de har nogle idiosynkratiske træk som forvrænger grammatikalitetsvurderingerne (fx kan de dårligt topikaliseres da de ikke har noget retningsmæssigt modstykke som fx i *op* versus *ned*).

Den anden komplikation er at strengen 'lokativt pronomen + p + P' i mange tilfælde i sig selv er degraderet:

(30a) (?) Købmanden flyttede der-hen-til.

(30b) (?) Købmanden kørte der-ud-i.

Dette kan henføres til en generel restriktion på at P kun kan være til stede hvis den tilfører en vis semantik (og under forudsætning af at P af andre årsager kan udelades), eller hvis dens semantik er kontrastiv, se Jaworska (1986: 359). Sammenlign (31a) med (31b): P er ikke licenseret i (31a) da P ikke bidrager med nogen semantik eller sættes i kontrast; (31b) er derimod bedre end (31a) pga. kontrasteringen:

11 Lars Heltoft (pers. kommunikation.) foreslår eksemplet *sæt jer hen **derimellem*** som et problem for min analyse da det lokative pronomen står imellem p og P. Det er dog værd at notere sig at *hen* i dette tilfælde ikke behøver at tage en PP, fx *sæt jer hen og vent på mig*. Det betyder at den efterfølgende PP i princippet kan være adjungeret til en højere projektion. Derfor er der ikke noget til hinder for at det lokative pronomen står imellem p og P.

- (31a) ? In Poland was safe
(31b) IN Poland was safe, but OUTSIDE Poland was most dangerous.
(Jaworska 1986: 359)

Den samme tankegang kan overføres til dansk:

- (32a) Købmanden flyttede der-hen
(32b) Købmanden kørte der-ud

(30a) og (30b) er (nær-)synonyme med (32a) og (32b). Dette er klarest ved (30a) og (32a): Der er allerede en retningsbetydning i *derhen*, og *til* angiver udelukkende en retningsbetydning. I følgende minimalpar er P's tilstedeværelse vigtig i en situation hvor containerbetydningen er stærkt markeret, men ikke hvis containerbetydningen er afbleget eller ikke er til stede:

- (33a) Vil du have den der-ned-i?
(33b) Vil du have den derned?

(33a) er acceptabel hvis *der* refererer til en kasse eller en æske, men ikke til en skov eller et værelse. Selvom strengen 'lokativt pronomen + p + P' således i mange tilfælde er stærkt degraderet, er der stadig klar forskel på dén streng (34a) og strengen med det lokative pronomen mellem p og P (34b):

- (34a) (?) Købmanden flyttede der-hen-til.
(34b) * Købmanden flyttede hen-der-til.

De to komplikationer, a) at den efterfølgende PP ikke nødvendigvis er komplement til p, og b) at strengen 'lokativt pronomen + p + P' i sig selv nogle gange er degraderet, skal man tage højde for. Gør man det, kan den relevante kontrast mellem (34a) og (34b) forklares.

Den anden forudsigtelse som P-til-p-flytning medfører, angår adverbialer mellem p og P:

- (ii) Adverbialer kan ikke stå mellem p og P.

Denne forudsigtelse kompliceres også af at den efterfølgende PP ikke behøver at være kerne til p. Bortset fra det ser den ud til at være rigtigt: Som vist nedenfor kan adverbialerne *direkte* og *2 kilometer* stå foran *hen*, men ikke imellem *hen* og *imod*:

- (35a) Vi kørte 2 kilometer/direkte hen imod stranden.
 (35b) *Vi kørte hen direkte/2 kilometer imod stranden.

En tredje forudsigtelse ved P-til-p-analysen er desuden:

- (ii) Den efterfølgende PP kan ikke flytte og dermed strande lille p.

Hvis P inkorporerer i p, kan P ikke flytte med sit komplement og dermed strande lille p. Stranding af lille p er i princippet muligt, se (37a) - (37b), så det er ikke derfor at (38) er ugrammatisk:¹²

- (36) Katten sad henne i et hjørne.
 (Tilpasset fra <https://www.familiejournal.dk/livshistorier/dyre-venner/en-lacser-fortaeller-jeg-fik-en-levende-julegave>)

- (37a) (?) **Hvilket hjørne** sad katten henne i ____?

- (37b) **Hvor** sad katten henne ____?

- (38) * **I hvilket hjørne** sad katten henne ____?

Den fjerde forudsigtelse som P-til-p-flytning giver, er:

- (ii) Lille p kan ikke stå i CP-spec alene.

Denne forudsigtelse kan være begrundet i at en kerne, herunder p, ikke kan flytte til CP-spec (fundamentfeltet), som er en XP-position (Chomsky 1986: 4). Men det er muligt at forestille sig at PP'en flytter ud af pP, fx ved ekstraposition mod højre, og at pP'en efterfølgende undergår såkaldt 'remnant movement' (flytning af en konstituent som en mindre konstituent allerede er flyttet ud af) til CP-spec:

12 (37b) er ikke nødvendigvis et problem for tesen om P-til-p-inkorporation da man kan antage at der er en usynlig default P til stede (Nguyen 2017 kap. 4). Ved analogi med de eksempler hvor P inkorporerer i p, kunne man antage at den usynlige P også inkorporerer i p, og at det lokative pronomen flytter.

(39a) $[_{CP} \dots [_{pP} P _] \dots \quad [PP]]$
 (Ekstraposition af PP)

(39b) $[_{CP} [_{pP} P _] \dots _ \dots \quad [PP]]$
 (Remnant movement af pP)

Men P-til-p-flytning forudsiger at p og P ikke kan adskilles, heller ikke under ekstraposition med efterfølgende remnant movement. Under alle omstændigheder er det i princippet muligt at p kan stå i CP-spec når det kontrasteres, og når det er semantisk transparent (se Vikner 2017: 375; Zeller 2002: 39–40; og Haiden 2006: 360):

(40a) Herstedvester har ladet Magnus sidde på bænken efter det gule kort, og ... **ind** har de sat Emre.
 (Autentisk eksempel fra Vikner 2017: 375)

(40b) **Ned** løb han $_$, ikke op.

Det væsentlige er dog at p ikke kan stå i CP-spec hvis det tager en PP:

(41a) ??/* **Ind** har de sat Emre [$_$ [$_{pp}$ på banen]].

(41b) ***Ned** løb han [$_$ [$_{pp}$ til huset]], ikke op.

At p kan stå i CP-spec, er således udelukket hvis P-til-p-flytning finder sted. Afledningen som involverer ekstraposition af PP + remnant movement af pP, er ikke mulig.

Den femte forudsigelse angår koordination:

- (v) En PP, hvis den er selekteret af p, kan ikke koordineres med en anden PP som er selekteret af den samme p.

Hvis P altid inkorporerer i p, så er koordination af PP'er ikke mulig hvis den første konjunkt-PP er obligatorisk indledt af p. P i den anden konjunkt er øjensynlig ikke inkorporeret i p:

(42) *De løb ind i dalen og i hytten.

Jeg har i dette afsnit argumenteret for P-til-p-flytning. De forudsigelser en sådan flytning medfører, er i overensstemmelse med data.

Til sidst vil jeg kort nævne et potentielt problem i artiklens analyse. I afsnit 2.2. argumenterede jeg for at p inkorporerer i V, fx i (8), *de har **ud**sendt en meddelelse _ til befolkningen*, men i afsnit 4 argumenterede jeg for at P inkorporerer i p. Problemet i (8) er at P øjensynlig ikke er inkorporeret i p, og at jeg antager at ekskorporation af p er umulig. Man kan dog spekulere om der er noget i grammatikken der fremtvinger enten inkorporation **i** eller **af** p.

5. Sammenfatning

I denne artikel har jeg behandlet præpositionalfrasens og lokative pronominers syntaks. Hovedpunkterne er følgende:

- i. Præpositionalfraser kan have formen [_{pp} p [_{pp} P XP], hvor retningsadverbiet p er kerne (afsnit 2).
- ii. Det lokative pronomen flytter gennem en mellemlandingsposition inden det flytter ud af præpositionalfrasen, jf. kontrasten *i*-præpositioner og ikke-*i*-præpositioner (afsnit 3).
- iii. P flytter op i p (P-inkorporation i p). Det medfører bl.a. at intet kan stå imellem disse to elementer, og at PP'en ikke kan flytte (afsnit 4).

Om forfatteren

Michael Nguyen er ph.d.-studerende på Institut for Kommunikation og Kultur ved Aarhus Universitet.

Litteratur

- Baker, M. (1988): *Incorporation: A theory of grammatical function changing*. Chicago & London: The University Chicago Press.
- Chomsky, N. (1986): *Barriers*. Cambridge, Massachusetts & London: MIT Press.
- Cinque, G. (1999): *Adverbs and functional heads: A cross-linguistic perspective*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Den Dikken, M. (2010): On the functional structure of locative and directional PPs. I: *Mapping spatial PPs: The cartography of syntactic structures*

6. Cinque, G. & Rizzi, L. (red.), New York: Oxford University Press, 74–126.
- Haiden, M. (2006): Verb particle constructions. I: *The Wiley Blackwell companion to syntax*. Everaert, M. & Riemsdijk, H. van (red.). Oxford: Blackwell, 344–375.
- Hansen, E., & Heltoft, L. (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Syddansk Universitetsforlag.
- Herslund, M. (1984): Particles, prefixes and preposition stranding. *Nydanske Sprogstudier* 14, 34–71. doi:10.7146/nys.v14i14.13331
- Hovmark, H. (2007): *Danske retningsadverbier og rumlig orientering*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet, København. (<https://nors.ku.dk/publikationer/ph.d.-afhandlinger/henrikhovmarkphdafhandling.pdf> 27.02.2019).
- Jónsson, J. G. (2008): Preposition reduplication in Icelandic. I: *Microvariation in syntactic doubling*. Barbiers, S., Koenenman, O., Lekakou, M., & Ham, van der, M. van der (red.). Bingley: Emerald, 403–417.
- Kitada, S. (2010): *Feature-inheritance in prepositional phrases*. Ms. (<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.533.8767&rep=rep1&type=pdf> 27.02.2019).
- Koopman, H. (2000): Prepositions, postpositions, circumpositions and particles: The structure of Dutch PPs. I: *The syntax of specifiers and heads. Collected essays of Hilda J. Koopman*. Koopman, H. (red.). London & New York: Routledge, 198–256.
- Nguyen, M. (2017): *Preposition stranding under R-movement in Danish*. Upubliceret speciale. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Nguyen, M. (2019): Extraction of R-pronouns via an intermediate position within the prepositional domain. *Snippets* 35, 10-12. doi:10.7358/snip-2019-035-nguy
- Nielsen, B. J. (1978): Om stedsadverbium + *fra* i jyske dialekter. *Danske Folkemål*, 21, 131–138.
- Riemsdijk, H. van. (1978): *A case study in syntactic markedness: The binding nature of prepositional phrases*. Lisse: The Peter de Ridder Press.
- Riemsdijk, H. van. (1990): Functional prepositions. I: *Unity in diversity. Festschrift for Simon Dik*. Pinkster, H. & Genée, I. (red.). Dordrecht: Foris, 229-241.
- Riemsdijk, H. van, & Huijbregts, R. (2007): Location and locality. I: *Phrasal and clausal architecture: Syntactic derivation and interpretation. In honor of Joseph E.monds*. Karimi, S., Samiian, V. & Wilkins, W. K. (red.), Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 339-364.

- Rooryck, J. (1996): Prepositions and minimalist case marking. *Studies in Comparative Germanic Syntax* 2. Thrainsson, H., Epstein, S. & Peter, S. (red.). Dordrecht: Kluwer, 226-256.
- Svenonius, P. (1996): *The verb-particle alternation in the Scandinavian languages*. Upubliceret ms. (ling.auf.net/lingbuzz/000046/current.pdf 27.02.2019).
- Travis, L. D. (1984): *Parameters and effects of word order variation*. MIT Press.
- Thomsen, O. N. (1997): Retningsadverbialer og komplekse prædikater i dansk. I: *Selskab for Nordisk Filologi. Årsberetning 1996-1997*, 66–84.
- Vikner, S. (2017): Germanic verb particle variation. I: *Elements of comparative syntax - theory and description*. Aboh, E., Haeberli, E., Puskás, G. & Schönenberger, M. (red.). Berlin: de Gruyter, 371-398. doi:10.1515/9781501504037-014
- Zeller, J. (1997): Against overt particle incorporation. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 4, 291–307.
- Zeller, J. (2002): Particle verbs are heads and phrases. I: *Verb-Particle Explorations*. Dehé, N., Jackendoff, R., McIntyre, A. & Urban, S. (red.). Berlin & Boston: de Gruyter, 233-268. doi:10.1515/9783110902341.233

6.1 Internetkilder

<https://www.familiejournal.dk/livshistorier/dyrevenner/en-laeser-fortaeler-jeg-fik-en-levende-julegave>

<https://www.sctknud-gym.dk/media/151991/fysik-a.pdf>

KorpusDK

Indirekte objekt i moderne dansk talesprog: En korpusundersøgelse af frit indirekte objekt

Peter Juul Nielsen

Abstract

Since the 18th c., the Danish indirect object (IO) has undergone a narrowing of its semantic potential, and Heltoft (2014) claims that free, non-governed IOs (FIOs) are no longer possible in present-day Danish. The paper presents an empirical test of this claim based on data from the LANCHART corpus of spoken Danish. The corpus findings suggest *prima facie* that the FIO construction is indeed no longer an option. However, the paper shows that the very few FIOs found in the corpus call for an analysis of pragmatic preconditions. It is suggested that the FIO presupposes aspects of regulative speech acts, which are rarely found in the text types of the LANCHART corpus, and the paper points out methodical problems in quantitatively oriented corpus-based assessments of grammatical systems.

Nøgleord

indirekte objekt, dansk syntaks, talesprog, korpusanalyse, sproghandling

1. Indledning

Som i andre germanske sprog (Barðdal 2007, Colleman 2011) har det danske indirekte objekt (IO) igennem århundrederne undergået en semantisk indsnævring fra en bred interessentsemantik til en mere specialiseret modtagerbetydning. Der foreligger dog kun begrænset empirisk viden om IO i moderne dansk. I denne artikel præsenteres resultatet af en korpusundersøgelse af semantikken i konstruktion med IO i moderne dansk talesprog.

I 1700-tallet kunne IO udtrykke den i dag enerådende modtagerbetydning i konstruktion med et leksikalsk ditransitivt verbum som *give* (der styrer to

objekter, et direkte et indirekte) som i (1), men også ren interessentbetydning i konstruktion med et leksikalsk monotransitivt verbum som *løse* ('løsne op'), altså som fri tilføjelse ved en prædikation der ikke betegner nogen form for overdragelse til en modtager, jf. (2), et eksempel fra Høysgaard (1752: 106-110).¹

- (1) hun gav **ham** en bog
 (2) han skal løse **os** knuden

I 1800-tallet var muligheden for at udtrykke ren interessent bortfaldet, og IO kunne nu kun betegne modtager, enten en faktisk modtager ved gennemført overdragelse eller en potentiel modtager ved intenderet overdragelse, men det var stadig muligt at tilføje frit IO ved leksikalsk monotransitive verber med anskaffelses- eller fremstillingsbetydning som i (3) - (4) (Mikkelsen 1911: 84-86; Heltoft 2014: 206-209, 227, 231).

- (3) hun købte **ham** en bog
 (4) han bagte **hende** en kage

Om udviklingen frem til i dag skriver Heltoft (2014) at der er sket en yderligere indsnævring og specialisering således at muligheden for frit IO med betydningen 'intenderet modtager' ved monotransitive anskaffelses- og fremstillingsverber er bortfaldet, og tilbage står nu kun muligheden for at bruge IO ved ditransitive verber og med betydningen 'faktisk modtager' ifm. gennemført overdragelse som i (1). Således betragter Heltoft (2014) typen i (3) - (4) som forældet og uden for den synkrone norm i moderne dansk. Man kan ud fra Heltofts fremstilling aflede den empiriske hypotese at man ikke finder konstruktion med frit IO ved anskaffelses- og fremstillingsverber i autentisk moderne dansk. Det er formålet med denne artikel at fremlægge en afprøvning af denne hypotese på baggrund af korpusdata, og i sammenhæng hermed præsenterer jeg desuden et samlet billede af hvilke verber der findes i IO-konstruktioner i det undersøgte korpus. Et andet formål er at belyse de vanskeligheder der er forbundet med en korpusundersøgelse af IO, og at diskutere nogle metodiske problemer med at drage konklusioner om organiseringen af og semantikken i et grammatisk system på baggrund af korpusdata.

1 Indirekte objekter i artiklens eksempler er markeret med fed skrift; i redegørelsen for metoden i korpusundersøgelsen bruges fed skrift dog også til fremhævelse af andre elementer.

Nedenfor afsluttes indledningen med afsnit 1.1. der præciserer hvad der tages op til behandling i artiklen. I afsnit 2 præsenteres korpusundersøgelsen og dens resultater, og de konklusioner som undersøgelsen umiddelbart lægger op til, problematiseres. I afsnit 3 præsenterer jeg en analyse af den regulative sproghandling som ramme for frit IO, og i afsnit 4 behandler jeg på baggrund af afsnit 3 de metodiske problemer i korpusundersøgelsen af frit IO. Artiklen afsluttes med en konklusion i afsnit 5.

1.1. Om indirekte objekt og reflexivt indirekte objekt

I denne artikel bruges termen IO om et nominalt argument 3 (hvor subjektet er argument 1, og det direkte objekt er argument 2) der har sin faste plads i sætningsskemaet umiddelbart før det direkte objekt (DO). Artiklen behandler ikke præpositionelle led med IO-semantik eller IO-lignende betydning (fx *hun gav bogen til ham, jeg køber en sofa til min nabo*), dvs. den type sætningsled der hos Hansen & Heltoft (2011: 1183-1185) kaldes middelbart indirekte objekt eller IO's antiled. Artiklen behandler udelukkende ikke-reflexivt IO. Det skyldes at et reflexivt objekt ikke repræsenterer et argument (Hansen & Heltoft 2011: 592-594), og ved reflexivt IO, fx *hun påtog sig ansvaret*, er der dermed ikke tale om en konstruktion med tre argumenter. Udbygges reflexivt med *selv*, betegner leddet et argument som blot er identisk med subjektsargumentet, fx *jeg gav mig selv en fødselsdagsgave* (Hansen & Heltoft 2011: 592-594). Alle reflexive IO'er fundet i korpusundersøgelsen er undersøgt for forekomst af *selv*, men da de ganske få fundne reflexiver med *selv* ikke har nogen konsekvenser for artiklens analyser, er de ikke inddraget.²

2. Korpusundersøgelsen

Korpusundersøgelsen er en undersøgelse af forekomsten af IO i LANCHART-korpusset over dansk talesprog i slutningen af det 20. og begyndelsen af det 21. århundrede (Gregersen 2009). Korpusset er på ca. 10 millioner ord og består primært af sociolingvistiske interview. De udskrevne samtaler er ordklassetagget, men har ingen opmærkning af syntaktisk struktur (sætningsled). I det samlede korpus indgår der materiale fra en undersøgelse af arvesprogsdansk i Argentina, USA og Canada, og IO-forekomster fra dette materiale er som udgangspunkt medtaget i undersøgelsens optællinger. I analysen af de fundne IO-konstruktioner er resultaterne dog tjekket efter

2 Jeg takker Sten Vikner for at henlede min opmærksomhed på spørgsmålet om forekomsten af *selv*.

for arvesprogsdansk proveniens, og arvesprogsdanske søgeresultater er ladt ude af betragtning i analysens konklusioner.

Det er vanskeligt at designe en korpusundersøgelse af IO til et korpus uden syntaktisk opmærkning som ikke har en specificering af strenge med syntaktisk status som IO. Det er muligt at søge på enkelte verber der er kendt som IO-styrende, men dels er en sådan verbalstammetilgang ikke som sådan velegnet til at undersøge forekomsten af frit (og altså ikke-styret) IO, dels forudsætter den at analytikeren på forhånd ved hvilke verber det faktisk er relevant at søge på i det pågældende korpus. Inspirationen til det anvendte undersøgelsesdesign er hentet dels fra Coleman & De Clercks (2011) korpusundersøgelse af IO i engelsk, dels fra Valdesons (2018) korpusundersøgelse af IO i svensk.

Undersøgelsen består af to deløgninger i LANCHART: (a) en **konstruktionssøgning** som søger efter IO'er uden specifikation af sætningens hovedverbum, og (b) en **leksemsøgning** som søger efter forekomsten af IO ved specifikke verber. Konstruktionssøgningen har som fordel at være upåvirket af forudgående antagelser om hvilke verber der optræder med IO, og resultatet af søgningen kan bruges som input til leksemsøgningen hvor verber af særlig interesse fra konstruktionssøgningen kan undersøges nærmere. Alle søgeresultater for de to deløgninger er gennemgået manuelt og undersøgt for forekomst af IO. Irrelevante søgeresultater – herunder dubletter der skyldes at nogle samtaler optræder flere gange i LANCHART-korpusset som adskilte filer – er sorteret fra, og alle relevante søgeresultater, dem der kan tolkes som IO-konstruktion, eller har en semantik der er særligt relevant for IO-undersøgelsen – har fået en af koderne i tabel 1.

Kode	Betydning
p	pronominalt ikke-refleksivt IO
r	pronominalt refleksivt IO
a	pronominalt IO hvor refleksivitet ikke kan afgøres
n	fuld NP (med substantiv eller adjektiv som kerne) som IO
præp	IO-lignende præpositionelt led (primært med præpositionerne <i>til, for</i>)
x	tvivl om korrekt kodning (fx om der er tale om IO eller ej)

Tabel 1: Kodning af søgeresultater fra korpusundersøgelsen.

Som det fremgår af tabel 1, er både ikke-refleksive og refleksive pronominal IO'er registreret. I denne artikel er de refleksive IO'er ladt ude af betragtning (jf. afsnit 1.1), men tilfælde af tvivl om refleksivitet (koden *a*) er medtaget. Registreringen af konstruktioner med IO-lignende præpositionelle led (koden *præp*), som heller ikke er inddraget i denne artikel, er ikke systematisk gennemført, men er en markering foretaget ved sporadisk observation.

2.1. Konstruktionssøgningen

Søgningen efter IO uden specifikation af hovedverbum er primært baseret på den ledstillingsregel at IO's plads er umiddelbart før DO. Desuden er søgningen designet til at finde konstruktioner hvor IO er udtrykt af et personligt pronomen der henviser til en eller flere personer, og hvor DO er udtrykt af en NP med substantivkerne. Der er søgt på 12 specifikke søgestrengte som kan generaliseres som i (5).³

- (5) verbum + oblikt personligt pronomen + {0-2 vilkårlige intervaller}
 + substantiv

Der er søgt på specifikke oblikke pronominalformer, nemlig *mig/dig/ham/hende/sig/os/er/dem*. Afstanden mellem pronomenet og substantivet på 0-2 vilkårlige intervaller gør det muligt for en DO-NP at have substantivet som første ord (fx *bogen*) eller determinativ og/eller adjektivattribut foran substantivet (fx *min bog, dyre bøger, den dyre bog*).

Søgestrengen(e) fanger flere forskellige lineære realiseringer af IO-konstruktionen såsom de fire vist i (6) med markering af søgestrengens verbum, pronomen og substantiv i fed og vilkårlige intervaller understreget.

- (6) a. naboen **gav hende nøglerne**
 b. naboen har heldigvis **givet mig nøglerne**
 c. heldigvis har naboen **givet dem en nøgle**
 d. jeg **gav ham den forkerte nøgle**

3 Brugen af forskellige mere specifikke strenge skyldes primært at søgesystemet ikke tillader søgning på den fuldt generaliserede streng. To eksempler på de 12 specifikke søgestrengte er "verbum + [mig/dig/ham/hende/sig] + appellativ (nongenitiv)" og "verbum + [os/er/dem] + 2 vilkårlige intervaller + proprium (nongenitiv)"

Der er imidlertid ganske mange lineære realiseringer som søgestrengen ikke indfanger, bl.a. følgende:

1. Sætninger med adverbial i fundamentfeltet og subjekt efter finit verbal: *nu giver naboen ham nøglerne*
2. Sætninger med IO i fundamentfeltet: *mig gav hun en nøgle*
3. Sætninger med DO i fundamentfeltet: *nøglerne gav hun mig*
4. Sætninger med DO med mere end 2 ord før substantiv: *hun gav mig en meget fin lille nøgle*

Dertil kommer at en række syntaktiske varianter af IO-konstruktion er grundlæggende udelukket fra at blive registreret af søgedesignet, bl.a. følgende:

1. Sætninger med både IO og DO som fuld NP: *jeg gav naboen nøglen*
2. Sætninger med IO som fuld NP + pronominalt DO: *jeg gav naboen den*
3. Sætninger med både IO og DO som pronominalt led: *jeg gav ham den*
4. Sætninger med *at*-infinitiv som DO: *jeg tilbød hende at vaske op*
5. Sætninger med ledsætning som DO: *jeg fortalte hende at jeg var færdig*

Der er altså klare metodiske svagheder ved søgedesignet, men to argumenter for designets anvendelighed berettiger valget af denne form for søgning. For det første peger engelske IO-undersøgelser (Coleman & De Clerck 2011, Collins 1995) på at det prototypiske IO er pronominalt, mens det prototypiske DO er en fuld NP, hvilket gør det rimeligt at designe søgningen efter denne struktur. For det andet – og væsentligst – må søgedesignet begrænse mængden af irrelevante søgeresultater. Som det fremgår nedenfor, giver det anvendte søgedesign en lav frekvens af IO-konstruktioner, eller sagt med andre ord: søgestrengen indfanger store mængder “støj”. Konstruere man en søgestreng der tillod indfangning af flere realiseringer af IO-konstruktionen, ville mængden af støj der skulle sorteres fra manuelt, blot stige.

Resultatet af konstruktionssøgningen er præsenteret i tabel 2.

Totalt antal søgeresultater ⁴ (inkl. dubletter og oplæsningsopgaver)	7537
Frasorteret (støj, dubletter og oplæsningsopgaver)	5920
Kodede søgeresultater	1617
% kodede søgeresultater (1617) af samlede søgeresultater (7537)	21,45%
Pronominale ikke-refleksive IO'er (analysekode p)	912
Pronominale IO'er uspecificerbare for ikke-refleksiv vs. reflektiv (analysekode a)	3
Tilfælde af tvivl om tilstedeværelse af IO (analysekode x)	3
% ikke-refl. pronominale IO'er (912) af samlede søgeresultater (7537)	12,10%

Tabel 2: Resultat af konstruktionsøgningen.

Det ses at der blandt de 7537 manuelt analyserede resultater kun er fundet godt 12% med ikke-refleksivt pronominalt IO. Når jeg i det følgende omtaler disse 912 fund blot som IO'er eller IO-konstruktioner, sigtes der udelukkende til dem. I de 912 IO-konstruktioner optræder IO med 56 forskellige verber (verballeksemer). De 56 verber er oplistet i tabel 3 rangeret efter antallet af forekomster med IO givet i absolutte tal og i procent af det samlede antal IO-konstruktioner.

4 I det samlede antal søgeresultater indgår, udover støj (irrelevante strenge fanget af søgestrengen) et antal dubletter (samtaler der optræder som flere samtalefiler i korpusset) og oplæsningsopgaver (tekst som informanterne skal læse op).

#	Verbum	Antal i ikke-refl. IO-konstr.	% af alle ikke-refl. IO-konstr. (912)
1	<i>give</i>	492	53,95%
2	<i>fortælle</i>	65	7,13%
3	<i>lære</i>	61	6,69%
4	<i>vise</i>	59	6,47%
5	<i>skaffe</i>	24	2,63%
6	<i>sige</i>	23	2,52%
7	<i>sende</i>	19	2,08%
8	<i>tage</i>	17	1,86%
9	<i>stille</i>	16	1,75%
10	<i>forklare</i>	15	1,64%
11	<i>koste</i>	14	1,54%
12	<i>spørge</i>	14	1,54%
13	<i>tilbyde</i>	13	1,43%
14	<i>låne</i>	6	0,66%
15	<i>betale</i>	5	0,55%
16	<i>forære</i>	5	0,55%
17	<i>love</i>	5	0,55%
18	<i>stikke</i>	5	0,55%
19	<i>byde</i>	4	0,44%
20	<i>gøre</i>	3	0,33%
21	<i>sælge</i>	3	0,33%
22-30	9 verber m. 2 ikke-refl. IO-forekomster		1,98% (samlet andel)
31-56	26 verber m. 1 ikke-refl. IO-forekomst		2,86% (samlet andel)

Tabel 3: 56 verber m. ikke-refleksivt IO, antal eksempler og procentdel.

Som det fremgår af tabel 3, udgøres over halvdelen af alle IO-forekomster af sætninger med verbet *give*. Man ser ligeledes at de fire hyppigste IO-verber, *give*, *fortælle*, *lære* og *vise*, udgør næsten 3/4 af alle forekomster (74,23%). De 9 verber med kun 2 og de 26 med kun 1 IO-forekomst er separat oplistet i tabel 4 og 5.

De 9 verber med hver 2 forekomster i ikke-refleksiv IO-konstruktion

Samlet andel af IO-konstruktionerne: 1,98%

Hvert verbums andel: 0,22%

bringe, hente, lave, skrive, skyld, tilgive, tillægge, vende, ønske

Tabel 4: 9 verber m. 2 forekomster m. ikke-refleksiv IO.

De 26 verber med hver 1 forekomst i ikke-refleksiv IO-konstruktion

Samlet andel af IO-konstruktionerne: 2,86%

Hvert verbums andel: 0,11%

anbefale, anskaffe, bebrejde, binde, blive, efterlade, erklære, foreslå, fratage, indpejle, klappe, lægge, læse, meddele, nævne, pålægge, rage, række, smække, strikke, sætte, tilknytte, udbetale, unde, ville, volde

Tabel 5: 26 verber m. 1 forekomst m. ikke-refleksiv IO.

Af de 35 verber i tabel 4 og 5 kan 6 tages ud af betragtning. *Indpejle*, som iflg. ODS er et maritimt udtryk (‘pejle noget ind’), må anses for en produktionsfejl, valgt frem for *indprente*, jf. (7). Eksemplet med *tilknytte* har så uklar syntaks at det ikke er overbevisende som IO-konstruktion (8).

- (7) min mor hun har indpejlet **mig** københavnere de er sådan lidt snobbet (Odder1, 2005)
- (8) det er en lille gruppe af af af patienterne øh på på på på sengeafdelingerne der egentlig er tilknyttet **dem** en privatpraktiserende psykiater (HanneSæderup, 2013)⁵

De 4 forekomster med de 3 verber *lave*, *anskaffe* og *læse* er alle eksempler på arvesprogsdansk fra Argentina og USA og sorteres derfor fra.

De resterende 50 verber fordeler sig primært i tre grupper: (a) overdragesverber, som betegner konkret eller abstrakt overdragelse (herunder fremtidig overdragelse) af DO-referenten til IO-referenten og har IO som valensled (9), (b) kommunikationsverber, som betegner “kommunikativ overdragelse” (af noget meddelt) og har IO som valensled (10), og (c) andre verber med valensstyring af IO som er mere perifere ift. den prototypiske overdragessemantik (11).

5 Fremhævingen med fed skrift af *dem* som IO forudsætter at der rent faktisk er tale om en IO-konstruktion; eksemplet er som sagt ladet ude af betragtning.

- (9) Overdragelsesverber (17): *give, sende, tilbyde, låne, betale, forære, love, stikke, byde, sælge, bringe, skyld, tillægge, efterlade, række, udbetale, volde*
- (10) Kommunikationsverber (11): *fortælle, sige, stille (spørgsmål), forklare, spørge, anbefale, erklære, foreslå, meddele, nævne, pålægge*
- (11) Andre IO-styrende verber (8): *lære, vise, koste, tilgive, ønske, bebrejde, fratage, unde*

Opdelingen i de tre grupper er ikke teoretisk indiskutabel, og der er overlap. Fx kan *pålægge* ses som både overdragelses- og kommunikationsverbum (*de pålagde ham opgaven*). Dog forekommer kategoriseringen praktisk og oplysende.

I tillæg til de tre hovedgrupper kommer verberne *klappe* og *smække* der beskriver en voldshandling, og som danner en verbonominal helhed med et DO der betegner et slag rettet mod IO-referenten:

- (12) han har også klappet **mig** et par (Næstved1, 2006)
- (13) de havde lov til at smække **os** en på lampen (BySoc2, 2007)

Verberne *tage, gøre, vende, blive, rage, binde* og *lægge* optræder kun i leksikaliserede forbindelser af skematisk eller helt fast idiomatisk art. Her skal blot gives eksempler på *tage, rage* og *binde* i (14) - (16).

- (14) det tager **hende** seks år eller sådan noget (MetteMortensen1, 1970)
- (15) det rager **dem** en skid (BySoc1, 1987)
- (16) hvis du har bundet **mig** historier på ærmet så ... (Næstved0, 2005)

Tilbage står 5 transitive verber der umiddelbart betegner anskaffelse eller fremstilling, og som ikke styrer IO som valensled: *skaffe, hente, strikke, skrive* og *sætte*. *Skaffe* forekommer relativt hyppigt med IO (24 forekomster) og kunne ligne et IO-styrende verbum (17).

- (17) han skaffede **mig** en stilling som ferieafløser (BySoc2, 1987)

Dog viser Heltoft (2014: 229-231) at IO ved *skaffe* ikke er styret. Et styret IO kan opskrives til subjekt i passiv (18) (jf. Hansen & Heltoft 2011: 1297), men det lader sig ikke gøre for IO ved *skaffe* (19).

- (18) jeg blev tilbudt en stilling som ferieafløser
- (19) *jeg blev skaffet en stilling som ferieafløser

Det særlige ved *skaffes* indholdskodning der muliggør IO, er at verbet betegner en anskaffelseshandling som forudsættes at være i nogens interesse; nogen – subjektsreferenten eller en anden – ønsker at DO-referenten tilvejebringes, og denne forudsætningssemantik baner vejen for konstruktionen med IO hvor IO betegner den der har anskaffelsesønsket (Heltoft 2014: 230). Disse særlige grunde til at *skaffe* kan optræde med ikke-valensstyret IO, gør at dette verbum sorteres fra i undersøgelsen af gruppen af ikke-IO-styrende anskaffelses- og fremstillingsverber der optræder med frit IO.

De resterende 4 anskaffelses- og fremstillingsverber *hente*, *strikke*, *skrive* og *sætte* har ikke *skaffes* kodning af forudsat ønske om anskaffelse som basis for forekomsten i konstruktion med IO. De udgør tilsammen 5 fund af konstruktion med frit IO (2 forekomster med *skrive*). Disse 5 sætninger præsenteres og analyseres nærmere nedenfor efter fremlæggelsen af resultatet af leksemsøgningen.

2.2. Leksemsøgningen

I leksemsøgningen er der som nævnt ovenfor søgt efter forekomst af IO ved specifikke verber (verbalstammer). I tråd med undersøgelsens primære interesse i frit IO er der udvalgt 12 monotransitive – og altså ikke-IO-styrende – verber som er undersøgt for forekomst med IO, 5 anskaffelsesverber (20) og 7 fremstillingsverber (21):⁶

(20) Anskaffelsesverber: *finde*, *hente*, *købe*, *redde*, *tage*

(21) Fremstillingsverber: *bage*, *bygge*, *lave*, *skære*, *smøre*, *strikke*, *sy*

7 af verberne er valgt fordi de optræder i litteraturen om IO: *bage*, *bygge*, *finde*, *købe*, *lave*, *sy*, *tage* som behandles i Heltoft (2014) med henvisning til tidligere omtaler af disse verber. *Hente* og *strikke* er valgt fordi de er kommet frem i konstruktionssøgningen som interessante IO-verber der skal undersøges nærmere. *Redde* er undersøgt med henblik på konstruktioner som *hun reddede ham en plads på første række* hvor verbet synes at have semantiske ligheder med *skaffe*. *Skære* (som i *skære brød/ost/pølse*) og *smøre* (som i *smøre en mad/bolle*) er valgt idet de vurderes at være almindelige betegnelser for dagligdagsaktiviteter der kunne involvere overdragelse. LANCHART-korpusset tilbyder ikke oplysninger om de enkelte leksemers frekvens i korpusset og altså heller ikke en rangering af verber efter hyppighed, men udvalget af

6 I korpusundersøgelsen med leksemsøgning er også *skaffe* og det IO-styrende verbum *koste* undersøgt. Disse verber har interesse for sproghistoriske analyser der falder uden for denne artikels emne.

verber er vurderet for hyppighed ved sammenligning med frekvensrangering i KorpusDK. De følgende verber, med angivelse af frekvensrangering i parentes, har relativ høj frekvens i KorpusDK: *tage* (13), *finde* (16), *lave* (27), *købe* (52), *bygge* (87), *hente* (129), *skære* (178). *Redde* (262) er ikke helt så højfrekvent, mens *bage* (693), *sy* (821), *smøre* (948) og *strikke* (1226) er relativt lavfrekvente. Et tjek af frekvensrangeringen af samtlige verber i KorpusDK har ikke givet anledning til at tilføje verber til de 12 udvalgte. Verbet *tage* er det mest KorpusDK-frekvente af de 12, hvilket stemmer overens med at det med 20.315 fundne forekomster er det mest LANCHART-frekvente af de udvalgte verber. Man må dog være opmærksom på at netop de meget højfrekvente verber ofte optræder så hyppigt pga. polysemi, og at en høj frekvens kan skyldes hyppigt forekommende irrelevante betydningsvarianter. *Tage* er her et godt eksempel: Den for undersøgelsen irrelevante funktion som bevægelsesverbum, fx *de tager til Afrika i dag tror jeg* (Vinderup, 1978), er meget højfrekvent.

Der er i første omgang søgt efter alle forekomster af hvert verbum i indikativ aktiv. For verbet *købe* er der eksempelvis søgt efter præsens *køber*, præteritum *købte*, infinitiv *købe* og perfektum participium *købt*. Imperativforekomster er undersøgt i en efterfølgende separat søgning. Der er ikke søgt på morfologiske passivformer. Søgedesignet sætter ingen begrænsninger på hvilke realiseringer af IO-konstruktionen der indfanges, og således registreres både pronominal IO'er og IO'er udtrykt af fulde NP'er med substantiv- eller adjektivkerne. Indikativ aktiv-søgningen på verberne *finde*, *tage* og *lave* resulterede i så store fund at et randomiseret udvalg på 4.000 fund er analyseret; for de øvrige 9 verber er samtlige fund analyseret. Resultatet af indikativ aktiv-søgningen præsenteres i tabel 6.

Verbum	Antal	NP som IO	Ikke-refl. pron. IO	Pron. IO m. uklar refl.	Tvivl
<i>finde</i>	4000 (ud af 7524)	0	1	0	0
<i>hente</i>	1115	0	2	0	0
<i>købe</i>	4212	0	0	2	0
<i>redde</i>	104	0	0	0	0
<i>tage</i>	4000 (ud af 20315)	0	0	0	0
<i>bage</i>	84	0	0	0	0
<i>bygge</i>	1896	0	0	0	0
<i>lave</i>	4000 (ud af 17863)	0	1	0	0
<i>skære</i>	340	0	0	0	0
<i>smøre</i>	72	0	0	0	0
<i>strikke</i>	64	0	1	0	0
<i>sy</i>	247	0	0	0	0

Tablet 6: Leksensøgningen, søgning på indikativ aktiv af de 12 udvalgte verber.

Det ses i tabel 6 at de 12 verber stort set ikke optræder i IO-konstruktion. Det er bemærkelsesværdigt at ingen af de samtlige 4212 forekomster af det centrale anskaffelsesverbum *købe* optræder med IO. Der er to forekomster med et pronominalt IO som ikke lader sig afgøre mht. refleksivitet. Den ene kan lades ude af betragtning fordi den stammer fra canadadansk; den anden er også fundet i konstruktionssøgningen og vises her med relativt meget kontekst (22).

- (22) Iran der kunne han sørme ikke hus- ve- øh han var jo tosset på dem der nede de underkuede kvinderne jo så frygteligt og så videre så de var nødt til der var jo også piger med på den der og de må det første de ve- de det at de måtte gå og og og og og tage og købe dem noget tøj så de lignede de andre for ellers så kunne de ikke gå i fred (Odder0, 2005)

Her er det vanskeligt at afgøre om subjektet for *købe* er de piger der har brug for det købte tøj, og som *dem* refererer til, hvilket vil sige at *dem* er brugt som refleksivt IO, eller subjektet er nogle andre end pigerne hvorved *dem* må tolkes som ikke-refleksivt. Det mest sandsynlige forekommer at være refleksivtolkningen. Den ene af de to forekomster ved *hente* og forekomsten ved *strikke* er de samme som dem fundet i konstruktionssøgningen.

Verbum	Antal imperativformer	Antal m. ikke-refl. IO (pronominalt el. fuld NP)
<i>find</i>	59	0
<i>hent</i>	32	0
<i>køb</i>	19	0
<i>red</i>	0	0
<i>tag</i>	477	0
<i>bag</i>	0	0
<i>byg</i>	8	0
<i>lav</i>	125	0
<i>skær</i>	1	0
<i>smør</i>	1	0
<i>strik</i>	0	0
<i>sy</i>	0	0

Tabel 7: Leksømsøgningen, søgning på imperativ af de 12 udvalgte verber.

Forekomsten ved *lave* er argentinadansk og må lades ude af betragtning.

Alle imperativforekomster af alle 12 verber er analyseret for IO-forekomster, og resultatet er præsenteret i tabel 7.

Det kan først og fremmest konstateres at ingen af de 12 verber optræder med IO i imperativ. Desuden kan det konstateres at antallet af imperativformer af de 12 verber i LANCHART-korpusset er meget lille. Eksempelvis forekommer *købe* kun i imperativ 19 gange mod de 4212 forekomster i indikativ aktiv. 4 af verberne har ingen forekomster i imperativ.

Leksømsøgningen som præsenteret i tabel 6 og 7 har altså givet yderligere to eksempler på frit IO, ved anskaffelsesverberne *hente* og *finde*. I tillæg til disse to har en ikke-systematisk videre søgning i de 7524 forekomster af *finde* i indikativ aktiv ført til endnu et fund. Disse tre fund analyseres nedenfor i sammenhæng med fundene fra konstruktionssøgningen.

2.3. Samlede resultater: analyse og problemer

Korpusundersøgelsens analyse af de 7537 resultater af konstruktionssøgningen, samtlige 8134 indikativ aktiv-forekomster af leksømsøgningsverberne *hente*, *købe*, *redde*, *bage*, *bygge*, *skære*, *smøre*, *strikke*, *sy* og 4.000 forekomster af hver af verberne *finde*, *tage* og *lave* og samtlige 722 imperativforekomster af de 12 udvalgte verber har tilsammen kun givet 7 eksempler på konstruktion

med frit IO plus yderligere 1 eksempel ved videre undersøgelse af *finde*. De 8 eksempler vises i (23) - (30).

- (23) inden du går kunne du finde **os** et eller andet at drikke hvis det hvis ikke at du har skal sige mere der er ... (Næstved1, 2006)
- (24) Sara jeg henter **dig** nogle briller (Oksbøl3, 2011)
- (25) jamen den kunne jeg egentlig godt finde **dig** lidt af (Odder2, 2005)
- (26) ved du hvad så får jeg jo bare lige min far til at hente **mig** nogle penge (Oksbøl3, 2011)
- (27) jeg har da fået strikket **dem** et par trøjer og sådan noget (BySoc1, 2006)
- (28) jeg kan jo altid skrive **hende** et brev (BySoc1, 2006)
- (29) jeg tror jeg skriver **dem** en ansøgning (BySoc1, 2006)
- (30) hvis ikke der er nogen der gider at sætte **dem** grænser (Næstved2, 2007)

Dette meget sparsomme resultat lægger op til den umiddelbare konklusion at frit IO – med marginale undtagelser – ikke findes i LANCHART-korpusset og afledt deraf at frit IO ikke længere er en produktiv mulighed inden for den grammatiske norm. De ekstremt få eksempler vil ud fra denne betragtning kunne behandles som levn fra et tidligere sprogstadiet, som idiosynkrasier eller ligefrem som produktionsfejl. Dermed ser det ud til at den empiriske undersøgelse giver Heltoft (2014) ret i at frit IO er udgået som reel mulighed.

Der er dog problemer med denne umiddelbare konklusion. For det første karambolerer konklusionen med intuitionen hos såvel denne forfatter som et antal andre sprogbrugere, herunder adskillige ikke-sprogkyndige. Man skal naturligvis være varsom med at stole for meget på egen og andres fornemmelse af hvad de og andre faktisk siger og kan sige, men det er påfaldende at reaktionen på hævdelser af at frit IO ikke længere er muligt, stort set uden undtagelse er den opfattelse at man helt uden problemer sagtens kan sige fx *hey find mig lige en stol!*⁷ For det andet viser der sig at være et mønster i de få fundne eksempler som peger på særlige rammer for det frie IO's forekomst.

7 Denne sprogbrugerintuition er ikke systematisk undersøgt for en veldefineret gruppe af dansktalende, men observeret ved uformel samtale med et antal personer.

3. Regulativ sproghandling som ramme for frit IO

Det er karakteristisk for de fundne eksempler på frit IO i LANCHART at de forekommer i regulative sammenhænge. En regulativ sproghandling er bl.a. kendetegnet ved at have som forudsætning at en af samtalepartnerne ønsker handlingen der betegnes af sætningens propositionelle indhold, udført (jf. Searle 1969). I en direktiv sproghandling ønsker taleren at høreren udfører handlingen, og i en kommissiv sproghandling forudsætter taleren at høreren ønsker at taleren udføre handlingen.

(23) ovenfor er netop eksempel på en direktiv ytring hvor taleren forsøger at regulere høreren handlinger og derved få noget at drikke (sætningen skal forstås som spørgsmålsformet med en foranstillet tidsangivelse for handlingen: *inden du går*). (24) og (25) er eksempler på kommissiver hvor taleren forpligter sig over for høreren. (26) kan betragtes som en gengivelse af en direktiv situation hvor den talende med sproglige eller evt. andre midler forsøger at regulere sin fars handlinger. I disse eksempler er referenten for IO enten taleren (i direktiv sammenhæng) eller høreren (i kommissiv sammenhæng), og denne IO-udpegede samtalepartner får rollen som modtager at DO-referenten, en rolle som det forudsættes at samtalepartneren ønsker. De fire øvrige konstruktioner med frit IO er ikke helt så åbenlyse eksempler på handlingsregulering, men de kan tolkes ind i sammenhænge med et forudsat ønske – hos IO-referenten eller en anden – om overdragelse af DO-referenten til IO-referenten. (27) kan tolkes som talerens udtryk for indfrielse af egne strikkeambitioner eller andres ønske, jf. konstruktionen med *få* + supinum som udtrykker subjektets interesse i det propositionelle indhold (Nielsen 2018). (28) indgår i en samtale om den rigtige handlingsstrategi ift. en dårlig relation til talerens mor, og (29) udtrykker talerens handlingsplan. Desuden kan *skrive brev* og *skrive en ansøgning* beskrives som (intenderede) kommunikative handlinger hvorved sætningens semantik kan opfattes som en form for kommunikativ overdragelse. Endelig kan (30), som indgår i en samtale om hjælp til børneopdragelse, og som handler om at man bør sætte grænser for børn (jf. verbet *gide*), tolkes som udtryk for at det er ønskeligt – også for IO-referenten, børnene – at børnene “modtager” grænser.

Ud fra denne observation af de pragmatiske rammer for ytringer der indeholder konstruktion med frit IO, kan en forudsætning for frit IO opstilles: Konstruktion med frit IO – der altså ikke indgår i verbets valensmønster – forudsætter en pragmatisk ramme som definerer et ønske om at

IO-referenten bliver modtager af DO-referenten, typisk som et forudsat ønske hos IO-referenten som samtalepartner i en regulativ sproghandling.⁸

Dette stemmer overens med den uformelt observerede tendens til at det netop er eksempler på frit IO i direktive og kommissive sammenhænge som mest umiddelbart passer med sprogbrugerens intuition om hvad der er gangbart (som fx *hey find mig lige en stol!*).

Inddragelsen af sprogbrugerintuition og pragmatikken i de få attesterede eksempler på frit IO i det undersøgte korpus baner vej for en anden konklusion end den ovenfor skitserede: Muligheden for konstruktion med frit IO er ikke bortfaldet i moderne dansk, men betingelserne for frit IO inddrager de interaktionelle omstændigheder omkring brugen af konstruktionen. Antagelsen at særlige pragmatisk forudsætninger spiller en væsentlig rolle for frit IO i dansk på sprogets aktuelle stadie, forfølges videre og sættes i et semiotisk og diakront lys i Nielsen & Heltoft (under udgivelse).

4. Metodiske problemer i korpusundersøgelsen af frit IO

Blikket kan nu rettes mod spørgsmålet om hvorfor undersøgelsen af frit IO i LANCHART-korpusset lægger op til en anden konklusion end den netop ovenfor præsenterede. Dette kan forklares ud fra det forhold at LANCHART-korpusset hovedsageligt består af sociolingvistiske interview, og denne samtalegenre lægger ikke op til regulative sproghandlinger. Dette bekræftes af det påfaldende lave antal imperative former af leksemsøgnings 12 verber (jf. afsnit 2.2).

I det sociolingvistiske interview fortæller informanten typisk om opvækst, uddannelse, arbejde, familieliv, dagligdag og interesser og om holdninger til forskellige emner, men i interviewsituationen er det sjældent at informanten eller interviewerens skal udtrykke regulering af den andens eller egne handlinger. Korpussets teksttype – samtalegenre – synes her at have afgørende betydning for hvad korpusmaterialet er i stand til at vise ved normalt ikke at etablere den pragmatisk ramme for konstruktion med frit IO. Med andre ord er korpussets data ikke et sikkert grundlag for en konklusion om IO's status i det danske grammatisk system.

8 Muligheden for ikke-styret IO ved *skaffe* (jf. afsnit 2.1) kan betragtes som en leksikalisering af ønsket om overdragelse.

5. Konklusion

Den empiriske undersøgelse af IO i moderne dansk talesprog på baggrund af data fra LANCHART-korpuset lægger umiddelbart op til den konklusion at frit IO er bortfaldet som mulighed i dansk, i overensstemmelse med den teoretiske beskrivelse i Heltoft (2014). I korpuset optræder IO stort set udelukkende styret af ditransitive verber, og konstruktioner med *give* udgør over halvdelen af alle IO-konstruktioner. Kun 7 eksempler på frit IO er fremkommet i undersøgelsen – hvoraf de 5 udgør den samlede andel på kun 0,55% af konstruktionssøgningens 912 IO-konstruktioner – og man kunne være fristet til at betragte disse få fund som negligerbare afvigelser fra et klokkeklart og kvantitativt underbygget billede: frit IO hører fortiden til. Clashet med sprogbrugerintuitionens accept af frit IO baner imidlertid vej for registreringen af et mønster, det at frit IO optræder i regulativer sammenhænge som kun meget sjældent etableres i samtalerne i det undersøgte korpus.

I tillæg til korpusundersøgelse – og som korrektiv til konklusionerne denne lægger op til – er der derfor behov for en funktionel analyse der inddrager den syntaktiske konstruktions pragmatiske kontekst. Konstruktion med frit IO indgår i en interaktionel ramme der udgør betingelsen for det syntaktiske valg, og det finder man ikke ud af ved at stole for meget på de kvantitative resultater af en undersøgelse af et korpus hvis teksttype med stor sandsynlighed begrænser mulighederne for at få et retvisende billede af den undersøgte syntaktiske konstruktion.

Den fremlagte empiriske undersøgelse og funktionelle analyse af IO i dansk talesprog viser sammenhængen mellem syntaktisk konstruktion, udført sproghandling og teksttype (genre) og illustrerer på baggrund af denne sammenhæng en metodisk problemstilling i kvantitativt orienteret korpuslingvistisk analyse af grammatisk potentiale.

Om forfatteren

Peter Juul Nielsen, ph.d., Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

Korpusdata

LANCHART-korpuset, Københavns Universitet
KorpusDK (ordnet.dk/korpusdk), Det Danske Sprog- og Litteratur-selskab

Litteratur

- Barðdal, J. (2007): The semantic and lexical range of the ditransitive construction in the history of (North) Germanic. *Functions of Language* 14.1, 9-30.
- Colleman, T. (2011): Ditransitive Verbs and the Ditransitive Construction: A diachronic perspective. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 59, 387-410.
- Colleman, T. & De Clerck, B. (2011): Constructional semantics on the move: On semantic specialization in the English double object construction. *Cognitive Linguistics* 22, 183-210.
- Collins, P. (1995): The indirect object construction in English: An informational approach. *Linguistics* 33.1, 35-49
- Gregersen, F. (2009): The Data and Design of the LANCHART Study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41.1, 3-29.
- Hansen, E. & Heltoft, L. (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heltoft, L. (2014): Constructional change, paradigmatic structure and the orientation of usage processes. I: *Usage-Based Approaches to Language Change*. Coussé, E. & von Mengden, F. (red.). Amsterdam: John Benjamins, 203-241.
- Høysgaard, J.P. (1752): *Methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax*. København. (= *Danske Grammatikere V* Bertelsen, H. (red.). København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1919–1920).
- Mikkelsen, Kr. (1911): *Dansk Ordføjningslære*. København: Lehmann og Stages Forlag.
- Nielsen, P.J. (2018): *Få* + supinum som interessentkonstruktion i dansk. *Ny Forskning i Grammatik* 25, 148-165.
- Nielsen, P.J. & Heltoft, L. (under udgivelse): Indexicality across the boundaries of syntax, semantics and pragmatics: The constructional content of the Danish free indirect object. I: *Ditransitive Constructions in Germanic Languages: Diachronic and Synchronic Aspects*. Colleman, T. et al. (red.). Amsterdam: John Benjamins.
- Searle, J. (1969): *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Valdeson, F. (2018): Kollostruktionsanalys som mått på bitransitivitet. Paper, *Grammatik i Fokus* 32, Lunds Universitet, 8. februar, 2018.

Spansk verbal-kongruent betydning: verbet, konstruktionen og det grammatiske aspekt. Et kontrastivt-sprogtypologisk perspektiv.

Johan Pedersen

Abstract

Spanish and typologically related languages are characterized by *absence of unaccusativization* (Levin & Rappaport Hovav 1995). According to Horrocks & Stavrou (2007), the verb-inflected grammatical aspect explains the absence of unaccusativization. Against this view, the article argues that the phenomenon relates to the typologically privileged role of the Spanish verb lexeme. From a usage-based point of view, absence of unaccusativization is understood as an undeveloped possibility of *schematization*. Spanish constructions are *verb-framed* and constructional (schematic) patterns only have a secondary role elaborating on the verb-framed core meaning (Pedersen 2019). Grammatical aspect, it is argued, likewise plays a secondary role making the verbal contribution congruent with the intended aspectual meaning.

Nøgleord

spansk, konstruktioner, sprogbrugsbaseret, sprogtypologi, aspekt

1. Baggrund

Sammenlignet med engelsk afspejler læsningen af den spanske sætning i meget høj grad verbets leksikalske betydning:

- (1) *Pedro bajó* *a la playa* Spansk
Pedro moved down *to the beach*
- (2) **Pedro bailó* *a la playa* Spansk
Pedro danced *to the beach*

I den typiske spanske sætning i (1), er den intenderede læsning direkte afspejlet i verbets leksikalske betydning ('X bevæger sig i en bestemt retning mod et mål'). Det er den til gengæld ikke i (2), som er ugrammatisk. Den ugrammatiske mål-orienterede brug af verber med betydningen 'bevægelsesmåde', som i (2), refererer man ofte til i litteraturen som *absence of unaccusativization* (fx Levin & Rappaport Hovav 1995). Sprog der som spansk kan karakteriseres ved *absence of unaccusativization*, refererer jeg til i artiklen som B-sprog, over for A-sprog, som dansk og engelsk, der tillader *unaccusativization*.

I artiklen viser jeg at en sprogbrugsbaseret tilgang til et sprogs grammatik ændrer det sprogtypologiske perspektiv. I stedet for at tale om *absence of unaccusativization* i et B-sprog som spansk, med referencer til en universel leksikalistisk tilgang (fx Levin & Rappaport Hovav 1995), kan vi med en sprogbrugsbaseret tilgang forstå fænomenet som en mulighed for skemativering af sætningen (*clausal schematization*) i A-sprog, og en tilsvarende anderledes og mere begrænset mulighed i B-sprog. Med skemativering mener jeg når vi bruger indlærte generaliseringer over sprogbrugen i form af abstrakte form-betydningspar som fx [SUBJ V OBL] / 'X moves Y' som skabeloner i konstruktionen af sætningens betydning.

Det spanske verbum i tempus datid er obligatorisk bøjet i grammatisk aspekt, som i (1) hvor det har perfektivt aspekt. Spørgsmålet er nu: hvilken rolle spiller grammatisk aspekt i forhold til fænomenet *absence of unaccusativization* / *clausal schematization*? Vi ved at der er en sammenhæng mellem verbets leksikalske betydning og sætningens argumentstruktur og aspektstruktur. Vi ved også at mange andre B-sprog ligesom spansk har grammatisk aspekt. Det omtales ofte som *viewpoint aspect*.

Jeg vil først præsentere og diskutere en universel leksikalistisk tilgang til *absence of unaccusativization* hvor verbets grammatiske aspekt spiller en hovedrolle i forklaringen af dette fænomen (Horrocks & Stavrou 2007). Jeg vil herefter præsentere den alternative sprogbrugsbaserede tilgang, hvor det grammatiske aspekt spiller en helt anden og mere sekundær rolle.

2. Grammatisk aspekt og *absence of unaccusativization*

Verbet er i spansk og typologisk beslægtede sprog der ligesom spansk er karakteriseret ved såkaldt *absence of unaccusativization*, bøjet i grammatisk aspekt: perfektivt vs. imperfektivt aspekt. Det er derfor en rimelig hypotese at der på et eller andet plan er en sammenhæng mellem dette fænomen og eksistensen af grammatisk aspekt.

Horrocks & Stavrou (2007) argumenterer netop for en sådan sammenhæng. De ræsonnerer at den mål-orienterede brug af verber med den leksikalske betydning 'bevægelsesmåde' muliggøres af en universel *lexical rule of unaccusativization* (fx Levin & Rappaport Hovav 1995). Denne regel er, ifølge Horrocks & Stavrou (2007), systematisk blokeret i græsk og typologisk beslægtede sprog, fx spansk, på grund af den obligatoriske aspektmarkering i verbet:

- (3) *Pedro *bailaba/*bailó a la playa*
 'Pedro dansede ned til stranden'

Horrock og Stavrou's idé er at det grammatiske aspektvalg i disse sprog bestemmer en grammatisk lukket atelisk aktivitetsbetydning (*bailaba/bailó* 'hun dansede'/'hun dansede i en afgrænset periode'), som er inkompatibel med en telisk brug af verbet (jf. den leksikalske regel om *unaccusativization*) i en målorienteret konstruktion ('... ned til stranden'). En resultativ brug af de fleste verber af denne type i græsk og andre sprog med lignende aspektsystemer er udelukket, ifølge Horrock og Stavrou, simpelthen fordi en inakkusativ læsning af verbet altid vil implicere en ugrammatisk ændring af verbets grammatisk fikserede aspekt fra *ikke-terminativt* (med udstrækning, ±afgrænset) til *terminativt* (der nås et mål, ±iterativt).

Noget lignende ville til sammenligning være, argumenterer Horrocks og Stavrou, hvis vi i den samme sætning forsøger at ignorere en grammatisk betydning, der er morfologisk kodet i verbet:

- (4) **He shot the sheriff tomorrow* (Horrocks & Stavrou 2007: 631)

De forklarer at betydningen af datid i (4), der er indbygget og grammatisk fikseret i verbets form (*shot*), ikke kan annulleres af et adverbial der refererer ud i fremtiden. I dansk og engelsk, hvor simple verbalformer ikke markeres grammatisk for aspekt, skal verbets aspekt ikke tilskrives en grammatisk værdi. Når verbet vælges er dets status som inergativt eller inakkusativt foreløbig

og kan endeligt bestemmes i den syntaktiske kontekst. Med andre ord, der bliver ikke blokeret for at verbet kan realiseres i en målorienteret konstruktion via den leksikalske regel om *unaccusativization*; se fx oversættelsen i (3).

Hvis vi fokuserer på spansk, er der to hovedproblemer i Horrocks og Stavrou's analyse. **For det første** koder spansk kun for grammatisk aspekt i verbets datidsformer. Horrocks & Stavrou (2007) baserer analysen på data fra klassisk græsk og nygræsk, og generaliserer derudfra til typologisk beslægtede sprog som spansk. I græsk er aspektsystemet navnlig på ét punkt forskelligt fra det spanske. Ethvert valg af verbum implicerer et valg af *view point aspekt*, ud over verbets aktionsart. I spansk er verbets grammatiske aspekt og tempus integreret i datidsbøjningen. Spansk har altså kun grammatisk aspekt i datid, ikke i nutid. Det betyder at muligheden (\pm) for en sprogbrug hvor verbet bruges i historisk nutid i udtryk af typen *så løber/vralter han ind på værelset*, vil kunne indikere om *absence of unaccusativization* skyldes eksistensen af grammatisk aspekt som foreslået af Horrocks og Stavrou, eller om det primært skyldes noget andet. **For det andet**, ligesom Horrocks og Stavrou's analyse for så vidt angår spansk er begrænset til brugen af verberne i datidssammenhæng, giver den os heller ikke indsigt i hvorfor brugen af bevægelsesverberne er underlagt lignende begrænsninger i forskellige varianter af den retningsbestemte bevægelseskonstruktion. For eksempel, præcis den samme gruppe af spanske verber der ikke kan bruges i den typiske intransitive mål-orienterede konstruktion, som i (2), kan heller ikke forekomme i transitive bevægelseskonstruktioner (*transitive (self) directed motion*, TDM), jf. (6):

- (5) *Bajó el río*
 'he went down the river'
- (6) **Remó el río*
 'he paddled the river'

Fra et teori-internt synspunkt kan principperne i Horrocks og Stavrou's aspektanalyse ikke umiddelbart overføres til denne variant, idet der vanskeligt kan argumenteres for at sætningens aspektstruktur i (6) systematisk blokeres grammatisk af verbets aspektbøjning. Den transitive bevægelseskonstruktion i (6) implicerer ikke nødvendigvis, som i (3), en terminativ situation (*accomplishment/achievement*). Der sker derfor ikke nødvendigvis en ændring af verbets grammatisk fikserede aspekt fra ikke-terminativ (aktivitet med udstrækning) til terminativ. TDM-konstruktionen er en form for rumlig udfoldelse/udmåling af den verbale proces ved hjælp af objektet (Tenny

1994, Pedersen 2019), hvilket er fuldstændig kompatibelt med verbets ateliske aktivitet. Det er ikke desto mindre påfaldende at der alligevel er en delvist sammenfaldende restriktiv brug af bevægelsesverberne i de to varianter af bevægelseskonstruktionen. Dette indikerer at der må være systematiske begrænsninger i brugen af de spanske bevægelsesverber i de to konstruktioner, som man ikke finder tilsvarende i sprog som engelsk og dansk, og som ikke kan tilskrives en blokering af aspektstrukturen som følge af verbets aspektbøjning. Med andre ord, Horrocks og Stavrou's aspekthypotese egner sig ikke til at lave sammenhængende analyser af konstruktionsvarianterne. Alternativt kan vi fokusere på den rolle verballeksemet har i disse sætningskonstruktioner i spansk, og betragte den rolle verbets grammatiske aspekt har som et afledt fænomen.

3. En leksikalsk-konstruktionsgrammatisk typologi

Når vi sætter fokus på det spanske verballeksems rolle i sætningen og det kontrastive perspektiv, kommer vi ikke uden om Leonard Talmy's kognitive-semantiske typologi. Hans typologiske arbejde kortlægger basale form-betydningspar, bl.a. i bevægelseskonstruktioner på tværs af sprog (fx Talmy 1985, 2000). Det er et centralt element i typologien at en række sprog, som i store træk er sammenfaldende med de sprog der kan karakteriseres ved at have *absence of unaccusativization*, koder 'Bevægelse' + 'Retning' i verbet (*verb-framed*), og 'Måde' fakultativt i et verbal-uafhængigt adverbialt led, typisk gerundium. Spansk fremhæves ofte som repræsentant for denne gruppe. Heroverfor kategoriserer Talmy andre sprog, fx germanske sprog som dansk og engelsk, som typisk har 'Retning' kodet uden for verbet i en satellit (*satellite-framed*) – typisk i en partikel og/eller en præpositionsforbindelse – og som har 'Måde' kodet i verbet.

(7)	<i>Pedro salió</i> <i>a la calle (corriendo)</i>	Verb-framed
	'Pedro bevægede sig ud på gaden løbende'	
(8)	<i>Pedro ran out on the street</i>	Satellite-framed
(9)	<i>Pedro løb ud på gaden</i>	Satellite-framed

Typologien har gennem de seneste 30 år været kritiseret for ikke at kunne tage højde for omfattende afvigelser fra de foreslåede typologiske mønstre. Flere studier har fx vist at sprog som er kategoriseret som *verb-framed*, alligevel kan

satellit spiller en central rolle for betydningen i engelsk (*satellite-framed??*), og det er de fordi verber med betydningen ‘Manner’ ofte forekommer som hovedverbum i denne konstruktion i spansk, jf. (14), hvilket ikke passer godt sammen med Talmy’s typologi. Endelig er en række spanske retningsverber, der er prototypiske spanske bevægelsesverber i Talmy’s typologi, systematisk udelukket i denne variant, jf. (15).

(11)	<i>Peter entered the house</i>	Engelsk
(12)	<i>Peter paddled the river</i>	Engelsk
(13)	<i>Pedro bajó las escaleras</i>
‘Pedro descended the stairs’	Spansk
(14)	<i>Pedro saltó la valla</i>
‘Pedro jumped the fence’	Spansk
(15)	* <i>Pedro entró la casa</i>
‘Pedro entered the house’	Spansk

Talmy’s fokus på form-betydningspar i sætningens syntagmatiske dimension (fx dansk: verbum-måde og satellit-retning) er forankret i en kompositional syntaktisk-semantisk tradition, og i en klassificerende-beskrivende sprogtypologisk tradition. Jeg foreslår en tilgang til disse typologiske forskelle som i stedet fokuserer på hvorvidt vores L1-tilegnelse foreskriver at sætningens konstruktion skal baseres på verbet og den betydningsstruktur der kan organiseres omkring verbet (= *verb framing*), eller om sætningskonstruktionen skal baseres på bestemte indlærte konstruktionsmønstre.

Tomasellos arbejde har vist at børns evne til at konstruere sætninger starter med hvad han kalder *verb island constructions*, som bliver produktive når de centrerer omkring brugen af bestemte verber i bestemte ledkombinationer (fx Tomasello 2002). Senere lærer børnene at lave sætninger ud fra de konstruktionsmønstre de har lært, som de kombinerer med verber på nye måder (Diessel 2013). Det er i princippet, og lidt simplificeret, det der gør at engelske og danske sprogbrugere ikke har problemer med sætninger af typen i (2), selvom de måske ikke har hørt dem før, og formentlig finder dem usædvanlige.

Spanske sprogbrugere lærer til gengæld ud fra et konstant sprogligt input at det fortsat er en stærk (sprogbrugsbaseret) *verb framing*-regel der spiller

den centrale rolle i sætningskonstruktionen. De lærer at der er en betydningsmæssig overensstemmelse mellem verbets betydning og sætningens kernebetydning. Med indlærte konstruktionsmønstre som skabeloner, implementerer de den verbalbaserede kernebetydning i konkrete konstruktioner, der ofte tilføjer supplerende elementer. Fx kan en gerundium-konstruktion – uafhængigt af det centrale verbum – tilføje ‘bevægelsesmåden’ i spansk; se eksempel (7) (Pedersen 2014, 2016, 2019). Implementeringen af den verbalbaserede argumentstruktur i en konkret konstruktion ved brug af indlærte konstruktionsmønstre som skabeloner kalder jeg *argument structure construal*.

Den verbale *rolle* i konstruktionen bliver typologisk afgørende (dvs. om det er verbet der bidrager med sætningens kernebetydning), og det bliver ikke nødvendigvis afgørende om verbets leksikalske betydning kan defineres som *Path* eller *Manner* (sml. Tesnière 1956; Talmy 1985, 2000) eller som *abstrakt* vs. *specifik* (sml. Herslund & Baron 2005 og Henrik H. Müllers artikel i dette nummer). Med hensyn til at indføre *equipollently-framed languages* som en tredje typologisk kategori (Slobin Zlatev & Yangklang 2004; Slobin 2006), så overflødiggøres den som teoretisk kategori i modellen, simpelthen fordi sådanne sprog blot repræsenterer mere komplekse former for verbal-baseret konstruktion. Kategorien er selvfølgelig relevant hvis man ønsker at lave en finmasket klassifikation af sprogene. Typologien har altså på den ene side sprog der er karakteriseret ved at indlærte konstruktionsmønstre (fx intransitiv bevægelse: [SUBJ V OBL]) med en abstrakt betydning (fx ‘X moves Y’) kan udgøre sætningens fundament, og specificeres af verbet; og på den anden side sprog der har verbal-baserede konstruktioner, hvor den verbale kernebetydning manifesterer sig i forskellige indlærte konstruktionsmønstre (dette sidste vil jeg komme tilbage til).

Denne alternative hypotese om de typologiske forskelle giver svar på et i konstruktionsgrammatisk sammenhæng essentielt spørgsmål, som er relateret til spørgsmålet om *absence of unaccusativization* i eksempel (2). Hvorfor kan spanske sprogbrugere ikke via generalisering bruge et konstruktionsmønster af typen [SUBJ V OBL] / ‘X moves Y’, som de har lært fra et hyppigt mønster som (1), til at konstruere en lignende sætning, blot med verbet *bailar* ‘to dance’, der har betydningen ‘bevægelsesmåde’?

- (1) *Pedro bajó a la playa*
 ‘Pedro bevægede sig ned til stranden’
 [SUBJ V OBL] / ‘X moves Y’
 Verb framing of directed motion

- (2) **Pedro bailó a la playa*
 ‘Pedro dansede ned til stranden’
 [SUBJ V OBL] / ‘X moves Y’
 *Verb framing of directed motion

Mit bud på en forklaring er, som skitseret ovenfor, at henholdsvis den verbale *verb framing* og indlærte konstruktionsmønstre spiller en forskellig rolle i forskellige sprog, fx i spansk og dansk/engelsk. Eksempel (2) er ugrammatisk fordi spansk ikke giver mulighed for at lægge et indlært konstruktionsmønster til grund for sætningens konstruktion, og fordi verbet (*bailar* ‘at danse’) ikke har den nødvendige leksikalske kernebetydning (‘at bevæge sig et sted hen’) som det forventes ifølge den sprogbrugsbaserede regel i spansk om verbalbaseret konstruktion. Til gengæld er (16) en mulighed, selvom verbets betydning er ‘bevægelsesmåde’.

- (16) *Fernando corrió a su cuarto*
 ‘Fernando løb ned på sit værelse’
 X moves in some direction Kernebetydning via *Verb framing*
 [SUBJ V OBL] / ‘X moves Y’ Indlært konstruktionsmønster

Correr ‘at løbe’ har et element af *directed displacement*, som kan bidrage med en relevant kernebetydning (‘X bevæger sig i en retning’) i forhold til det vi ønsker at sige (mål-orienteret bevægelse). ‘Målet’ kodes på konstruktionsniveauet ud fra en passende intransitiv skabelon, jf. den hyppige sprogbrug i (1).

Ligesom det spanske bevægelsesverbets betydning kan være mere eller mindre præcis som sætningens kernebetydning (sml. *bajar* ‘bevæge sig ned’ og *correr* ‘løbe i en retning’), kan også et indlært konstruktionsmønster i engelsk/dansk der skal bidrage med sætningens kernebetydning, i særlige kontekster optræde i en uventet anvendelse.

- (17) *Two people stumbled in the room. The woman.... As she walked in....*

Den mål-orienterede fortolkning af den lokative konstruktion er i (17) acceptabel i særlige rumlige kontekster, hvor vi ser situationen fra et punkt lige foran den dør de vælter ind ad (se Nikitita 2008; Beavers 2010). Vi ville her normalt forvente en mål-markør: **into** (*the room*) i en mål-orienteret konstruktionen, og *in*-markøren i en lokativ læsning.

4. Grammatisk aspekt som *aspect construal*

En spansk sætningskonstruktion implicerer, ifølge den typologiske model, hvad jeg har kaldt *argument structure construal* af en verbalbaseret argumentstruktur. Det er samtidig en syntaktisk manifestation af aspektstrukturen. Verbets grammatiske aspekt kan man betragte som en uafhængig *construal* af aspektstrukturen der bringer den verbal-baserede aspektbetydning i overensstemmelse med den syntaktiske manifestation af aspektstrukturen (fx tidsadverbialer) og med aspektstrukturen i den omgivende tekst/kontekst (forgrundsplaner vs. baggrundsplaner). Verbets grammatiske aspekt (*aspect construal*) opfattes hermed som endnu en indikation på at den spanske sætningskonstruktion er udpræget verbal-baseret, og dybt forankret i den første L1-sprogindlæring (se ovenfor). I en sprogbrugsbaseret model som den jeg foreslår her, er obligatorisk verbalbøjet grammatisk aspekt der indekserer sætningens og kontekstens aspektstruktur, endnu et sprogbrugselement (ud over at sætningsbetydningen afspejler verbets betydning) der konstant bidrager til en stærk *verb framing* regel i den spanske sprogbrugers grammatik. Grammatisk aspekt er dermed ikke et begrænsende element for visse verbal-kategoriens brug i sætningen (*absence of unaccusativization*), sådan som det er argumentationen i Horrocks & Stavrou's (2007) universelt orienterede leksikalistiske tilgang. Grammatisk aspekt er derimod en integreret del af den verbal-baserede sætningskonstruktion i spansk, men med en sekundær rolle sammenlignet med verbets leksikalske betydning.

(18) *Fernando bajó/aba a la playa a las cinco*
 'Fernando tog ned til stranden kl. 5'

(19) *Fernando vivía/íu en Madrid*
 'Fernando boede i Madrid'

I eksempel (18) vil den teliske verbalhandling og den mål-orienterede konstruktion forventeligt være afspejlet i brugen af perfektivt grammatisk aspekt (-ó), mens det imperfektive aspekt (-aba), der markerer det uafgrænsede, udtrykker iterativ læsning, fx at hændelsen gentager sig hver dag. I (19) matcher brugen af det imperfektive grammatiske aspekt (-ía) den ateliske tilstand med udstrækning i verbets og konstruktionens betydning, mens det perfektive aspekt (-íu) der markerer en grænse, markerer at tilstanden gælder i en afgrænset periode. I begge eksempler kan vi i den danske oversættelse eksplicitere læsningen, men vi behøver ikke at gøre det: 'Fernando tog ned til stranden kl. 5 (den dag/hver dag)' / 'Fernando boede i Madrid (på det

tidspunkt/i den periode)’. I de spanske versioner kan vi ligeledes eksplicitere læsningen, specielt når den er aspektuelt markeret i forhold til verbets aktionsart: *Fernando bajaba a la playa a las cinco **todos los días*** ‘Fernando tog ned til stranden kl. 5 hver dag’; *Fernando vivió en Madrid **durante dos años*** ‘Fernando boede i Madrid to år’. Det særlige ved spansk er at uanset om sætningens aspektuelle læsning er ekspliciteret i form af adverbialer eller lignende i sætningen, eller i konteksten på anden vis, er den obligatorisk indekseret som grammatisk aspekt i verbet.

En lille gruppe imperfektive verber har en potentiel inkoativ læsning. Det perfektive grammatiske aspekt (præteritumformen) indekserer her den markerede inkoative læsning. Imperfektumformen indekserer den umarkerede imperfektive tilstandslæsning:

(20a)	<i>Pedro sabía que iban a venir</i>
‘Pedro vidste at de ville komme’	Imperfektum: umarkere-
ret imperfektiv læsning
(20b)	<i>Pedro supo que iban a venir</i>
‘Pedro fik at vide at de ville komme’	Præteritum: markeret
inkoativ læsning

Perfektivt grammatisk aspekt kan ikke direkte forbindes med den inkoative læsning. Det ses af at verber der ikke har en potentiel inkoativ læsning, aldrig kan få det blot fordi verbet bøjes i perfektivt grammatisk aspekt. Eksempelvis kan et højfrekvent verbum som *estar* ‘at være’ ikke give inkoativ læsning via perfektivt aspekt i verbet, jf. (21c) (-*uvo*):

(21a)	<i>Se durmió en dos minutos</i>
‘She fell asleep in two minutes’
(21b)	<i>Se quedó dormida en dos minutos</i>
‘She fell asleep in two minutes’
(21c)	<i>??estuvo dormida en dos minutos</i>
‘She fell asleep in two minutes’

Vi må her i stedet vælge et verbum der i sig selv har inkoativ betydning, jf. (21a), eventuelt et hjælpeverbum med denne betydning, jf. (21b), således at den verbal-baserede betydning kan være i overensstemmelse med tidsadverbialet og den intenderede inkoative læsning.

Engelsk har ikke altid overensstemmelse mellem verbets betydning og en inkoativ kontekst, hverken i form af verbets leksikalske betydning, eller i form af en grammatisk indeksering i verbet:

- (22) *She was asleep in ten minutes*
(De Swart 2012: 771)

I (22) læses verbets ateliske tilstand pragmatisk med sætningens inkoative betydning. I De Swart beskrives fænomenet som *aspectual coercion*. I (23) ser vi i dansk en tilsvarende pragmatisk inkoativ læsning:

- (23) Hendes mand ville se på bådene, men ved vandet blæste det endnu mere, og hun var irriteret over hans begejstrede snak; og *hun var glad* [= 'hun blev glad'] da de ikke længere skulle se på både, og sagde at hun også syntes det havde været interessant...
(Roulund 1981: 7)

Her ville vi heller ikke kunne lave en parallel spansk version selvom en spansk version af udtrykket *hun var glad*, isoleret set, er højfrekvent, se (24a).

- (24a) ??*Estaba/??estuvo contenta* (*'hun var glad = hun blev glad') *cuando ya habían terminado de mirar los barcos...* ('da de ikke længere skulle se på både...')

Den tilsigtede inkoative betydning skal være tilstede i verbet og indekseres grammatisk. Den kan ikke opnås ved hjælp af en pragmatisk aspektlæsning som i engelsk og dansk. I stedet må vi også her vælge et verbum der leksikalsk har den inkoative betydning, jf. (24b).

- (24b) *Se puso contenta* ('hun blev glad') *cuando ya habíamos terminado de mirar los barcos* 'da de ikke længere skulle se på både...'

5. *Absence of unaccusativization* i nutids-konstruktioner

I spansk er verbet i tempus nutid ikke markeret for grammatisk aspekt. Det betyder at aspektstrukturen i sætningen udelukkende kan tilskrives verbets leksikalske betydning og den syntaktiske realisering i sætningskonstruktionen. En læsning af tempus nutid som 'historisk nutid' kan manifestere sig i en

konstruktion med en mål-orienteret aspektstruktur der svarer til en parallel konstruktion med verbet i tempus datid. I (25) - (28) viser autentiske eksempler fra korpusdata (*Corpus del Español*), med verber der udtrykker bevægelsesmåde i den målorienterede konstruktion, helt de samme brugsmønstre, uanset om verbet er brugt i tempus datid, eller i tempus nutid (med historisk læsning). Blandt gruppen af verber med betydningen 'bevægelsesmåde' fandt jeg udelukkende verber af typen *correr* 'at løbe', dvs. verber med 'directed displacement (DD)'-komponenten, i denne konstruktion, og både i den sædvanlige tempus datid, jf. (25)-(26), og i tempus nutid, jf. (27)-(28).

(25) *Cuando ya se le hacía imposible evitar el llanto, se levantó y corrió a su cuarto*

'when she couldn't avoid crying, she got up and ran to her room'

(26) *Se levantó del sofá de un salto, como si alguien lo hubiera asustado, y corrió a la mesa, se sentó y comió*

'She jumped up from the sofa, as if someone had scared her, and ran to the table, sat down and began to eat'

(27) *Corre a la sala ¿dónde está Elena? Busca en su cuarto, ...*

'she runs to the living room where is Elena? She looks for her in her room'

(28) *Carola corre a su cuarto asustada y cierra la puerta con llave*

'Carola runs to her room, terrified, and locks the door'

Verber som *bailar* 'at danse', der ikke har DD-komponenten i sin leksikalske betydning, fandt jeg ikke i den mål-orienterede konstruktion, hverken i tempus datid, som i (29), eller i tempus nutid, som i (30).

(29) **Pedro bailó a la playa*

'Pedro dansede ned til stranden'

(30) **María baila al jardín*

'María danser ud i haven'

Disse data knytter ikke fænomenet *absence of unaccusativization* sammen med eksistensen af grammatisk aspekt. Til gengæld illustrerer de den svagede i Horrock og Stavrou's aspekt-hypotese (Horrock & Stavrou 2007), som

jeg diskuterede i afsnit 2. Hypotesen udfoldes nemlig med udgangspunkt i græsk, hvor verbet altid er markeret for grammatisk aspekt, både i datids- og nutidssammenhæng. Derefter generaliserer Horrock og Stavrou hypotesen til også at gælde for typologisk beslægtede sprog som spansk, uden at de går nærmere ind i de problemer der er forbundet med at grammatiske kategorier er sprogspecifikke (fx Croft 2001; se også diskussionen i Peter Harder & Kasper Boye's artikel i dette nummer).

Observationerne underbygger på den anden side min hypotese om at den spanske verbalbetydning generelt har en i sprogtypologisk forstand privilegeret rolle i sætningskonstruktionen. Betydningselementer der kan tilskrives konstruktionens abstrakte niveau (indlærte konstruktionsmønstre eller grammatikaliseret aspekt) spiller en integreret men sekundær rolle (hhv. *argument structure construal* og *aspect construal*) der er afhængig af den verbalbestemte kernebetydning (til forskel fra fx dansk og engelsk, hvor indlærte konstruktionsmønstre via *schematization* kan være fundamentet for en mere fleksibel, kreativ og uventet brug af verber). Jeg foreslår at det er dér vi skal finde forklaringen på fænomenet *absence of unaccusativization* i spansk, vel at mærke hvis vi anlægger et sprogbrugsbaseret sprogsyn.

6. Konklusion

Jeg foreslår en sprogbrugsbaseret tilgang til fænomenet *absence of unaccusativization*, hvor den rolle henholdsvis verbet og indlærte konstruktionsmønstre har i spansk og typologisk beslægtede sprog (B-sprog) er forskellig fra den rolle de har i fx dansk og engelsk (A-sprog). I modellen er sætningskonstruktionen i spansk baseret på en verbal konstruktionsstrategi fra den tidligste L1-indlæring. De indlærte konstruktionsmønstre får en sekundær rolle, som skabeloner for den endelige udformning af konstruktionen. Brugen af de fleste verber med betydningen 'bevægelsesmåde' i en mål-orienteret sætningskonstruktion bliver derfor ugrammatisk fordi verbet ikke er i overensstemmelse med sætningens kernebetydning. I denne model sikrer verbets grammatiske aspekt at det verbale bidrag til betydningen er kongruent med sætningens aspektstruktur i den konkrete kontekst.

I engelsk og sprogtypologisk beslægtede sprog (A-sprog) har de indlærte konstruktionsmønstre en mere central rolle i den forstand at de kan være en skabelon for kodningen af sætningens kernebetydning (skema-baserede konstruktioner). Det åbner mulighed for en fleksibel og kreativ brug af verber, herunder verber med betydningen 'bevægelsesmåde', i sætningskonstruktioner med målorienteret betydning, uden at verbets betydning

nødvendigvis skal afspejle sætningens intenderede kernebetydning. Det man traditionelt refererer til som *unaccusativization*, bliver således i den foreslåede model forstået som en mulighed for skematisering af sætningens kernebetydning (*schematization*).

Jeg har i artiklen rettet opmærksomheden på en række forhold der ikke underbygger Horrocks & Stavrou (2007) universelle leksikalistiske tilgang, hvor *absence of unaccusativization* skyldes en grammatisk aspektblokering af den målorienterede konstruktions aspektstruktur. Fx har jeg vist at verbalbrugen i de spanske konstruktioner er underlagt de samme restriktioner uanset om verbet er markeret for grammatisk aspekt. Det er verbet ikke i de historiske nutidskonstruktioner af den samme målorienterede betydning, hvor tempus er nutid. Dette underbygger til gengæld hypotesen om at den spanske verbalbetydning generelt har en i sprogtypologisk forstand privilegeret rolle i sætningskonstruktionen, mens den generaliserede grammatiske betydning tilsvarende har en mere sekundær rolle.

Om forfatteren

Johan Pedersen, lektor ph.d., Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Litteratur

- Beavers, J., Levin, B & Tham, S. W. (2010): The typology of motion expressions revisited. *Journal of Linguistics* 46(3), 1-58.
- Croft, W. (2001): *Radical construction grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- De Swart, H. (2012): Verbal aspect. I: *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*. Binnick, R. I. (red.). New York: Oxford University Express, 752-780.
- Goldberg, A. E. (2006): *Constructions at work. The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- Harder, P. & Boye, K. (2019): Artikel i dette nummer.
- Herslund, M & Baron, I. (2005): Langues endocentriques et langues exocentriques. Approche typologique du danois, du français et de l'anglais. I: Herslund, M. & Baron, I. (red.). *Le génie de la langue française. Perspectives typologiques et contrastives*. *Langue française* 145. Paris: Larousse, 35-53.
- Horrocks, G & Stavrou, M. (2007): Grammaticalized aspect and spatio-temporal culmination. *Lingua* 117, 605-644.
- Levin, B. & Rappaport Hovav, M. (1995): *Unaccusativity: At the Syntax Lexical-semantic Interface*. MIT Press, Cambridge, MA and London.

- Müller, H. H. (2019) Artikel i dette nummer.
- Nikitina, T. (2008): Pragmatic factors and variation in the expression of spatial goals: The case of into vs. I: *Syntax and semantics of spatial P*. Asbury, A., Dotlacil, J., Gehrke, B. & Nouwen, R. (red.). Amsterdam: John Benjamin, 175–209.
- Pedersen, J. (2014): Variable type framing in Spanish constructions of directed motion. I: *Romance perspectives on construction grammar*. Boas, H. C. & García, F. G. (red.). Book series: *Constructional approaches to language*, CAL 15. Amsterdam: John Benjamins, 269-304.
- Pedersen, J. (2016): Spanish constructions of directed motion – a quantitative study: Typological variation and framing strategy. I: *Corpus-based Approaches to Construction Grammar*, CAL 19. Yoon, J. & Gries, S. T. H. Amsterdam: John Benjamins, 105-144.
- Pedersen, J. (2019): Verb-based vs. schema-based constructions and their variability: On the Spanish transitive directed motion construction in a contrastive perspective. *Linguistics*, 57(3), 473-530.
- Roulund, G. (1981): *Verdito*. Noveller. København: Rhodos.
- Talmy, L. (1985): Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. I: *Language typology and syntactic description (vol. 3): Grammatical categories and the lexicon*. Shopen, T. (red.). Cambridge: Cambridge University Press, 57-149.
- Talmy, L. (2000): *Toward a cognitive semantics*. Vol.1 and 2. MA Cambridge: MIT Press.
- Tenny, C. (1995): How motion verbs are special: The interaction of semantic and pragmatic information in aspectual verb meanings. *Pragmatics & Cognition* 3(1), 31-73.
- Tesnière, L. (1959) : *Eléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Tomasello, M. (2002): The evolution of grammar in early child language. I: *The evolution of language out of Pre-language*. Talmy, G. & Malle, B. F. (red.), 309-328. Amsterdam: John Benjamins.

Sætningsstruktur og strukturelle flertydigheder

Sten Vikner

Abstract

There is agreement across different approaches that although sentences consist of words, they are much more than strings of words: They also have structure. Section 1 shows how clause structure is analysed very differently across different approaches.

The rest of the paper addresses ambiguity: lexical ambiguity in section 2, morphological structural ambiguity in section 3, and syntactic structural ambiguity in section 4.

Subsections 4.1-4.2 analyse the ambiguity arising when a constituent, e.g. a PP, is interpretable either as the sister of one constituent or of another constituent. Subsection 4.3 argues that the ambiguous examples analysed in all of section 4 cannot be accounted for within approaches that do not recognise a constituent that contains a verb and its complement (i.e. a VP).

Nøgleord

strukturel flertydighed, leksikalsk flertydighed, sætningsstruktur, konstituent, konstituenttests, generativ tilgang, funktionel tilgang, VP (verbalfrase)

1. Indledning: sætningsstruktur

Sætninger har intern struktur, hvilket vil sige at de ikke bare består af rækker af ord. En sætning (eller bisætning) som

(1) *(... at) de studerende snakkede om mit foredrag*

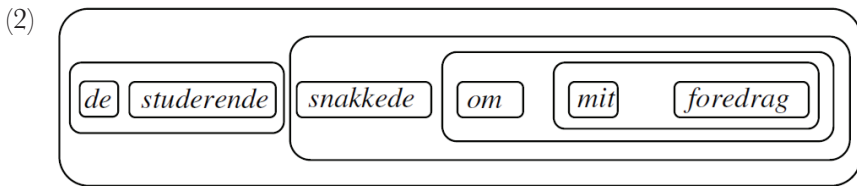
består selvfølgelig af de seks ord, men den indeholder også fem andre konstituentter (dvs. andre enheder). Disse andre konstituentter består alle af mere end et ord:

- *de studerende,*
- *mit foredrag,*
- *om mit foredrag,* og
- *snakkede om mit foredrag,*

og så selvfølgelig hele sætningen,

- *de studerende snakkede om mit foredrag.*

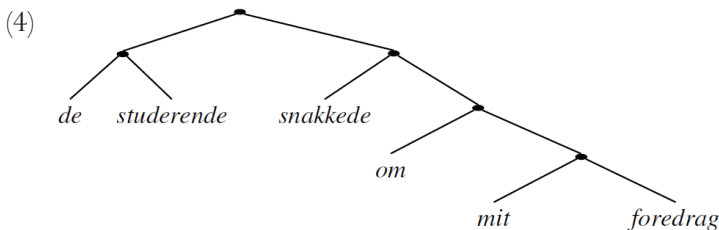
Dette kan illustreres ved hjælp af kasser:

En variant af disse kasser er at bruge kantede parenteser, []:

og endnu et alternativ er at illustrere sætningsstruktur ved hjælp af en træstruktur:

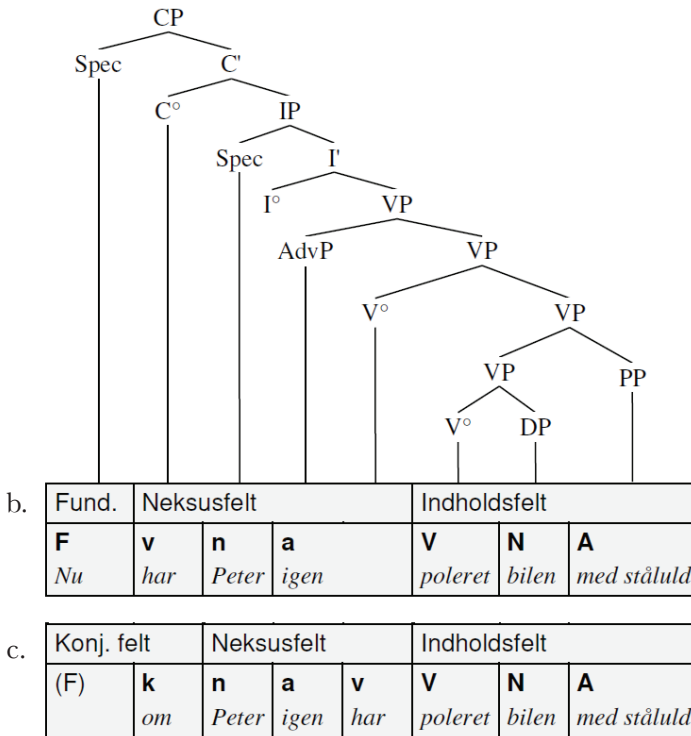
Jeg synes at en træstruktur som (4) er noget mere overskuelig end alternativerne i (2) og (3). Ikke desto mindre indeholder (2), (3) og (4) præcis den samme information, dvs. de er notationelle varianter af hinanden.

Både de strukturer jeg har vist indtil nu, i (2)-(4), og de strukturer jeg anvender i diskussionen nedenfor (i afsnit 4), er stærkt forenklede i forhold den generative analyse man oftest møder af dansk (fx Vikner & Jørgensen 2017), svensk (fx Holmberg & Plazack 1995), norsk (fx Åfarli & Eide 2003) og islandsk (fx Thráinsson 2007). Før jeg vender tilbage til de forenklede

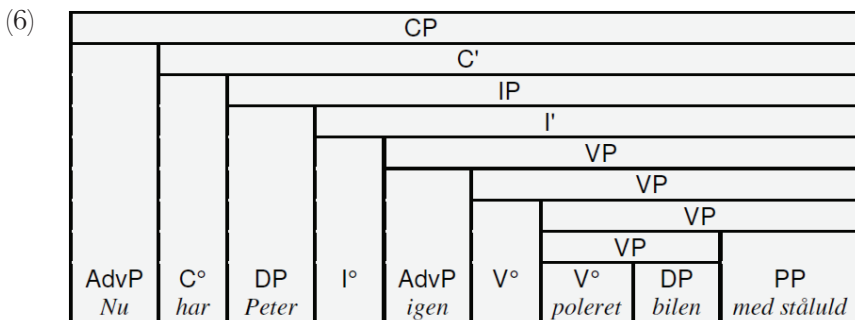
analyser, vil jeg derfor i (5a) og (8b) kort vise hvordan en mere detaljeret generativ analyse ser ud og sammenligne den med to alternativer, nemlig to typer analyser der ofte anvendes af danske funktionelle lingvister. Disse sammenligninger skal udelukkende give et overblik over forskellene, og derfor henvises der til de citerede fremstillinger hvad detaljerne angår.

Den generative analyse af dansk i (5a) bliver her sammenholdt med Diderichsens (1946, 1964) to sætningsskemaer i (5b,c), som ligger til grund for de fleste danske lingvisters funktionelle analyser af danske sætninger:

(5a)

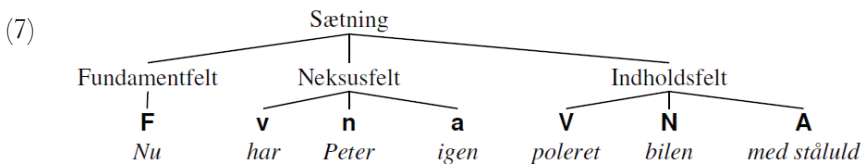

Der er to typer forskelle mellem de to analyser, (5a) vs. (5b,c). En er at de deler en sætning op i helt forskellige bestanddele (fx IP vs. neksusfelt), og dette **er** helt klart en væsentlig forskel. Den anden forskel er hvordan de to forskellige opdelinger typisk illustreres (dvs. træstruktur vs. feltstruktur), og dette er **ikke** en væsentlig forskel, men blot en notationsforskel. Træstrukturen i (5a) kan også illustreres som en feltstruktur, som i (6), og sætningsskemaet i (5b) kan også illustreres som en træstruktur, som i (7) uden at forskellene mellem analyserne går tabt:

(5) b

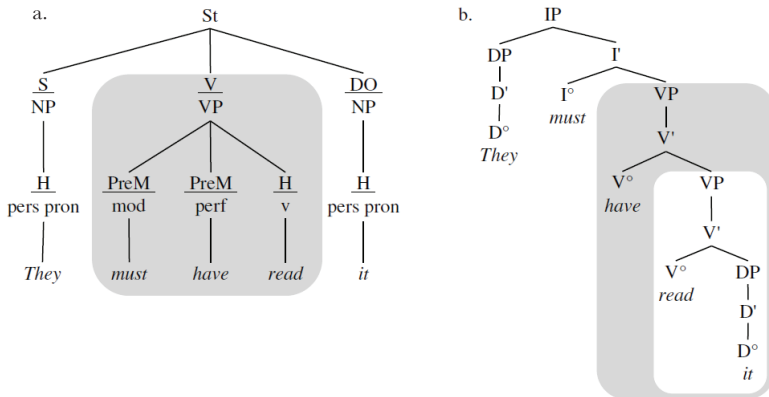
Fund.	Neksusfelt			Indholdsfelt		
F	v	n	a	V	N	A
<i>Nu</i>	<i>har</i>	<i>Peter</i>	<i>igen</i>	<i>poleret</i>	<i>bilen</i>	<i>med ståluld</i>

Det er faktisk meget muligt at det er lettere at se de væsentlige forskelle mellem den generative analyse og Diderichsens (1946, 1964) analyse hvis man kun sammenligner de to feltstrukturer (5b) og (6), eller hvis man kun sammenligner de to træstrukturer (5a) og (7).

Et eksempel på en tredje type analyse er træstrukturen i (8a), som anvendes i mange danske lingvisters funktionelle analyser af engelske sætninger, fx i Hjulmand & Schwarz (2017) og også i Bache (2014) og i Bache & Davidsen-Nielsen (1997). Den sammenholdes her med (8b), som er den generative analyse af engelske sætninger som den anvendes i fx Carnie (2013), Haegeman & Guéron (1999), Johansson & Manninen (2012), Poole (2011), Radford (2016) og Vikner (2015, 2016).

(8)

(De grå områder skal illustrere forskellene hvad angår verbalfrasens omfang og struktur.)

Udover at træstrukturene i (5a), (6), (8b) vs. feltstrukturene i (5b,c), (7) vs. træstrukturen i (8a) viser tre forskellige måder at analysere og illustrere sætningsstruktur, viser (5)-(8) også at notationsformen (kasser/felter vs. træer) ikke er nær så vigtig som selve konstituentinddelingen, dvs. hvilke ord der hører sammen i hvilke konstituenten.

Ikke desto mindre vil jeg her som sagt ikke gå i yderligere detaljer om forskellene mellem analyserne, men henvise til fx Bjerre, Engels, Jørgensen & Vikner (2008) og Vikner & Jørgensen (2017) vedr. (5a) vs. (5b,c) og til Vikner (2015, 2016) vedr. (8a) vs. (8b).

I stedet vil jeg gå videre med den generative analyse fra (4), (5a) og (8b) og vise hvordan denne kan tilbyde en interessant analyse af flertydigheder, og jeg vil først vende tilbage til de alternative analyser i forbindelse med diskussionen af (23) og (24) i afsnit 4.3 nedenfor.

2. Leksikalske flertydigheder

Først lidt om forskellen mellem leksikalisk flertydighed og strukturel flertydighed. Hvis en flertydig sætning er flertydig fordi et eller flere enkeltord har mere end én betydning, så er flertydigheden **leksikalisk**:

(9) *Kan man blive høj af at spille kort?*

LESIKALSKE FLERTYDIGHED

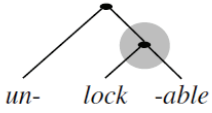
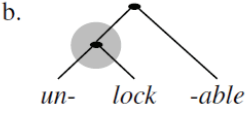
Her er der to flertydige udtryk (nemlig *høj* og *spille kort*), hvilket betyder at (9) har mindst fire forskellige fortolkninger, jf. (10a-d), som nok ikke alle er lige plausible:

- (10) a. *Kan man blive beruset af at spille kortspil?*
 b. *Kan man blive lang af at spille kortspil?*
 c. *Kan man blive beruset af at lade som om man ikke er ret stor?*
 d. *Kan man blive lang af at lade som om man ikke er ret stor?*

Idet *høj* også kan referere til høj lydstyrke, og *spille kort* kan også betyde at lade som om man er et landkort eller et spillekort, er der endda endnu flere læsninger end de fire i (10a-d).

3. Strukturelle flertydigheder i morfologien

Hvis et flertydigt udtryk er flertydigt **ikke** fordi et eller flere enkeltord har mere end en betydning, men **udelukkende** fordi det kan forstås som om det har enten én eller en anden struktur, så er flertydigheden **strukturel**. Det følgende engelske eksempel er specielt tydeligt:

- (11) a. b. STRUKTUREL
FLERTYDIGHED
- [un- [lock-able]]
"cannot be locked",
Da. *ulåselig*
- [[un-lock] -able]
"can be unlocked"
Da. *oplåselig*

(11a) og (11b) betyder to forskellige ting, men det er ikke fordi der er nogen af de enkelte konstituenten der har to betydninger. Flertydigheden ligger udelukkende i de to forskellige måder de tre elementer *un-*, *lock* og *-able* kan kombineres på.

De grå cirkler fremhæver de to konstituenten der kun findes i én af de to analyser. For yderligere detaljer af analysen i (11), se Vikner & Vikner (2008).

4. Strukturelle flertydigheder i syntaksen

4.1. Tilføjelse af en stedsangivelse

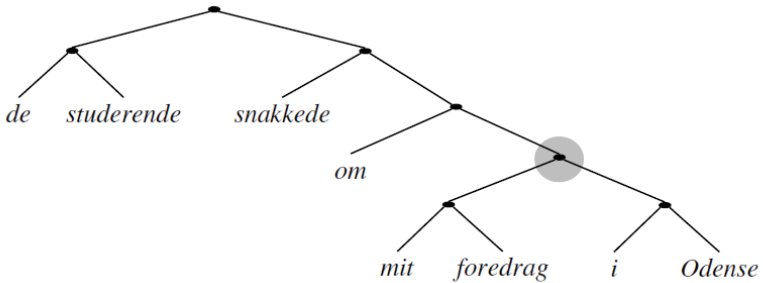
Hvis man nu tilføjer en stedsangivelse (i form af en præpositionalfrase) som *i Odense* til sætningen i (1), får man en strukturelt flertydig sætning:

- (12) (... *at*) *de studerende snakkede om mit foredrag i Odense.*

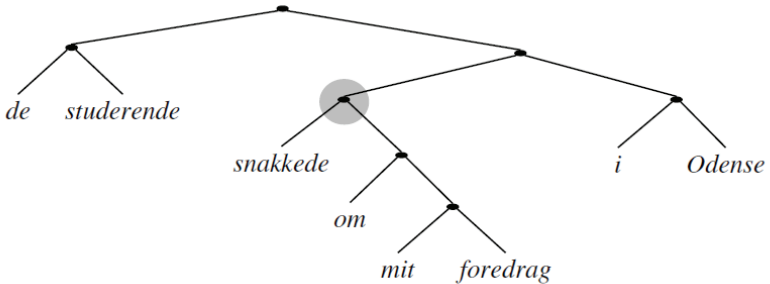
Denne sætning kan nemlig have to forskellige strukturer, se (13a,b), hvor de grå cirkler igen markerer de to konstituenten der kun findes i én af de to analyser.

I den ene læsning, (13a), er konstituenten *i Odense* søster til konstituenten *mit foredrag*. Konstituenten *i Odense* modificerer derfor konstituenten *mit foredrag*, dvs. den siger noget om hvor foredraget fandt sted.

(13a)

(13b)

I den anden læsning, (13b), er konstituenten *i Odense* søster til konstituenten *snakkede om mit foredrag*. Konstituenten *i Odense* modificerer derfor konstituenten *snakkede om mit foredrag*, dvs. den siger noget om hvor snakken fandt sted.

I den læsning hvor konstituenten *i Odense* kun er søster til (og dermed kun siger noget om) konstituenten *mit foredrag*, som i (13a), så udgør *mit foredrag i Odense* som sagt én konstituent, og så kan man flytte rundt på denne konstituent:

- (14) a. (... at) de studerende snakkede om mit foredrag i Odense.
 b. Det var mit foredrag i Odense de studerende snakkede om _____.
 c. Det de studerende snakkede om _____, var mit foredrag i Odense.

Sådanne konstituenttests anerkendes og anvendes i alle de tilgange der blev nævnt i indledningen: Diderichsen (1946: 163), Hjulmand & Schwarz (2017: 53-56), Bache (2014: 15-18), Bache & Davidsen-Nielsen (1997: 20-22), Vikner (2015: 274, 2016: 444) og Vikner & Jørgensen (2017: 149-154).

Tankegangen bag konstituenttests som (14) er følgende: Når fire ord som *mit foredrag i Odense* kan flyttes rundt sammen, så er det fordi de udgør én konstituent. Idet de to tests i (14b,c) kun gælder for (13a) og ikke for (13b), forudsiges det også helt korrekt at hverken (14b) eller (14c) er flertydige: (14b) og (14c) kan kun betyde at *mit foredrag* fandt sted *i Odense*, og de siger ikke noget om hvor de studerendes samtaler finder sted.

Hvis konstituenten *i Odense* derimod er søster til (og dermed siger noget om) konstituenten *snakkede om mit foredrag*, (13b), så udgør *snakkede om mit foredrag* én konstituent, og så kan man substituere eller flytte rundt på denne konstituent:

- (15) a. (... *at*) *de studerende snakkede om mit foredrag i Odense.*
 b. *Det de studerende gjorde i Odense, var (at) snække om mit foredrag.*

Når fire ord som *snække om mit foredrag* kan substitueres eller flyttes rundt sammen, så er det fordi de udgør én konstituent. Idet testen i (15b) kun gælder for (13b) og ikke for (13a), forudsiges det også helt korrekt at (15b) ikke er flertydig: (15b) kan kun betyde at de studerendes samtaler finder sted *i Odense*, og den siger ikke noget om hvor *mit foredrag* fandt sted.

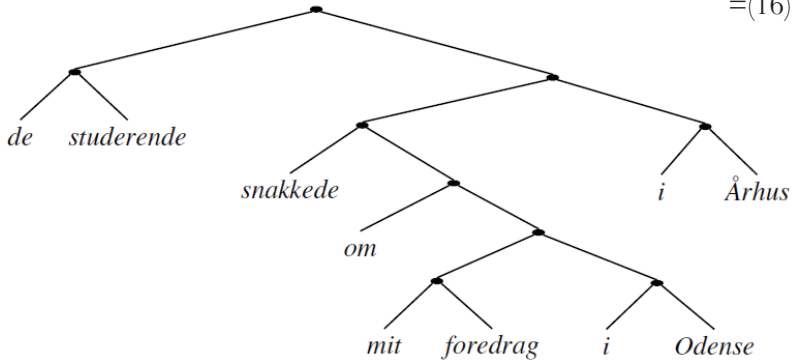
4.2. Tilføjelse af to (inkompatible) stedsangivelser

Det at en stedsangivelse som *i Odense* enten kan være søster til (sige noget om) *mit foredrag*, (13a), eller være søster til (sige noget om) *snakkede om mit foredrag*, (13b), kan også forklare hvorfor resultatet ikke er flertydigt når vi hænger to forskellige (og inkompatible) stedsangivelser på den samme sætning:

- (16) (... *at*) *de studerende snakkede om mit foredrag i Odense i Århus.*

I (16) er konstituenten *i Odense* nødt til at være søster til (sige noget om) konstituenten *mit foredrag*, og konstituenten *i Århus* er nødvendigvis søster til (siger noget om) konstituenten *snakkede om mit foredrag i Odense*:

(17)

De andre to teoretisk mulige kombinationsmuligheder (nemlig at begge stedsangivelser siger noget om hvor foredraget fandt sted, eller at begge stedsangivelser siger noget om hvor der blev snakket) er nemlig udelukkede, bl.a. fordi *i Odense* og *i Århus* ikke begge kan sige noget om det samme element. Det er derfor vigtigt at de to stedsangivelser er inkompatible, i modsætning til fx *i Odense på Fyn* (der også kan læses som én konstituent).

Dette understøttes af resultaterne af de samme konstituenttests som blev anvendt i (14)-(15). Hvis analysen i (17) er på rette spor, så indeholder (16) både en konstituent der er *mit foredrag i Odense*, (18a,b), og en der er *snakkede om mit foredrag i Odense*, (19):

(18) a. *Det var mit foredrag i Odense de studerende snakkede om ____ i Århus.*

b. *Det de studerende snakkede om ____ i Århus, var mit foredrag i Odense.*

(19) *Det de studerende gjorde i Århus, var (at) snakke om mit foredrag i Odense.*

Endnu noget der følger hvis analysen i (17) er på rette spor, er at (16) så hverken indeholder en konstituent der er *mit foredrag i Odense i Århus*, (20a,b), eller en konstituent der er *snakkede om mit foredrag*, (21). Dette kan således bruges til at forklare umuligheden af følgende eksempler:

(20) a. **Det var mit foredrag i Odense i Århus de studerende snakkede om ____.*

b. **Det de studerende snakkede om ____, var mit foredrag i Odense i Århus.*

(21) **Det de studerende gjorde i Odense i Århus, var (at) snakke om mit foredrag.*

Endelig kommer her to eksempler fra KorpusDK af samme slags som (16) og (17):

- (22) a. *De kan høre mere om bogmessen i Frankfurt i Nyhedsmagasinet efter denne radioavis.*
- b. *Kriminalpolitiet på Amager anholdt i går eftermiddag en 35-årig libanesisk statsborger med asyl i Sverige, i Københavns lufthavn i Kastrup.*

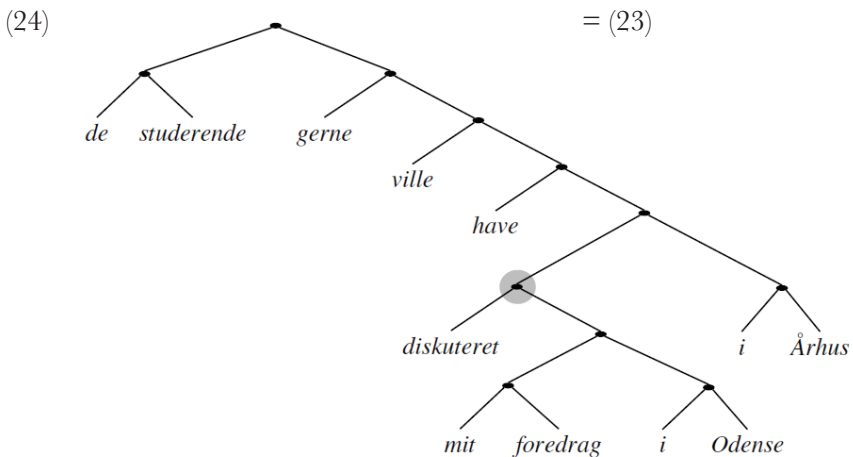
Flere eksempler fra aviser og bøger findes i afsnit 4.4 nedenfor.

4.3. Analysen af sådanne flertydigheder i andre tilgange

For at vise lidt om forskellene på de forskellige tilgange vil jeg diskutere en lidt mere kompliceret version af (16) og (17):

- (23) *(... fordi) de studerende gerne ville have
[[diskuteret [mit foredrag i Odense]] i Århus].*

Nøjagtig som i (17) ovenfor er *i Odense* her i (23) nødt til at være søster til (sige noget om) *mit foredrag*, og *i Århus* er nødvendigvis søster til (siger noget om) *diskuteret mit foredrag i Odense*:

De konstituenttests som blev anvendt i (14)-(15) og i (18)-(21), gælder stadigvæk, men fordi der er mere struktur i (24) end i (13) og (17), forudsiger analysen i (24) også at (23) indeholder en konstituent der er *diskuteret mit foredrag i Odense* (markeret med en grå cirkel i (24)), hvilket understøttes af følgende:

(25) *Det de studerende gerne ville have (gjort) i Århus var (at) diskutere mit foredrag i Odense.*

(24) forudsiger endvidere at (23) ikke indeholder en konstituent *diskuteret mit foredrag*, hvilket så forudsiger umuligheden af følgende eksempler:

(26) * *Det de studerende gerne ville have (gjort) i Odense i Århus var (at) diskutere mit foredrag.*

Den konstituent som (25) påviser, nemlig *diskuteret mit foredrag i Odense*, er en konstituent i den generative analyse jeg foreslår i (24) – nemlig en VP. Den udgør imidlertid ikke en konstituent i en analyse som Diderichsen (1946, 1964) fordi *diskutere* i en sådan analyse udgør en konstituent, **V**, sammen med *have* (se fx Vikner & Jørgensen 2017 for flere detaljer). Dermed er det svært at se hvordan de flertydigheder jeg har diskuteret og analyseret ovenfor, kan forklares i en analyse som Diderichsen (1946, 1964).

Min VP, *diskuteret mit foredrag i Odense*, udgør heller ikke en konstituent i analyser som Hjulmand & Schwarz (2017) eller Bache (2014)¹, fordi *diskutere* i en sådan analyse udgør en konstituent (kaldet VP eller *verb group*) sammen med *ville have* (se fx Vikner 2015, 2016 for flere detaljer). Dermed er det svært at se hvordan de flertydigheder jeg har diskuteret og analyseret ovenfor, kan forklares i analyser som Hjulmand & Schwarz (2017) eller Bache (2014).

4.4. Flere eksempler på strukturelle flertydigheder

Ved hjælp af analyser som dem foreslået ovenfor kan man således gøre rede for et stort antal af flertydigheder på engelsk og på dansk (og også på mange andre sprog).

I nedenstående eksempler er den konstituent der modificerer, understreget, og den konstituent der bliver modificeret, er både understreget og skrevet med fed skrift. Det er altså også her et spørgsmål om den konstituent der modificerer (fx *by the Groveton police*) enten skal fortolkes som søster til en større konstituent (fx *reported stolen*) i de tilsigtede læsninger, illustreret i a-eksemplerne, eller den skal fortolkes som søster til en mindre konstituent (fx *stolen*) i de utilsigtede læsninger, illustreret i b-eksemplerne:

1 I det Hjulmand & Schwarz (2017) og Bache (2014) begge – som tidligere anført – er analyser af engelsk og ikke af dansk, er det værd at understrege at forholdene i engelsk er helt parallelle til forholdene i dansk hvad angår de data der diskuteres i afsnit 4.1, 4.2 og 4.3, jf. også de engelske data i afsnit 4.4.

- (27) a. *Two cars were **reported stolen** by the Groveton police yesterday.*
b. *Two cars were reported **stolen** by the Groveton police yesterday.*
(citeret i Pinker 1994:102)
- (28) Yoko Ono will ...
a. ... ***talk about her husband John Lennon who was killed in an interview with Barbara Walters.***
b. ... *talk about her husband John Lennon who was **killed** in an interview with Barbara Walters.*
(fra en programoversigt, citeret i Pinker 1994:102)
- (29) a. *I remember **meeting a mother of a child who was abducted by the North Koreans** right here in the Oval Office.*
b. *I remember meeting a mother of a child who was **abducted by the North Koreans** right here in the Oval Office.*
(George W. Bush, 26.06.2008, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/06/20080626-9.html>)

Der blev også anført mange flertydigheder af samme type i dagbladet *Politikens* rubrik *Oh Danmark* (som selv tilføjede overskrifter der gjorde opmærksom på de utilsigtede læsninger, dvs. de læsninger der er illustreret i b-eksemplerne):

- (30) **NÅ SÅ DET VAR PERSONALET!**
a. *En Rembrandt og en Bellini til en samlet vurderingsværdi på et par hundrede millioner kroner blev **stjålet ved højlys dag af to yngre mænd** fra Nivaagaards Malerisamling.*
b. *En Rembrandt og en Bellini til en samlet vurderingsværdi på et par hundrede millioner kroner blev stjålet ved højlys dag af **to yngre mænd** fra Nivaagaards Malerisamling.*
(Politiken) *Politiken, Oh Danmark, 10.10.1999*
- (31) **KENDSKAB TIL FORD T EN FORDEL**
a. ***En dame til at komme sammen med og som kan køre bil på 60 - 70 år ønskes af ældre enkemand.***
b. *En dame til at komme sammen med og som kan køre **bil** på 60 - 70 år ønskes af ældre enkemand.*
(Annonce i Kristeligt Dagblad) *Politiken, Oh Danmark, 28.07.1996*

- (32) **HER TA'R MAN DET MED RO**
- Mindre **dynamisk advokatkontor** søger en HH'er med henblik på elevansættelse.*
 - Mindre **dynamisk** advokatkontor søger en HH'er med henblik på elevansættelse.*
(Annonce i Farum Avis) Politiken, *Oh Danmark*, 09.07.1995
- (33) **KU' HUN IKKE NØJES MED ET PAR SØLVSKÆER?**
- Uskyldig Tjenestepigen Alma Bondesen, der blev **beskyldt for tyveri af sit herskab.***
 - Uskyldig Tjenestepigen Alma Bondesen, der blev beskyldt for **tyveri af sit herskab.***
(Billedtekst i Politiken) Politiken, *Oh Danmark*, 26.08.2001
- (34) **SPECIALBUTIK FOR BARNLØSE**
- Rosengårdscentrets rabattilletter til børn**, som vi sælger ved særlige lejligheder, er gået hen og blevet uhyre populære.*
 - Rosengårdscentrets rabattilletter til **børn**, som vi sælger ved særlige lejligheder, er gået hen og blevet uhyre populære.*
(Annonce i Ugeavisen Fyn) Politiken, *Oh Danmark*, 01.03.1998

5. Konklusion

Denne artikel² har forsøgt at vise hvordan man ved hjælp af sætningsstrukturanalysen kan redegøre for strukturelle flertydigheder.

I afsnit 1 anskueliggjorde jeg at sætninger har struktur, hvordan en sådan struktur kan illustreres inden for den generative lingvistik, og også inden for andre (danske) tilgange til henholdsvis dansk sætningsstruktur og engelsk sætningsstruktur. Jeg kom også lidt ind på hvad der er væsentlige forskelle mellem tilgangen, og hvad der derimod kun er notationsforskelle.

2 Tak til Ken Ramshøj Christensen, Katrine Rosendal Ehlers, Henrik Jørgensen, Anne Mette Nyvad, Carl Vikner og Johanna Wood, til en anonym reviewer og til mine medredaktører af dette nummer af *Ny forskning i grammatik*, til publikum ved to foredrag hos Danske Sprogseminarer i København og i Århus, begge i september 2017, til publikum ved Grammatiknetværkets møde i Odense og ved Lingvistisk Weekendarrangement på Djursland, begge i oktober 2018, og ikke mindst til de studerende i mine kurser om dansk, engelsk og komparativ syntaks. Denne forskning begyndte som en del af to forskningsprojekter ved Aarhus Universitet, finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation: *Objektspøisitioner – komparativ syntaks i et tværeteoretisk perspektiv* og *Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper – sammenlignende syntaks på tværs af teoretiske tilgange.*

Resten af artiklen handlede om flertydigheder: leksikalske flertydigheder i afsnit 2, morfologiske strukturelle flertydigheder i afsnit 3 og syntaktiske strukturelle flertydigheder i afsnit 4.

I underafsnit 4.1 og 4.2 gik jeg nærmere ind på den type flertydighed der opstår når en konstituent, fx en stedsangivelse (i form af en præpositionalfrase), kan tolkes enten som søster til én konstituent eller som søster til en anden konstituent. I underafsnit 4.3 kom jeg ind på hvorvidt sådanne analyser var mulige i de forskellige lingvistiske tilgange, og jeg argumenterede for at det var svært at se hvordan de flertydigheder der blev analyseret i 4.1-4.3 kunne få en tilfredsstillende analyse i tilgange der ikke antager konstituenten der består af et verbum og dets komplement (som fx Diderichsen 1946, 1964, Hjulmand & Schwarz 2017 og Bache 2014).

Om forfatteren

Sten Vikner, professor i engelsk lingvistik, dr. phil. habil., Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Litteratur

- Bache, C. (2014). *English Sentence Analysis*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Bache, C. & Davidsen-Nielsen, N. (1997): *Mastering English: An advanced grammar for non-native and native speakers*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bjerre, T., Engels, E., Jørgensen, H. & Vikner, S. (2008): Points of convergence between functional and formal approaches to syntactic analysis, *Working Papers in Scandinavian Syntax* 82, 131-166. <www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/bjer08a.pdf> (lokaliseret 30.03.2019)
- Carnie, A. (2013). *Syntax – A Generative Introduction*. 3. udg. Chichester: Wiley-Blackwell
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær Dansk Grammatik* (3. udg. 1962, genoptrykt 1984). København: Gyldendal.
- Diderichsen, P. (1964): Sætningsleddene og deres stilling – tredive år efter. I: *Danica, Studier i dansk sprog til Aage Hansen 3. september 1964*. Genoptrykt i: Diderichsen, P. (1966): *Helhed og Struktur*. København: G.E.C. Gads Forlag, 364-379.
- Haegeman, L. & Guéron, J. (1999): *English Grammar – A Generative Perspective*. Oxford: Blackwell.

- Hjulmand, L. & Schwarz, H. (2017): *A concise contrastive grammar of English for Danish students* (5. udg.). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Holmberg, A., & Platzack, C. (1995): *The role of inflection in Scandinavian syntax*. New York: Oxford University Press.
- Johansson, M. & Manninen, S. (2012): *English Linguistics – Introduction to Morphology, Syntax and Semantics*. Lund: Studentlitteratur.
- Mikkelsen, K. (1911): *Dansk Ordføjningslære*. København: Lehmann & Stage. Genoptrykt 1975, København: Hans Reitzel.
- Pinker, S. (1994): *The Language Instinct – How the Mind Creates Language*. New York: William Morrow.
- Poole, G. (2011): *Syntactic theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Radford, A. (2016): *Analysing English Sentences* (2. udg.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Thráinsson, H. (2007): *The syntax of Icelandic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vikner, C. & Vikner, S. (2008): Hierarchical Morphological Structure and Ambiguity. I: *L'énonciation Dans Tous Ses États – Mélanges Offerts à Henning Nølke*, Merete Anderssen, Maj-Britt Mosegaard Hansen, & Coco Norén (red.). Bern: Peter Lang, 541-60. <www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn08b.pdf> (lokaliseret 30.03.2019)
- Vikner, S. (2015): Den engelske verbalfrases omfang og struktur. *Ny Forskning i Grammatik* 22, 271-89. <<https://doi.org/10.7146/nfg.v23i22.23497>>
- Vikner, S. (2016). English VPs and why they contain more than just verbs. I: *Let us have articles betwixt us – Papers in Historical and Comparative Linguistics in Honour of Johanna L. Wood*. Vikner, S., Jørgensen, H. & Gelderen, E. van (red.). Aarhus: Engelsk Afd., Aarhus Universitet, 439-464. <<https://doi.org/10.7146/aul.119.107>>
- Vikner, S. & Jørgensen, H. (2017): En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur. *Nydanske Sprogstudier – NyS* 52–53, 135–68. <<https://doi.org/10.7146/nys.v1i52-53.24954>>
- Áfarli, T. A. & Eide, K. M. (2003). *Norsk generativ syntaks*. Oslo: Novus.